

Ivo Mijo Andrić

**PIŠEM
DA NE
PAMTIM**

Osvrti i književni prikazi

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM DA NE PAMTIM

Osvrti i književni prikazi

2024.godine

Ivo Mijo Andrić
PIŠEM DA NE PAMTIM
Osvrti i književni prikazi

Nakladnici:
Digitalne knjige i priređivač

Za nakladnike:
Nenad Grbac
Ivo Mijo Andrić

© Copyright Ivo Mijo Andrić. Sva prava pridržana.
Ni jedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kom obliku ili na bilo koji način uklopiti u drugi rad, prenijeti u bilo koju formu: bez pismenog odobrenja autora, uvažavajući sva autorska prava.

*"Sve što čovjek ne zapiše na vrijeme,
vrijeme će izbrisati."*

Ivo Mijo Andrić

Pripremio: Ivo Mijo Andrić

Uredio: Nenad Grbac

ZAPISI O PROČITANOM

(Od korone i Ukrajine do Gaze i Palestine)

VJERA JE SIMBOL DOBRA

Mijo Barada: TRI KORAKA VJERE – Biografija, „Misionari Božanske ljubavi“, Seget Donji, 2018.

Rijetko čitam knjige religijskog sadržaja, a još rjeđe o njima pišem. No knjigu koja je predmet ovoga osvrtu nisam mogao ne pročitati, niti je mogu prešutjeti. Najprije, zbog obećanja koga sam dao Anki Čuljak rođenoj Palac, iskrenoj vjernici, obiteljskoj prijateljici i supruzi nedavno preminulog trpanjskog meštra od zidarstva i dobrog čovjeka Zvonka Čuljka, od koje sam knjigu dobio na čitanje. A obećao sam da ću knjigu pažljivo pročitati i o njoj zapisati poneku riječ, kako inače činim kad su u pitanju djela iznadprosječne vrijednosti. Malo je reći kako to biografsko romansirano štivo **Tri koraka vjere**, autora Mije Barade, po svemu napisanom, i više nego zaslužuje.

Katolički misionar i agronom iz mjesta Seget Donji kod Trogira jedinstvena je pojava na našim i širim europskim prostorima. Ne samo po tome što je istaknuti poljoprivredni stručnjak i vlasnik poznate plantaže mediteranskog voća već, prije svega, što je odani sljedbenik družbe i nauka Isusovog. Jednom riječju - nastavljajući Kristovog puta mira i dobročinstva i zagovornik vjerovanja u bolji život od onoga koji nam nudi ovaj, po mnogo čemu, naruženi zemaljski svijet i njegova najpostojanija i najraširenija ljudska vrsta kojoj pripadamo.

Mijo Barada je osebujni vjernik, koji svoju katoličku misiju intenzivno obavlja od ukazanja Gospe u Međugorju. U to vrijeme studirao je na Poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu, gdje se intenzivno uključio u crkvene aktivnosti. Skupa sa studentskim vjerskim aktivistima i svećenicima organizirao je prva hodočašća u Međugorje, malo i do tada nepoznato mjestu u Zapadnoj Hercegovini. Tu se susreo sa mladima koji su svjedočili ukazanju Gospe, i učvrstio svoja uvjerenja o važnosti Boga u ljudskom životu. Zbog odanosti religiji i izraženom

teološkom pogledu na svijet i društvo kome je tada pripadao, označen je vjerskim fanatikom u studentskim krugovima, i bio je potajno praćen od određenih državnih službi. To ga nije spriječilo da svoja religijska uvjerenja širi svuda gdje se kretao i aktivno djelovao. Ponajprije u obitelji, potom susjedstvu, na fakultetu, među mladima i na poslovima koje je obavljao.

O svemu tome Barada slikovito pripovijeda u prvom poglavlju biografske knjige Tri koraka vjere. U tome dijelu ispovjedne proze doznajemo najbitnije detalje iz njegovog djetinjstva i pronaćemo u razloge koji su ga odveli na put vjere i štovanja Boga i njegovog sina Isusa Krista te majke mu Marije. Upoznajemo i njegovu užu i širu obitelj u kojoj su izrastali brojni budući liječnici, svećenici i drugi istaknuti intelektualci onoga vremena. Djetinjstvo Mije Barade bilo je po svemu slično djetinjstvima seoske djece šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Rad u kući i polju, uz redovne školske obaveze, ispunjavali su njihove dane od jutra do večeri. U slobodno vrijeme nalazilo se prostora za igru i posjete mjesnoj crkvi u kojoj je Mijo, još od najranije mladosti, pronašao nadahnuće i smisao vlastitog života.

Čvrstu vezu s crkvom održao je i u godinama pohađanja srednje poljoprivredne škole u Kaštelima. Tu je potvrdio svoju opredijeljenost vjeri, odbivši sekretarov prijedlog da se učlani u Savez komunista. Za razliku od mnogih svojih vršnjaka, on u partiji nije vidio vlastitu budućnost, niti su ga zanimale komunističke ideje u tadašnjem socijalističkom samoupravnom društvu. Katolička vjera i njezina ideologija bila mu je ispred i iznad svega. Kroz njezin nauk promatrao je sve oko sebe i tako je gradio i učvršćivao svoj životni put. S toga puta nisu ga skrenule ni brojne nedaće koje su pratile obitelj Barada. A one su se uglavnom odnosile na zdravlje i život pojedinih članova obitelji. Ponajprije oca koji je imao tešku bolest bubrega, i bake koja se liječila od karcinoma. Tu tešku zdravstvenu situaciju najbližih Mijo je ublažavao molitvama i zazivanjem

Svevišnjega Boga u pomoć. I to mu je pomoglo, kako u jačanju vlastite mentalne stabilnosti, tako i u duhovnom snaženju bolesnih članova obitelji.

Ali, na drugoj strani prevelika odanost Bogu i molitvi i duboka vjera u njihovu moć upravljanja ljudskim sudbinama, dovela je Baradu do gubitka najbližih prijatelja i poznanika koji nisu mogli razumjeti toliku ljubav prema natprirodnim silama i svekolikim božanstvima. Rečenica koju mu je na dan zakazane vjeridbe izgovorila nesuđena vjerenica: „Mijo, ti si postao vjerski fanatik, među nama je gotovo“, skoro ga je na tramvajskoj pruži koštala života. Od zle kobi u tom ga je trenutku spasila sreća koja prati čovjeka kad mu je najteže. A Mijo su nadolazeći dani bili grozni i ublažili su se nakon poticajnog razgovora sa psihijatrom koji je razumio njegov bol i nadu.

Vrijeme što je slijedilo vratilo ga je u stvarnost koja je donijela zrake optimizma. Odlazak u JNA nakon završenog poljoprivrednog fakulteta i primjena stečenih stručnih znanja u krugu vojarne, učvrstili su njegovu vjeru u vlastito biće. Uz vjeru u Boga, bio je to presudan korak u vraćanju na staze uspjeha na svim poslovima koje je radio. Za razliku od mnogih vršnjaka, Mijo je vojska učvrstila u uvjerenju da su rad, vjera i disciplina presudni faktori u prevladavanju svih životnih teškoća i prepreka na koje nailazimo. Potkraj vojnog roka počeo je intenzivno razmišljati o svom svećeničkom i redovničkom pozivu koji mu se činio logičnim nakon svega kroz što je u životu prošao.

Kad je roditeljima saopćio svoju želju da nastavi školovanje u samostanu, bili su iznenađeni i razočarani njegovom iznenadnom odlukom. Od sina agronoma očekivali su da preuzme poljoprivredno imanje i zasnuje vlastitu obitelj. Umjesto toga dobili su potencijalnog svećenika, koji dovodi u pitanje višegodišnje fakultetsko obrazovanje i roditeljsku radost da steknu unuke. Otac je posebno teško doživio tu njegovu odluku i nije se pomirio sve dok

Mijo nije napustio Franjevačku bogosloviju. A učinio je to nakon dogovorenog braka s navodnom vidjelicom, koja mu je zagorčala šest godina života. U tom se razdoblju skoro svakodnevno miješalo praznovjerje s vjerom i dovodilo ga iz svjetla nade u tamu beznađa.

No, živ čovjek s voljom za radom i vjerom u Boga, uspije na kraju prevladati sve prepreke koje mu drugi postavljaju i na koje sam nabasa. Tako je i Mijo, na kraju te sumorne epizode, izborio egzistencijalnu slobodu i ostavio u prošlosti to crno razdoblje vlastitog života koje je naštetilo svima oko njega. Ponajviše užoj obitelji, ali i široj rodbini i prijateljima.

I kao što to često biva u ljudskom životu, nakon oluje dolazi lijepo vrijeme i snivani duševni smiraj. Teški dani i godine ostali su iza njega, a na stazi kojom se kretao javila se ljubav. Ne obična, kakvu je do tada susretao, već iskrena, duboka i neugasiva u svakom pogledu. Ona je došla s vjerom i uz vjeru koja ga nije nikad napuštala. Ni u ružnim, ni u lijepim trenucima. Bila je uvijek tu, na javi i u snu. Čista kao suza radosnica i lijepa kao cvijeće koje raste u zemlji i duši.

Iz ljubavi je rođeno potomstvo. Djeca koja uljepšavaju dom i sve što je u njemu. Nije baš sve išlo kako čovjek želi i kako, po narodnoj izreci, Bog zapovijeda, ali su na kraju uz pomoć vjere, ljubavi i medicinske znanosti, otklanjani nedostaci u razvoju i zdravlju djece i odraslih, tako da je obitelj ostala na okupu u broju kakvom je začeta. Pater familias Mijo Barada za svo je vrijeme borbe za opstanak i napredak ostao vjeran obitelji, Bogu, Isusu i Mariji, tražeći izlaze u radu i nadu u molitvi. I to mu se vraćalo vrijednim postignućima, božjim provođenjem i ljudskom dobrotom. Uzajamnom u svakom pogledu. Kroz misije koje je obavljao i obavlja diljem svijeta na korist čovjeka.

Tri koraka vjere po božjem, biblijskom i Mijinom poslanju čine jedinstvo koje ničim ne treba razdvajati.

Prvi je korak **prihvatiti** situaciju.

Drugi je **zahvaliti** Bogu za situaciju.

I teći **moliti** Boga da se **proslavi** u konkretnoj situaciji i da objavi svoju svemogućnost i pravednost.

U svemu tome, pridodao bih i nezaobilaznu misao koja me prati cijeloga života: **Učiniti** sve da dobro nadvlada zlo i da se nesreća pretvori u sreću, a tuga u radost.

To je ono čemu čovjek teži i za što živi na ovome svijetu. O svemu drugome presuđuje vrijeme i ono što se u njemu događa.

Knjiga **Tri koraka vjere** budi nadu u doba beznađa i učvršćuje vjeru u nadmoćnost **Dobra** nad svim što postoji.

Što se tiče vjere u Boga i druga božanstva, ona je uz svu svoju univerzalnost i povijesnu prisutnost, bila i ostala privatna stvar čovjekova koju svatko razumije i prakticira na svoj način i u mjeri koju sam određuje. Netko javno i duboko. Netko tajno i površno. Kao što je, uostalom, i sa svime što je od postanka svijeta kakvog poznajemo bilo produkt ljudskoga uma i razuma.

KNJIŽEVNA SLIKA DVA BLISKA LIKA

Žarko Milenić: KAD JU JE SREO, roman, „Planjax komerc“ d.o.o, Tešanj, 2020.

Rijetke su godine u kojima književnik Žarko Milenić nije objavio barem jednu knjigu. Obično su to prozni naslovi zavičajnog i autobiografskog sadržaja u kojima dominiraju teme iz svakodnevnog života njegove i bliskih mu obitelji, znanaca i prijatelja. U njima autor propituje prošlost te zapisuje uspomene na ljude i događaje koji su obilježili njegovu mladost i srednju životnu dob. Zanimljive su to sadržaji koji nas podsjećaju na vrijeme samoupravnog socijalizma i tranzicijskog perioda na zapadnim prostorima bivše države.

Žarko Milenić prošao je lijep i trnovit put, koji mu je otvorio horizonte bogomdane za stvaralačko literarno djelovanje. Još od malih nogu prihvatio je knjigu kao nepresušni izvor za stjecanje znanja i za širenje horizonata do nesagledivih razmjera. Otuda je izrasla potreba za paralelnim pisanjem proza realnog života i znanstvene fantastike. Ta simbioza stvarnog i nestvarnog ugrađena je u tridesetak knjiga priča i romana koji su darovani čitateljima u razdoblju od devedesetih godina prošloga stoljeća do danas. Vrijedan je to opus i njime se mogu podičiti samo pisci koji su ostali vjerni knjizi i onda kad ona nije bila na cijeni od strane društva i države, niti je imala prođu na tržištu. Premda je stanje danas nešto bolje, ono ni izdaleka ne odražava pravu vrijednost i važnost književnosti u kulturi naroda koji pripadaju europskom krugu moderne civilizacije.

No, time se Milenić nije opterećivao, već je nastavio spisateljskom stazom kojom bez zastoja hodi desetljećima uspravno i snažno. Na toj stazi nastao je i ispovjedno-reminiscentni roman **Kad ju je sreo**. Sam naslov upućuje na ljubavni sadržaj štiva, što se nakon čitanja ne može poreći. Ali, ljubav nije glavna nit koja se provlači kroz radnju romana. Prije bi se moglo reći da je glavna nit neka vrsta ne-ljubavi

koja se javlja u mnogim bračnim zajednicama nakon rođenja prvoga djeteta. Ta je sudbina zadesila dvojicu glavnih likova čija je prošlost uvezana neostvarenim ciljevima i željama. Najkraće rečeno – promašenim ljubavima. A sve je moglo biti drugačije da je bilo sreće i uzajamnog razumijevanja među partnerima čiji se karakteri razlikuju koliko nebo i zemlja.

Prvi lik samozatajnog, bolje je reći, poniznog službenika Filipovića u mnogo čemu je sličan prototipu pjesnika i prozaiste Marka Markovića koji odrađuje zamjensku ulogu samog autora. I jedan i drugi žive i rade u posavskom gradu Bukaču. Tu su rođeni i proveli najbolje i najgore godine života. Obadvojica su po struci ekonomisti. Prvoga je dopalo radno mjesto računovodstvenog službenika u uspješnoj lokalnoj firmi, a drugi se zlopoti u traženju posla. Teška je to zadaća u nevelikom gradu s višom ekonomsko-komercijalnom školom koja je prerasla u ekonomski fakultet. Mladih kadrova ima kao u priči, a posla skoro ni za lijeka, unatoč procvatu lokalne privrede. Zato je, inače povučeni Filipović, šutljiv i zatajan na svom radnom mjestu. Zahvalan je firmi što ima posao, a odan ženi koja ga ne voli. Teška je i nezahvalna uloga koju on glumi, zadubljen u misli o svemu i svačemu. U misli koje ga odvođe iz sumorne stvarnosti u poželjnu javu, da ne kažem san.

Slična je uloga zapala i poeta Markovića koji, uz traženje posla, pokušava pronaći sponzora za svoju prvu pjesničku zbirku. U jednom trenutku oni se susreću u Filipovićevoj firmi i tu im se sudbine isprepleću u mjeri koliko su im slični karakteri. Pjesnik, razumije se ostaje kratkih rukava jer glavni šef Pejić drži do poezije koliko do lanjskog snijega, a do pjesnika za koju kap još manje. Kako to biva u maloj sredini, pjesnik će upoznati Filipovićevu kćer Adelu i tu se začinja ljubav kao iz bajke. Ali, bajke kao bajke, ponekad ne završavaju kako bi pisac želio i htio. Boležljiva djevojka umire od leukemije u dvadesetprvoj godini, pa pjesniku ne preostaje ništa drugu do, uz veliku žal, tražiti drugu srodnu duši. I pronašao ju je u

gradu preko Save. Spojila ih je poezija, a ona ponekad nema ničega zajedničkog s ljudskim karakteristikama. Naprotiv, zna biti razlogom za razne vrste bračnih disonanci. To se pokazalo već nakon rođenja prvoga, muškog djeteta. Umjesto bliskosti, u njihov je dom prodrila hladnoća. Čvrsta kao stijena – mrzla kao led. Iako se neplanirano rodilo i drugo žensko dijete, razlaz je bio posve neizbježan. Događa se to u situacijama kad žensko izigrava grubu mušku narav, a muškarac poprimi blage ženske crte. Takav sraz između minusa i plusa uvijek se množenjem završi s minusom. Marković je zato otišao dalje svojim putem, a Filipović je ostao dijeliti hladnoću dvosobnog ženinog stana.

U ljudskim životima usponi, padovi i relativne stagnacije ponavljaju se ciklično, kako se ponavljaju godišnja doba i vrijeme. Nekad sunce sija, nekad vjetar puše, a nekad padaju kiša ili snijeg. Kotač svakodnevlja okreće se čas naprijed, čas nazad. Kako vozač hoće, ili kako teren traži. Uzbrdo s mukom, nizbrdo s lakoćom. Tako će se desiti da Filipovićev hod izazvan iznenadnim odlaskom ranijeg direktora, krene usponom. Zasluge za to pripadaju razvratnom i raskalašenom komercijalnom direktoru Pejiću, koji je bio alfa i omega u firmi. Taj će prepredenjak, u ulozi prve rezerve vodećeg čovjeku firme, uz suglasnost ostalih članova uprave, za novog generalnog direktora postaviti, nikoga drugog do poniznog službenika Filipovića. Jedinu osobu koja je, po njegovom sudu, ispunjavala uvjete propisane statutom jer je imala višu spremu i dugo radno iskustvo u firmi. Zapravo, Filipović je imao karakter onoga tko sluša i izvršava sve što nadređeni kadrovik kaže. A on, gospodin Pejić, u njegovom je slučaju, bio taj kadrovik. Baš kao što mu je doma bila žena Marica, vlasnica naslijeđenog stana u kome su živjeli.

Ali, kako je život nepredvidiv a ljudske ćudi promjenljive, kadrovske računice brzo će pasti u vodu. Generalni će, nakon kratkog vremena, doći k sebi i okrenuti vodu ravno na svoj mlin. Radit će to korak po

korak, slušajući i primjenjujući savjete onih koji su bili u službi prvoga čovjeka. Preobrazit će se iz šutljivca što strpljivo sluša, u njegovu suprotnost koju svi slušaju. Postat će direktor koji koristi pogodnosti svoga radnog mjesta. Po propisima države i aktima firme. I malo šire od toga – po običajnom pravu koga su stvorili drugi mnogo prije njega. Zapošljavat će lijepe i podobne, otpuštati nepodobne. Među njima i kadrovika Pejića. Imati ljubavnicu u firmi kao i svi šefovi, dijeliti društvene stanove i trošiti radničke pare. One koje je i sam stvarao dotadašnjim radom.

Trajat će to do trenutka kad je gazdarica, to jest, njegova još uvijek zakonita žena s kojom je godinama dijelio dvije susjedne sobe, umjesto nožne, potegla ručnu kočnicu i zaprijetila da će srušiti zamišljene lego kockice koje je do tada slagao, igrajući se mudro sa svima oko sebe. I trideset godina mlađa ljubavnica Adila došla je na tapet, kao i njezino odnosno njegovo dijete. Njima je prijetila osvetnička smrt. Sve se to sručilo na leđa i um lako ranjivog čovjeka. Sve mu je odjednom postalo upitno i jadno, i vodilo je neminovno putem ništavila.

Nakon suočenja s vlastitom nemoći, generalnom direktoru Filipoviću preostalo je jedino maštanje o susretu sa pokojnom kćerkom Adelom. Najdražom osobom koja ga je u svemu razumjela i stajala uz njega kao stabilna sjena. Kao oslonac koji je samo u mislima vidljiv. Kada je potražio spas za one koje je naknadno zavolio, u hladni zagrljaj primila ga je jezerska voda iz koje živ nije isplivao. Tako je završila ova tužna romaneskna priča. Jedan lik je otišao u tamu vječnosti, a drugi Markovićev, ostao je da širi priču i ispisuje nove romane o životu u omanjem gradiću Bukaču i njegovim običnim i neobičnim ljudima. O običnim službenicima i neobično običnim generalnim direktorima. Naravno, i pjesnicima koju su poeziju zamijenili prozom. Takav je život nas smrtnika i tako ga treba gledati do samoga kraja.

Roman **Kad ju je sreo**, dijaloški je opremljen i kostimiran za kazališne daske, jer ima poželjan zaplet i dijelom neželjen rasplet. Život je takav, rekli bi scenaristi koji ga pretaču u dojmljive drame. Književnik Žarko Milenić napisao je do sada više drama koje čekaju svoju izvedbu. I od ove prozne storije mogla bi se uprizoriti dobra suvremena drama koja bi privukla pažnju gledatelja. No, kod nas je bez veze i plaćene ulaznice teško otvoriti vrata kazališta, kao što je teško ući kroz kapije firmi koje ne primaju nove zaposlenike, ako već nemate svojega Pejića. Ili pak pokojnog generalnog direktora Filipovića. Znade to autor, pa se s razlogom otisnuo u duboke spisateljske vode, s nadom da će iz njih znati isplivati.

Knjiga je eliksir za pomlađivanje duha te za liječenje stresa i svakojakih tegoba što nas prate kroz život. Ona je dostupnija i višestruko jeftinija od svih medikamenata koje propisuje današnja medicina. I ne proizvodi nikakve neželjene efekte na ljudske organe, kakve proizvodi većina lijekova. Zato svima preporučujem čitanje kao prijeki lijek, uz čaj od bilja koje raste i cvjeta svuda oko nas.

Nazdravlje vam bilo čitanje romana **Kad ju je sreo**. U početku će te se smijati personalnom opisu nespretnog računovodstvenog službenika Filipovića i homo poeticusa Markovića, a kasnije će te skupa s njima tugovati i nadati se sretnijim danima. I godinama za našega pisca koje će mu donijeti zasluženu slavu za sve ono što je do sad napisao i odaslao u svijet čitateljski.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

CVJETNA PRIČA O LJEPOTI SVIJETA

Zdravka Mila Marijanović: CVJETNA PRIČA, „Lijepa riječ“, Tuzla, 2020.

Od svog nastanka slikovnica je bila najbolja ulaznica mladih u svijet knjige i na nepregledni planet čitača. Ona je to ostala do današnjih dana, a u doba interneta i širenja mobilnih mreža zasigurno će imati još širu primjenu u popularizaciji književnosti kod najmlađih ljubitelja knjige. Djeca se, naime, uz pomoć interneta i mobitela susreću sa literarno-slikarskim sadržajima znatno prije polaska u osnovnu školu, i tako se na prijemčiv način pripremaju za dug odgojno obrazovni proces koji traje i do 17 godina. Kod doktora znanosti i specijalizanata i znatno duže od toga.

Pjesma i priča popraćena odgovarajućom ilustracijom najkraći su put za razumijevanje štiva koje udruženim snagama obrađuju i nude pisac i crtač odnosno slikar zadužen za estetsku uljepšavanje i približavanje knjige najmlađim čitateljima. Zato se u posljednje vrijeme sve više pjesnika i pripovjedača opredjeljuje za tu vrstu umjetničkog rada, jer ona nudi velike mogućnosti za iskazivanje stvaralačkog potencijala i za privlačenje širokog kruga budućih čitača.

Toj plejadi zapisivača lijepe pisane riječi namijenjene najmlađima, pridružila se i mostarska pjesnikinja Zdravka Mila Marijanović. Učinila je to kad su na svijet došla njezina unučad koja su svojom vedrinom i razigranošću uljepšali bakin svijet i inspirirali je za nove literarne pothvate ispunjene veseljem i radošću, koja se budi druženjem s mladima. Tu potrebu okretanja stvaralaštvu za djecu i sam sam osjetio početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća kad su mi se rodile dvije kćeri, a oživio sam je dolaskom treće kćeri i prve unuke. Moja vršnjakinja Zdravka, zbog zauzetosti liječničkim poslom i drugim obavezama pronašla je vrijeme i inspiraciju za pisanje

pjesama namijenjenih djeci mlade dobi tek kroz igru sa svojim unucima.

Tako je nastala slikovna zbirka pod naslovom **Cvjetna priča**. Ilustracije za knjigu, na znalački način primjeren najmlađim čitateljima, uradio je Miroslav Šego. Spoj nježnih riječi i prirodoslovnih slika ukrašenih dječjim smijehom, ptičjim pjevom, zelenim predjelima, sunčevim zrakama, raznobojnim cvjetovima i raznovrsnim stanovnicima livada i šuma, pruža djeci prekrasne mogućnosti za druženje sa izvornim ljepotama svijeta kojima smo okruženi i njegovim razigranim i raspjevanim stanovnicima. Ako je pravi smisao života u radu i igri, koji u jedinstvu nude radost i veselje, onda je temeljni cilj ove slikovnice u cijelosti ostvaren. Pogled na grm ruža, na vazu s jorgovanom, ptice na granama, pčelice u letu, sovu u duplju, medu u šumi, kuću sa cvijetnjakom, macu u dvorištu, djecu s balonima, dočarava nam svijet kakvog želimo i kakvom bi ga trebali i morali svaki dan vidjeti, jer on je tu pored nas, a ne na nekim dalekim planetima ili u našim nestvarnim snovima.

Pjesnikinja i slikar na jednostavan i svima razumljiv način, podsjećaju nas da živimo u tom svijetu i da je naš i samo naš problem ako taj svijet, zbog nametnutih radnih i društvenih obaveza i osobnih frustracija, ne primjećujemo. Ili primjećujemo tek u naznakama i nedojmljivim detaljima. Ako je to tako, onda nas pjesnici i slikari moraju podsjetiti slikom i riječju da mi u takvom čarobnom i najljepšem svijetu svakodnevno živimo i da ga, samo zbog vlastite izoliranosti ne primjećujemo ili ne osjećamo svim čulima ili, ako vam je to bliže, svim osjetilima.

Listajući, čitajući i gledajući ovu omanju literarnu slikovnicu prisjetio sam se svoje djece kad sam u njihovo ime, početkom osamdesetih zapisivao prve stihove namijenjene djece ranoga uzrasta iz kojih je izraslo nekoliko zbirki poezije. Prisjetio sam se, a to mi je bilo mnogo

bliže, i zapisanih pjesama po ideji moje petogodišnje unuke Sofie, uz čije je crteže prije dvije godine nastala ilustrirana zbirka pod naslovom *Knjiga za Sofiu*.

Na sličan način, ali iz svog ugla opažanja i promatranja, pjesnikinja Zdravka Mila Marijanović u društvu svojih unuka, opisuje doba buđenja proljeća.

Vedro nebo, sunce sja,

Vjetrić zaspao u krošnjama,

Mnoštvo cvijeća oko nas.

Zamislite tu sliku zatvorenih očiju i sve će vam izgledati ljepše nego što je bilo do toga trenutka. Jer, u toj slici vidjet će te prve visibabe koje se bude prije dolaska proljeća, vidjet će te šumu borova i jelki koja ni u bijeloj zimi nije izgubila svoju zelenu boju i vidjet će te sunce kako nas gleda svojim toplim očima i blistavim sjajem. Zato je pjesma, i uz nju nasmijana slika djece sa zeleno-plavim zmajem, dobro došla za buđenje naših osjećaja i za podsjećanje da smo mi ljudi, uz sve ostale vrste živih bića, dio ove prelijepje planete Zemlje koja nam je darovana dolaskom na ovaj svijet.

Na sljedećim stranicama **Cvjetne priče** mirisat će te plave i bijele ljubičice, jorgovane, crvene i žute tulipane, zumbule, raznobojne ruže i njihove najdraže prijateljice – radišne pčelice koje marljivo skupljaju cvjetni nektar za sladokusni i svima dragi med. Na kraju knjige javit će vam se iz duplja starog hrasta mudra sova svojim dobro nam poznatim glasom: hu, huu, huuu i tu će priča biti završena. Barem u ovom prvom nastavku koga nam nude Zdravka i Miroslav. Vjerujem i nadam se da nastavak slijedi, jer ovakve knjige ne mogu se završiti na jednoj epizodi prebogatog i prelijepoga svijeta u kome živimo.

Autorima upućujem čestitke za uspjelu knjigu, a mladim čitateljima želim ugodno i inspirativno čitanje. Neka iz toga čitanja potekne i poneki neki njihov stih ili lijepa slika.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

NIŠTA LIČNO, A SVE DOBRU SLIČNO

Ružica Miličević: DOZVOLITE DA SE PREDSTAVIM, „Synopsis“, Zagreb-Sarajevo, 2020. godine

Neopisivo se lijepo osjećam kad pročitam tako dobru knjigu kakva je zbirka pjesama Ružice Miličević, objavljena pod skromnim a bezgranično poetičnim naslovom, **Dozvolite da se obratim**, i uredničkim budnim okom velikog literarnog znalca Ivana Lovrenovića. Tako jednostavan i suptilan način obraćanja pjesnika svojim čitaocima i ostatku svijeta nisam ranije zapazio niti osjetio ni kod jednog pisca.

Pjesnikinja Ružica Miličević rođena je i odrasla s prezimenom Kopačević u posavskom i bosanskohercegovačkom mjestu Donji Svilaj prije pedeset i neku godinu. Za razliku od većine drugih pjesnika počela je pisati poeziju relativno kasno. Rekao bih u godinama pune zrelosti kad je završen proces visokog obrazovanja i stečeno bogato životno iskustvo. Sličan put imala je i njezina zemljakinja Cecilija Toskić, koja je literarno zabljesnula zbirkom priča *Fojnički krumpir i tirolske špargle*.

Ima nešto specifično kod književnica koje dolaze iz inspirativne, i po nobelovcu poznate Bosne i Hercegovine. One ne stvaraju ispod prosječna i prosječna djela. Gotovo uvijek je to literatura koja ostavlja duboki trag i lako pronalazi put do čitalaca. Proteklih godina pisao sam prikaze više njihovih knjiga i uvijek ostajao zadivljen osebujnim stilom, lakoćom izričaja i čistoćom jezika koga koriste u prikazivanju svijeta i svega onoga što ga čini lijepim i prepoznatljivim.

Poezija Ružice Miličević izložena u ovoj zbirci nadilazi očekivanja ne samo probranih čitača, već i literarnih znalaca koji pišu književnu kritiku ili prikazuju knjige kako to ja činim. Ona je po mnogo čemu bliska pjesništvu nobelovke Wislave Šimborske, sa različitostima

koje su uočljive samo dobrim poznavateljima modernog pjesništva. Tematska bliskost i lirska dubina u kojoj nema naslaga taloga, već ima samo kristale od riječi, daje toj poeziji nešto vanzemaljsko, bolje reći kozmičko, što vodi prostranstvu i njegovoj općoj nesagledivosti. Dok upija stihove iz ove zbirke, čitalac se osjeća kao putnik u svemirskom brodu, koji mišlju i pogledom traži mjesto gdje će aterirati nakon što pročita zadnji redak pjesme.

Snaga je pjesnika da svoju lirsku inspiraciju podijeli do kraja sa onima koji vole čuti lijepu pisanu riječ. Po tome se prepoznaju samo dobri stihotvorci, a njih je uvijek bilo manje od onih prosječnih. Ružica je svoju poeziju oblikovala najljepšim riječima, djeljala najfinijim dljetom i klesala najboljim alatom za obradu mramornog kamena. Otuda je ona u isto vrijeme bistra kao izvor, meka i topla kao drvo i čvrsta kao stijena izvajana kišom, snijegom i ledom milijunima minulih godina.

Kad jedna zbirka pjesama započne stihovima pod naslovom *DUH WAKAN TAKE*, tada neslućeno porastu čitalačka očekivanja koja su u srazu i skladu s današnjim vremenom idiotskog rata i prijeko potrebnog mira. Rata na Srednjem i ne tako Dalekom Istoku, odakle nas Sune svaki dan pohodi. Mira koji je tako drag ljudima da ga skoro svi nose u srcu i grudima.

Kad su misionari stigli u zemlju bizona, podijelili su molitvenike, a vojnici deke.

Wakan Tankija su napojili čudesnom vodom i ubili ga.

Njegova djeca su pomrla od gripe i kozica, a da nikad nisu vidjeli bijelce.

Goveda su protjerala bizone, civilizacija raj.

U četiri stiha i četiri retka izložena je čitava povijest stradanja indijanskih naroda od pohlepkih bijelaca doseljenih iz Zapadne

Evrope, koji nisu ni danas punio milosrdniji nego što su bili u davna vremena.

Tarahumara. Indijanci u sandalama, trče za dobrotvorne priloge.

Većina nije čula da se Amerika ispričala za genocid.

A neće ni čuti, jer sila Boga ne moli, premda Bog silu ne voli. Znade to dobro vatikanski papa Franjo, koji uzaludno moli za mir krvlju zaprljane sulude umove velikih moćnika i njima odanih malenih zlobnika. Svi su oni na jednoj a mali, nemoćni čovjek stoji, kleči ili mrtav leži na drugoj, gubitničkoj strani. O tome istinski svjedoči pjesma sa naslovom *Rod*.

Oni su zaboravili da smo sačinjeni od iste vode.

Prolazili su kroz nas pjevušeci pjesme o slobodi.

Mi više nismo bili njihov rod.

U Austriji, gdje trostruka majka Ružica živi sa svojom obitelji nakon što je 1992, zbog najezde rata izbjegla iz Sarajeva (u kome sam proživio i preživio paklenu ratnu opsadu), napisane su brojne antologijske pjesme iz ove svevišnje zbirke. Među njima i *Ebensee, 9. maj 2014.* iz koje prepisujem potresne stihove:

U Ebensee, gradiću ispod kamenoloma.

Poznatom po broju maloljetnih trudnica. I djece bez očeva...

Djevojčica iz Bosne igra Anu Frank i šapuće. Samo da prođe. Samo da prođe.

Buket crvenih ruža pod njenim nogama, miriše na kuhani krumpir.

Njena majka se ispo vraćala i sada misli na suvenire.

Dok se kao na traci vrti film sjećanja na sva bjelosvjetska zla gledana s ekrana ili doživljena, ljudi bez krova nad glavom, jučer u Bosni i

Hercegovini a danas u Iraku, Afganistanu, Libiji, Siriji, Sudanu, Ukrajini i Palestini mole za mir i plaču noseći na rukama svoju mrtvu ili ranjenu djecu. Dotle velike gazde i polit-moćnici hodočaste Evropom i svijetom dajući potporu ratu a ne miru, i pripisujući krivnju drugima a ne sebi samima. Ljudima bez doma pjesnikinja posvećuje pjesmu *Beskućnici*, koja ima samo dva, za sva vremena jasna i prejasna stiha, mišlju i riječju vjerno naslikana:

Na dlakavom licu moga psa trnu se svjetla grada.

U uglovima očiju, sva tuga zaspalih dječaka, žulja životinju.

Šta reći više od tuge psa koji žali djecu stradalu u ratu neljudske objesti. Ništa osim da i pas prezire zlotvore i da među njima nema prijatelje. Kao ni Andrićeva ovčica Aska, koja se sklonila u pjesmi *Vukovi ...*

su se tiskali oko stada.

Dogovarali se kako da ga zakolju.

Najmlađa ovca grickala je travu i gledala ih u oči,

Pogledom koji je već bio na nebu.

Toliko je u ovoj kristalnoj zbirci svemoćnih stihova i pjesama da ovdje moram zastati i prepustiti vas daljem čitanju ili razmišljanju o već pročitanoj. Ovakva knjiga piše se i čita jednom u životu i pamti do dana kad nas primi vječnost, u svoje okrilje hladno i ledeno. Ako ste u prilici potražite knjigu i pročitajte je do zadnje stranice. Vjerujem da će vam se svaka pročitana riječ pozlatiti, a cijela knjiga višestruko isplatiti.

Stojim iza svega što sam napisao. I za kraj dodajem stihove iz pjesme *Pomirenje*:

Kad krenem sa ovoga svijeta ponijet ću sa sobom sav svoj prah.

Bit će to moja jedina imovina od koje ću sagraditi most među svojimima

To je i moja zadnja oporuka prije nego što me u prahu i pepelu isprate s mirogojskog krematorija, na obiteljsko lipničko Matića groblje, i blisko mi sesvetsko Markovo Polje.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

U SPOMEN DOBRIM LJUDIMA

Miro Petrović: SPOMENAR, poezija, „Planjax komerc“ d.o.o, Tešanj, 2021.

Rijetko sam u prilici pisati osvrte na knjige pjesnika Mire Petrovića. Ne zato što to ne bih češće činio, već zbog toga što Miro knjige rijetko objavljuje. Ako me pamćenje služi, skoro na svako desetljeće iz njegove strojopisne poetske radionice pojavi se po jedna knjiga. Malo je to za njegov neprijeporni pjesnički talent i kristalne verse koje zapisuje od sedamdesetih godina prošloga stoljeća naovamo.

Gotovo uvijek, s nostalgijom se prisjetim vremena kad je mladi student Petrović, u vrijeme pohađanja tuzlanske Pedagoške akademije, napisao nezaboravnu pjesmu posvećenu stricu Miji, vrijednom težaku iz sela Klobuk kod Ljubuškog. Bila je to duboka emotivna lirski pripovijest o tegobnom životu na našim prostorima koju smo rado slušali za naših pjesničkih druženja ponedjeljkom u sedam. Već tada se Miro najavio kao perspektivni poet od koga su se očekivala nova pjesnička postignuća koja su kasnije pretakana u knjige dojmljivog, može se slobodno reći, antologijskog sadržaja. S razlogom se očekivala i zamašnija produkcija književnih naslova koja je, na čitalačku žalost, u dobroj mjeri izostala. Ne zato što pjesnik nije imao o čemu pisati, ili što mu je nedostajalo vremena za pisanje, već zbog brzog protoka vremena i događaja koji su ga slijedili. U tom obilju svega kroz što smo prolazili, Miro Petrović se uskladio sa dobro nam znanom izrekom „Kad topovi govore muze zašute“. A topovi i njihovi pobočnici-topnici govorili su dugo i neumoljivo, pa je pjesnik šutio i čekao neka bolja vremena. Neka vremena koja će probuditi potrebu da se kaže i u pjesmu zapiše još poneka misao o svijetu u kojem živimo i ljudima s kojima taj svijet dijelimo.

Tako je u tom dugom čekanju, nakon višegodišnjeg poetskog posta, iznjedren epistolarni **Spomenar**. Po obimu nevelika, ali iznimno vrijedna knjiga poetskih zapisa o vremenu, prostoru, ljudima i

dogadajima koji su za povijest iznimno važni, a koji se tiču Mire Petrovića i njegovog lirskog stvaralaštva. Ta se knjiga dugo čekala, još duže klesala i dotjerivala, dok nije opjesmenjena na pedesetak i nekoliko stranica kristalno čiste i svima razumljive poezije. Upravo onakve poezije kakvu očekujemo od pjesničkog barda koji nikud i nigdje ne žuri, a svuda stigne na vrijeme. Što bi se reklo po onoj narodnoj - pohiti polako.

Zbirka *Spomenar* posvećena je zemlji Bosni i Hercegovini, gradovima Mostaru i Sarajevu, književnicima Josipu Muselimoviću, Miljenku Jergoviću, Iliji Ladinu, Petru Gudelju, Veseljku Koromanu, Krešimiru Šegi, Nedžadbu Ibrišimoviću, kiparu Ljupku Antunoviću, slikaru Marinu Topiću, doktoru Bobi Maslovu, političaru Bogiću Bogićeviću i još nekim dobrim i dragim ljudima, koji su riječju i djelom zadužili sve koji te riječi čitaju i čuju i koji ta djela i njihove autore neizmerno štiju. Skoro svaka pjesma iz spomenara mali je spomenik rodnoj zemlji i ljudskoj dobroti koja se ne mjeri novcem nit vremenom, već ljubavlju koja će trajati i prenositi se na dolazeće generacije čitača, slušača i pažljivih gledatelja.

Zamišljen nad svijetom koji, uz sve prirodne ljepote i sva ljudska dobra, pati od viška jala i zlobe, Petrović ispisuje slova i riječi što ih smišlja u sumornim danima i besanim noćima i pretače ih u sudioničku pjesmu od četiri lako pamtljiva stiha koji glase:

Katreni soneti, tercine/ slobodni stihovi što ih pišem

Znače da dio sam cjeline/ svemira koji dišem.

U tom svemiru i na zemnom prostoru u doba krize i recesije, odjednom je, tko zna odakle i kako izronilo *Zlatno doba poezije*. I dok tvornice prestaju s radom zbog punih skladišta neprodane robe...

Iz velike tvornice stihova/ dolaze nam nečuvene vijesti

Da potražnja za pjesništvom raste – skladišta se ubrzano prazne.

Dobre vijesti daleko se čuju/ zlatno doba poezije napokon je stiglo!

Na ove optimistične stihove nadovezao bih se kratkom perfektnom mišlju: Iz pjesnikovih usta u narodne uši. I tako bih ovjenčao zlatno doba poezije koje dođe kad mu je vrijeme, a ode kao i sve drugo u zlo doba – u nevjeme.

Pisanje je težak i odgovoran posao kad mu čovjek prilazi ozbiljno i sa časnim namjerama. Kad želi graditi, a ne rušiti ranije izgrađeno. U Gradu Mostaru, Stari je most dvaput građen i samo jednom rušen. Za dva građenja znadu svi mještani i oni koji vole Neretvu i jug. Za jedno rušenje znade cijeli svijet i hladna voda što teče ispod kamena. Pod krilima galeba, na korak do snježnog Veleža. Tu negdje u hladu rascvjetalog bajama leptirica jedna po imenu Angela, u liku majke dva sina donese – Krešimira i Zvonimira i 'u lijevoj punoj šaci vode u vrt među trešnje ode'. Kao onomad Šantićeva muza Emina koja 's ibrikom u ruci stajaše u hladu jasmina.' San ljubavni sanjan, ali ne dosanjan. A u novom vremenu, ipak ostvaren.

Pjesnik je pjesniku prijatelj i brat. Tako se nekada pričalo i pjevalo. Danas to pjesmom potvrđuje i Miro Petrović koji stihovima komunicira sa svojim starim drugovima i prijateljima – živim Jergovićem, Gudeljom, Stojićem i drugima, te pokojnima – Ladinom, Šegom i Ibrišimovićem.

Kad bih dobio na lutriji/ jedan bih dio uložio

U sabrana djela/ Ilije Ladina

Pa bih od prodaje/ i profita kupio/ deset ili dvadeset tona

Ribljih konzervi/ i sve bih poslao Gore/ Iliji Ladinu...

Na Petrovićevu inicijativu dugi niz godina u BiH se održavaju pjesnički susretu pod nazivom „Grah Ilije Ladina“, na kojima se okupljaju poznati pjesnici i dodjeljuju prigodne nagrade.

U završnom dijelu zbirke nalaze se četi duže pjesme posvećene odvjetniku i književniku Josipu Muselimoviću, kiparu Ljupku Antunoviću, slikaru Marinu Topiću i doktoru Bobi Maslovu. To su zapravo lirske pripovijesti koje svjedoče o ljudima i njihovim djelima za koje znaju svi koji drže do pera, kista, zakona i zdravlja. Pjesnik je njihove riječi, djela, savjete i znanja pretočio u pjesme koje će ostati svjetionicima u vremenima koja su pred nama. Još bolje rečeno, onima koji će doći, kada mi odemo u vječnost.

Za dio duga učinjenog pjesmom, poetski velikan Petar Gudelj odužio se Petroviću kratkom, a moćnom završnom recenzijom koja je zaokružila i uveličala cijelu knjigu biranim riječima i dubokom mišlju. Tako je u anale bosanskohercegovačkog i hrvatskog pjesništva upisan i uknjižen **Spomenar**, koji će nadživjeti ovo naše vrijeme i sve nas u njemu kao sudionike koji su voljeli ovaj svijet i doprinosili mu svako na svoj način. Jedni gradnjom mostova, a drugi rušenjem. Kako i priliči ljudskom naraštaju. Čestitom i dobrom. Plahom i zlovoljnom.

POETIKA REALNOG ŽIVOTA

Ljerka Lukić: RUŽICA, zbirka poezije, „LSL Publications“, Toronto, 2021.

Originalan je i zanimljiv način na koji književnica Ljerka Lukić pristupa pisanju poezije. Za razliku od većine drugih pjesnika i pjesnikinja, ona svoju poetiku bazira na stvarnim likovima i istinitim doživljajima i događajima iz osobnog života. Tako ispisuje dokumentarističku lirsku sagu koja ostavlja upečatljiv leksički trag na životnom putu kojim je prošla od najmlađih dana i godina, skupa sa svojim članovima obitelji i drugim dragim i bliskim ljudima.

Ljerka Lukić provela je djetinjstvo i mladost u Živicama, gdje je završila gimnaziju i živjela do kraja rata u Bosni i Hercegovini. Obrazovala se na Pedagoškoj akademiji u Tuzli i Pedagoškom fakultetu u Osijeku, a magisterij je stekla na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Stečena obrazovna znanja iz kroatistike u domovini dopunila je učenjem engleskog jezika u Londonu i Oxfordu, gdje je radila doktorsku disertaciju. Svoj životni put nastavila je do Toronta, gdje je radila različite poslove obrazovnog karaktera za useljenike u Kanadi.

Opisujem taj put kao biografski okvir za sliku osobe čiji je život imao blistave uspone na individualnom planu i prinudne padove izazvane zlom koga su producirali ljudi loših karaktera i još lošijih namjera. Drukčije se ne mogu okvalificirati oni koji su uništili mir u bivšoj SFRJ i producirali rat sa tragičnim posljedicama za narode za čije su se interese navodno borili. Ti i takvi uzrokovali su seobe naroda iz rodne zemlje u druge krajeve svijeta, gdje i danas žive sa različitim životnim postignućima. Jedni su se snašli i stvorili prosperitetne uvjete, dok se drugi bore za golo preživljavanje i za stjecanjem krova nad glavom koga su u domovini ostavili ili bespovratno izgubili.

Poetesa i svestrana umjetnica preživljavanja u novim uvjetima i okolnostima nastavila je aktivno djelovati, primjenjujući sva stečena znanja u zemlji rođenja. Tako se prilagođavala sredini koja pruža veće mogućnosti od onih koje ljudima mogu pružiti ratom razorene države iz kojih su otišli u potrazi za srećom i boljim životom. Kroz taj proces prilagodbe, kao svijetle niti provlačila su se sjećanja na rodni kraj te bliske i drage ljude s kojima je provela lijepu godinu života, ali i teške trenutke koji se ne mogu zaboraviti, unatoč proteku vremena.

O svemu tome i još mnogo čemu što je drugim ljudima prebrisano trajnim zaboravom, Ljerkina Lukić je vodila lirske bilješke koje su pretakane u pjesme dojmljiva sadržaja. Nisu to pjesme kakve susrećemo kod većine drugih pjesnika i kakve čitaju samo oni kojima je poezija duševni kruh i hrana. To su emotivne poetične i dirljive pripovijesti koje bude osjećanja dobronamjernih čitača i koje nikoga ne mogu ostaviti ravnodušnim, ako ih primi k srcu i s ljudskim razumijevanjem. Ljerkina lirska prozaika i prozna poetika natopljena zavičajnim motivima i ljudskim usudima i sudbinama, vraća nas korijenima iz kojih smo potekli u ovozemni svijet koji nam je darovan rođenjem i od koga boljeg svijeta nema, ma koliko mnogi o njemu maštali i prazne snove snili. Ljudi iz negdanjeg okruženja i dalje žive u njezinim mislima prenesenim na papir i ovjekovječenim u objavljenim pjesmama, pričama, esejima i drugim literarnim zabilješkama.

Glavni lik tih poetsko-proznih zapisa je majka, **Ružica**, po čijem je imenu naslovljena nova poetska knjiga Ljerkine Lukić. Ona je simbol majčinske dobrote i ustrajnosti od najranijih dana mladosti do godina koje svaka od njih danas nosi na svojim plećima. Majka je u srednjim osamdesetima sa svim proživljenim i preživjelim tegobama i sa nadom da će doći vrijeme kad će ugledati osmijeh svoje mlađe kćeri na vratima doma u kojem je provela pola svog života. Mnogo je takvih majki na južnoslavenskim, ali i drugim europskim i

svjetskim prostorima koje snivaju sličan san i čije su misli stopljene u neuništivu nadu. Hoće li se oni ostvariti, ne zavisi od majčine nade već od ljubavi i privrženosti djece koja su silom društvenih neprilika otišla u svijet.

Prvi dio lirskog prisjećanja na djetinjstvo ispunjen je kratkim pjesmama koje su svjedoci brzog odrastanja i sazrijevanja u uvjetima očeve nesreće na privremenom radu u Njemačkoj. Te godine Ljerka opisuje jednim stihom u pjesmi „Živjeti s očevom nesrećom“ koji glasi: „ Probudih se, izađoh i krenuh stazom boli“. Ako je suditi po kasnijim pjesmama, ta staza nije izbrisana do današnjih dana. Ona je nastavljena užasnim ratnim događanjima i stradanjima dragih i bliskih osoba u godinama kad je život trebao krenuti uzlaznom putanjom nakon blistavih ostvarenja postignutih vrijednim radom i učenjem.

Ali, ljudski životi nemaju pravolinijske putanje i oni počesto vrludaju cik-cak linijama. Nekad idu desno, nekad lijevo; nekad uzlazno, nekad silazno. Baš kao u melankoličnim i elegičnim bosanskim pjesmama sevdalinkama, čiji se elementi i poetične niti naziru u mnogim Ljerkinim nostalgičnim stihovima. Daljina je tuga golema, sama po sebi, i njoj su mostovi potrebniji nego bilo čemu drugome.

Na lirskoj putanji sjećanja Ljerke Lukić, kao cvjetni vijenci, prepliću se versi posvećeni majci Ružici, ocu Miji, bakama i djedovima, rano preminuloj rođaci Milici, stricu Peri Lukiću, stradalim rudarima u jami Dobrnja-Jug, te prerano ugašenim životima bliskih prijatelja i rodbine. Sudbine svih njih i mnogih drugih dragih ljudi pjesnikinja uvijekovječuje stihovima pjesme „Smrt“ sročnim u rečenici: „Crne ruže izviru iz rana moje zemlje“.

Iako je ruža simbol ljubavi i ljepote, u Ljerkinim pjesmama ona, u srazu sa drugim prirodnim malformacijama, poprima drugačije konotacije koje zatiru njezine opojne mirise i čine je ponekad biljkom odbojnom ljudskim čulima. To se najbolje vidi i osjeti u

pjesmu o ratu u Bosni i Hercegovini u kojoj su.. „Ruže probuđene krvavom rosom / ruže zalivene suhom kišom / ruže obrezane suhim zrakom / ruže uspavane trulom maglom“. Takve ruže nitko ne miriše; takve ruže nitko ne ubire; takve ruže nitko ne uzgaja. Od takvih se ruža samo trn osjeća, kad se bezobzirno u kožu zarije.

Mnoge pjesme u ovoj zbirci bilježe dnevne događaje prošloga vremena koje je pjesnikinja otrgnula od zaborava. Dijelom su to opisi susreta s unesrećenim ljudima, a dijelom duboko proživljena emotivna osjećanja tuge, nelagode ili kratkih radosnih trenutaka koja su podložna dužem pamćenju. Na tom raskrižju poznatih i nepoznatih životnih smjerova posebno je žalo-bolna pjesma „Anđeo“ posvećena mrtvorodenom sinu. Kad se život rađa, pijetlovi pjevaju. Kad se život gasi i ptice zašute. Tako je to bilo od postanka svijeta, a tako će biti dokad svijet bude postojao.

Cijela knjiga složena je vremenskim slijedom kojim su nastajale pojedine pjesme, što joj osigurava motivsku, tematsku i geografsku preglednost, ali i pokazuje pjesnikinjino stvaralačko sazrijevanje od najranije mladosti do današnje dobi. Kako je vrijeme prolazilo, tako je i Ljerka Lukić nadograđivala svoju pjesničku kuću, dodajući joj nove boje i tonove i zatvarajući otvore i pukotine koje su nagrizali vjetrovi samoće, kiše iz zjenica, ledene zime i užegla ljeta. Sve se to iščitava sa stranica knjige kao povijesni vremeplov pjesnikinjin, koji započinje jutarnjim buđenjem, a završava kasnim noćnim snom. Prošla je Ljerka sve što je planirala i mogla proći od bosanskog rata naovamo. Na tom je putu susrela i upoznala mnoge ljude. I dobre, ali i puno manje od toga. Divila se Niagarinim vodopadima, kraju u kome je živio i sam sebi presudio nobelovac Ernest Hemingway, radovala se susretima s rodbinom u Bosni, dijelila znanja i životna iskustva s onima koje je učila novom životu u nepoznatom svijetu. Sa svakog je puta donosila novu pjesmu ili skicu pjesme kojom je slikala vrijeme, ljude, doživljaje i prirodne ljepote. Njezine pjesme su tako postale razglednice i deskriptivni dokumenti koji otvaraju

prozore svijeta i omogućavaju nam da bez putne karte i ikakvog troška, iz topline vlastitog doma, upoznamo krajeve u kojima nismo bili niti ćemo u njima ikada biti. Dovoljno je samo pročitati pjesmu i pustiti maštu u predjele riječi, koje nude slike prije neviđene. Te slike nas vraćaju u svijet realnosti skupa s poetikom njemu posvećenom.

Uz dokumentarnost i sistematičnost liričnog iskaza, Ljerkinu poeziju karakterizira i osebujna inovativnost. Više njezinih pjesama, koje su nastale u kasnijem periodu, predstavljaju nastavak ranije napisanih stihova. Takve su pjesme pod naslovima: Sreća, Naslijeđe, Sutlija, Pričica, Turizam ... U njima pjesnikinja zaokružuje temu ili nezavršenu lirsku radnju koju je započela u zavičaju, a dovršila daleko od rodnoga doma. Premda život ide dalje obalom vremena, godišnja doba ponavljaju se istim slijedom, a s njima i događanja čiji smo svjedoci. Uz njih su vezane misli koje nas prate na svakom koraku, ma gdje bili i ma s kim se družili. Čovjek je mrav ili živo ostrvo koje se kreće zemaljskim morima i kopnima, sve dok ga koraci i misli ne izdaju. A kad ga izdaju, to je njegov kraj. Konačnost koju će svatko dočekati kad mu dođe vrijeme, ili kad iznenada ode niz nevrjeme.

Lirska životna priča Ljerke Lukić ovjekovječena u knjizi **Ružica**, zbog obilja raznovrsnih tema, pripovijedat će se svuda dokle dopre njezin glas. Duboko vjerujem da će je čuti i razumjeti svi kojima je lijepa riječ najdraži prirodni lijek, a dobra pjesma odani prijatelj.

U njoj će djeca pronaći ljubav majke. U njoj će majke osjetiti dječju ljubav. Ta uzajamna čuvstva traju koliko i sam život. Ona se ne prekidaju odlascima iz rodnoga doma, niti se spajaju povratcima s vremena na vrijeme. Njihov je miris kao miris ruže koga udišemo u svakom trenutku i u svakom kutku ovoga svijeta.

I kako bi pjesnikinja posvjedočila u pjesmi pod naslovom „Život“ izatkanoj od šest-sedam riječi: „Plave ruže izvire iz očiju moje majke“.

A ja bih na kraju dodao: I teku kroz vene dok srce ne stane.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

TETOVIRANA PROŠLOST U NAMA

Erri De Luca: POTKOŽNE TETOVAŽE, „Felsina“, Zagreb, 2021.

Zanimljivijeg pisca od Erri De Luce u današnje vrijeme teško je pronaći na europskim i širim prostorima. Taj talijanski literarni univerzalac, prevoditelj i humanist rođen je u Napulju 1950. Nakon završetka gimnazije napušta rodni grad i pridružuje se izvan parlamentarnoj ljevici koja se bori za prava radnika i socijalno ugroženih građana. U toj fazi političkog djelovanja učestvuje u štrajkovima i na drugim manifestacijama u industrijskim gradovima Italije. Da bi osigurao kakvu-takvu egzistenciju radi manualne poslove i usput izučava jezike i kulture drugih naroda Europe i svijeta. Posebno zanimanje pokazuje za hebrejski, s koga kasnije prevodi neke dijelove Starog Zavjeta.

U prvoj polovici osamdesetih godina prošloga stoljeća kao volonter sudjeluje u izgradnji vodovoda u Tanzaniji. Tu započinje svoju misiju humanitarca, koju će nastaviti za vrijeme rata na prostorima bivše Jugoslavije. U tom razdoblju radi kao vozač na dopremanju humanitarne pomoći u Sarajevo i druge bosanskohercegovačke gradove i mjesta koja su se nalazila pod opsadom agresora. Kao osvjedočeni antiratni aktivist 1999. boravi i u Beogradu u vrijeme NATO bombardiranja, u znak podrške ugroženim građanima. Svoj pacifizam iskazuje i na drugim područjima gdje su obični mali ljudi izloženi neprijateljskim oružanim nasrtajima.

Ozbiljnija spisateljska karijera Erri De Luce započinje romanom *Ne sada, ne ovdje*, koji je objavljen u Italiji 1989. Roman je preveden na tridesetak jezika i otvorio mu je vrata na koja u svijet književnosti ulaze oni autori koji tu namjeravaju ostati do kraja života. Njihova djela, razumije se, zahvaljujući suvremenoj tehnici i tiskarskoj tehnologiji, bit će tu prisutna do vječnosti. Potvrdit će se to u narednim desetljećima koja su iznjedrila nove knjige ovog iznimno plodnog literarnom stvaraoca.

Jedna od tih svezvremenskih knjiga je i zbirka poezije **Potkožne tetovaže**, koju je preveo i za tisak priredio Tvrtko Klarić. Sadržajan i za čitatelje poticajan pogovor o autoru i njegovom književnom stvaralaštvu napisao je profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu Hrvoje Jurić. Zahvaljujući toj dvojici vrijednih literarnih pregalaca, kultura naših prostora obogaćena je djelom koje se, uz ostalo, bavi njenom bliskom prošlošću i ljudima koji su je obilježili svojim životnim i umjetničkim postignućima.

Autobiografski, a u isto vrijeme i univerzalni epistolarni lirski iskaz objelodanjen u leksičkim tetovažama koje su utkane u potkožne duhovne i tjelesne sfere pjesnikove, nastao je kao odgovor na izazove koji su ga pratili u proteklim desetljećima života ispunjenog vjerom i nadom u bolje, slobodnije i stabilnije sutra. Jučer, kroz koje prošao bistroga uma, otvorenih očiju i borbenog duha, za mnoge ljude nije bilo ni lijepo ni sigurno, a ni primjereno ljudskome rodu kome pripada. U njemu su, na pogled preko Jadrana, vođene oružane borbe za samostalnost jednih i progon drugih. Mir, sloboda i nesvrstanost, zamijenjeni su nemirom, neslobodom i svrstanošću u nacionalističke torove koji su ostavili duboke podjele i neprijateljstva među zavađenim narodima. Sve su to začele nacional-šovinističke strukture, koje su i vlastite narode dovele gotovo na rub propasti. Vidi se to i danas, tri desetljeća nakon oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije. Ni jedan narod, osim iznuđenog varljivog mira, nije ostvario prosperitet u vlastitoj zemlji. Uspjelo je to jedino snalažljivim političarima te spretnim i sretnim pojedincima koji su se obogatili na račun i na nesreću većine stanovništva.

Te i mnoge druge slike i nepravilike mogu se pronaći na stranicama *Potkožnih tetovaža*. Utisnute su tu i ucrtane kao tamne sjene ljudske gluposti i prokletstva kojima je pjesnik svjedočio s lica mjesta jer je, žrtvujući sebe i svoj mir, išao pomoći žrtvama međunarodnih sukoba u bliskom susjedstvu. Za razliku od psina rata, koji su na

bojna poprišta dolazili da unovče vlastite ideale i naplate streljačke sposobnosti, pjesnik De Luca odlazio je na Balkan vozeći kamione hrane i drugih potrepština gladnom i napaćenom stanovništvu. Na tom putu humanosti i dobrote susreo je i upoznao mnoge ljude slične sebi. S njima se družio, tugovao i dijelio osjećaje straha, nemoći i nade da će zlo proći, a njegovi vinovnici doživjeti osudu i zaslužene kazne za nedjela koja su neposredno činili drugim narodima, a posredno i svome. Zlo nema nacionalne međe i granice i ono se širi kao otrov prosut u rijeku koja teče prema jezeru i moru. Mržnja koja ga prati ima zadah truleži koji bazdi iz utroba i uma mrzilaca. Ona je kronična bolest i ne liječi se farmaceutskim ni biljnim pripravcima. Nju mrzitelji nose do kraja života kao korov koji se ničim ne može sasjeći niti iskorijeniti.

Opisujući obrise, srž i učinke ratnog zla u Sarajevu pod opsadom agresora, Erri De Luca u pjesmi *Allons enfants* donosi sliku uskog tunela izgrađenog ispod aerodroma kroz koga se za vrijeme rata ulazilo i izlazilo iz grada. *U Sarajevo se ulazilo kroz podzemni rov/ natrpanih krijumčarskih naprtnjača,/ nosači šećera, brašna, rumenila za osmijehe,/ obilje kalorija da se izdrži opsada.* I dok su gladne i izmučene Sarajlije sanjale mir i slobodu očekujući pomoć dobrih ljudi iz svijeta, stara salonska dama Europa brojila je hladnokrvno nevine žrtve i pružala utočište i jeftine radne angažmane izbjeglicama i prognanicima s ratnih poprišta. Sarajevski tunel spasa, uz sve dobro što je pružao preostalim stanovnicima grada pod opsadom, bio je i ostao simbol sramote civiliziranog svijeta čiji su vojni i politički predstavnici dolazili avionima, dok su se napaćeni ljudi kao krtice probijali kroz uske zemne otvore da bi došli do slobodnih teritorija ili donijeli hranu za golo preživljavanje. Bilo je tu, razumljivo, i švercera koji su unesenu hranu i robu prodavali po enormno visokim cijenama. Podsjećanja radi, za vrijeme rata u Sarajevu se kilogram običnog luka ili krumpira prodavao po 20-30 tadašnjih njemačkih maraka.

U kraćoj poemi pod naslovom *Zvali su me sjenka*, De Lucaratno stanje u Bosni i Hercegovini uspoređuje sa brodicom, zatvorom i bolnicom luđaka, gdje se ne zna tko je zdrav a tko bolestan. I gdje svatko u isto vrijeme boluje, živi ili umire. *Nismo bili luka, već bolnica luđaka u šumama središnje Bosne*. Po viđenju pjesnikovom, i ne samo njegovom: *Bosna je bila gradilište započetih radova, rat je radilište razaranja*. U tom srazu gradnje i rušenja izgrađenog sve se odvijalo stihijno, po planu rušitelja koji su dobro pretvarali u zlo, a goli ljudski život u sivu mrsku smrt. Ničeg tu nije bilo čovječnog, a ni životinjskog. Jer, i životinje imaju mjeru i granice do kojih mogu ići. Surovi ratnici te granice pomiču do ponora i pomora svih i svega što im se nađe na putu.

Ali, kako iza i iznad svakoga zla postoji i ponešto dobro i optimistično, Erri De Luca ga traži i nalazi u druženju sa pripadnikom svoje vrste i duše, pjesnikom Izetom Sarajlićem. Njemu u spomen posvećuje stihove pod naslovom: *Izet Sarajlić, rođen 1930., odsutan od 2002*. Preživio je Izet zvani Kiko dva rata u svojoj Bosni i Hercegovini. Onaj drugi i ovaj treći, još gori i veći. Dočekao je iznuđeni dejtonski mir koga je, u ljepšem obliku imao do početka devedesetih u zajedničkoj državi slobodarskih naroda. I kad mu se ostvario san o slobodi na ovome svijetu, otišao je u san vječni na nekom drugom, sigurno mirnijem svijetu. Iza njega su ostale brojne pjesme, pisma i knjige, kao i ova pisana rukom i sjećanjem prijatelja s Apenina i brata po peru i ljudskosti. *Tvoje će ime postati trg/ maknuli su ga u međuvremenu s popisa, nema ga među stanovnicima u ulici Asima Ferhatovića./ Evo ga kod mene među pismima s potpisom: Izet*. Tu će ime i prezime ostati i poslije svih nas koji smo živjeli u ratna vremena, sanjajući neke bolje dane kad ćemo, umjesto sirena za uzbunu i jauka topova, slušati elegične pjesme sevdalinke.

Prisjeća se Erri još jednog važnog čovjeka s naših prostora s kojim se za života družio. Ime mu je Ante Zemljarić. Lijepo ime, a neobično

prezime. Zemljara kao zemlja. Suha, opora, otočna. I golo otočna, nažalost. Ante je za drugoga rata bio partizanski komandant. Poznat i priznat. Odlikovan. A onda zatočen na Goli otok kao tobožnji izdajnik naroda. Kojega naroda? Čijega naroda, doli Antinog. Zemljara. Vinogradara i ovčara s njegovoga rodnog Paga. Ante je bio pisac s desetak objavljenih knjiga. Završio je komparativnu književnost na filozofskom fakultetu, i posvetio se pisanju kao umjetničkom poslanju te izradi paških čipki kao vrijedne tradicije svoga naroda. Takvoga je Antu upoznao Erri De Luca. I divio se njegovoj ratnoj prošlosti i mirnodopskoj posvećenosti pisanju i čipkanju. Pa mu napisao pjesmu s posvetom *Anti Zemljaru*. A u pjesmi zapisao ... *Stopala Ante Zemljara, komandanta mnogim partizanima, otprije sa zaslugama za pobjede u ratu, sada utamničena od istih drugova: neprijatelj domovine. Neprijatelj on, koji je neprijatelja zgrabio za vrat, stresao s domovine osvajačke vojske...* I kada je Ante, takav kakav je za života bio, rekao da ne treba rušiti ono što je građeno, 1993. tamo neki „domoljubi“ srušili su mu eksplozivom sve ono što je desetljećima stvarao i čuvao za bolja vremena. Kakvog li apsurdna, kakve li ljudske iskvarenosti.

Pjesnik Erri De Luca bilježio je i bilježi u svoj spisateljski notes sve ono važnije što mu se za života događalo i što je susretao na svojim humanitarnim i istraživačkim putovanjima diljem bijeloga svijeta. Važni su to detalji koji se lako pretaču u pjesmu, esej ili priču. Ponešto završi i u romanima, dramama i drugim književnim vrstama u kojima se do sada s uspjehom okušavao. Zbirka **Potkožne tetovaže** njegov je autobiografski poetski preglednik i zbornik koji svjedoči o ljudima koji to jesu ili nisu i vremenu koje je ostalo iza nas kao dio bogate, a u određenoj mjeri i sramne povijesti prostora na kojima živimo i umiremo. Život je lijepa i manje lijepa slika koju gledamo od rađanja do umiranja. Sve između te dvije nepomirljive krajnosti koje se spajaju u ponovljiv krug, trajanje je ispunjeno radošću i tugom,

vjerom i nadom, borbom i pobjedom. Dok se krug ne zatvori i dok glas ne utihne.

Poetske Potkožne tetovaže Errijeve započinju prologom *Apokrifi jednog čitatelja Borgesa*, a završavaju epilogom pod naslovom *Oglas*. Između te dvije odrednice pjesnik se prisjeća mame Emilije, oca Alda, stare rodne kuće, dana i godina mladosti, nađenih i izgubljenih ljubavi, otkrivanja svijeta u njegovim zbiljnim dimenzijama, ljudi koje je upoznao, pisaca i djela koje je čitao, staza kojima je hodio, brodice kojima je plovio, i svega drugoga što može stati u jedan ljudski život. U život kraći od stoljeća, a stvaralaštvom produžen u nedogled. Tako je to kod dobročinitelja koji misle na druge, i koji u okvire neodređene budućnosti stavljaju svoja djela i zapisane riječi.

Ono što nije napisano pojede mračna prošlost. A ono što je zapisano čeka svijetla budućnost. Tako kaže narodna mudrost koju oblikujem vlastitim riječima kao što je Erri De Luca oblikovao pjesme u prozi, ili prozaičan život u pjesmi. I ucrtao ih u potkožne tetovaže, vežući ih tako uz svoj duh i tijelo da bi tu ostale dokle srce kuca, ali i dalje dok se sluša pjesma i riječ napisana.

Bilježim ove misli nakon pročitane knjige, stavljajući u prvi plan pjesnika i njegovu ljudsku i humanitarnu misiju pomaganja drugima u nevolji i nesreći koja ih je zadesila. A gora nesreća od rata nije mogla zadesiti narode Bosne i Hercegovine i Hrvatske početkom devedesetih godina minulog stoljeća. Niti je gora nevolja mogla pogoditi borca za slobodu Antu Zemljara, koji je zatočen na Golom otoku pod lažnom optužbom da je izdao narod za čiju se slobodu borio.

Te grube istine iz naše prošlosti najvažniji su dijelovi ove knjige, koji šalju gromoglasne poruke generacijama što dolaze, da zlo živi među nama i da se za dobro trebamo i moramo boriti mirnodopskim sredstvima, a ne ubojitim oružjem. Čovjek pripada ljudskom rodu

ako je čovjekom, a divljačkoj vrsti ako je nečovjek. Takvih je, nažalost i danas pun svijet. Na nesreću dobrih. A na radost zlih koji i sada, dok završavam osvrt na De Lucinu knjigu, pripremaju planove i oružja za nove ratove. Možda još veće i pogubnije od onih koje smo do jučer gledali, proživljavali i preživljavali. Na žalost ne svi, jer mnogi su u njima smrtno stradali.

SNOM PROTIV JAVE

Milena Rudež: PEJZAŽ BEZ LJUDI, „Planjax komerc“ d.o.o, Tešanj, 2021.

Nekada davno, ima tome trideset i više godina, čitao sam s radošću poeziju Milene Rudež. U to vrijeme i ona i ja živjeli smo u Sarajevu, lijepom gradu na trusnom Balkanu, koga će zli umovi i podivljale neljudske ruke masakrirati u razdoblju od proljeća 1992. do zime 1995. godine.

Za razliku od mene, koji sam vlastitom voljom, bolje reći ludošću, ostao u sarajevskoj ratnoj opsadi zarobljen u prelijepom Olimpijskom naselju Mojnilo, Milena je nakon dva ranjavanja (prvo u ulici Vase Miskina i drugo u porodičnoj kući), napustila beznadno stratište i zaputila se krajem novembra 1992. godine na sjever u daleku Dansku. U krasnu zemlju Vikinga i nenadmašnog bajkovitog pisca Hansa Kristiana Andersena. Tu, u glavnom gradu Kopenhagenu, pronašla je mjesto i krov nad glavom u kome i danas živi. Sretno i vedro koliko je moguće bosanskom izbjeglici, koji je prognan iz rodnog doma i koji je u svijet otišao s torbom, ili koferom u ruci, i mislima o povratku tamo gdje ga srce i želje vuku. Nada je veća od kuće i zemlje kad se iz nje ide bez svoje volje i pod prijetnjom smrti. A takva je bila Bosna i Hercegovina tih dana, mjeseci i godina u zadnjem desetljeću prošloga stoljeća.

U novoj sredini Milena se vratila svojim sarajevskim ljubavima. Poeziji kao vrelu duha, i arhitekturi kao izvoru sredstava za život. Danju je radila poslove arhitektice, a u rana predvečerja i duge, često besane noći, čitala je i pisala pjesme. Nadahnuće je crpila iz južne prošlosti i sjeverne sadašnjosti. Budućnost je bila negdje u sredini. Život je čudna i teško objašnjiva pojava, a svijet zemaljski njegova je najljepša postojbina. Pjesnički kazano; život je sve, a ovaj svijet i mnogo više od toga.

Pošto su po prirodi stvari noći sporije od dana, Milena nije žurila s pisanjem i objavljivanjem svojih poetskih misli. Slagala je stihove u herbarij rukopisa i knjige davala na uvid čitalačkoj javnosti kad bi dozrele za objavu. U njezinoj poetskoj radionici do sada je iskovano sedam samostalnih zbirki pjesama. Prva pod naslovom *Dnevnik slijepog putnika* objavljena je u Sarajevu 1987. godine. Druga, neodređenog ishodišnog naslova, *Slijepi putnik iz Sarajeva*, svjetlost dana ugledala je u Kopenhagenu 2002. godine. Treća i četvrta – *Svijet iza stakla i Lica i gradovi*, objavu su doživjele u Banjaluci 2010. i Novom Sadu 2015. godine. Peta knjiga *Pejzaž bez ljudi*, štampana je u Tešnju 2021. godine, a šesta i sedma *Skyggedite Soldigte i Oblak u vodi* objavljene su u Danskoj 2022. i 2023. godine. Zbirka poezije *Svijet iza stakla* prevedena je na makedonski jezik i objavljena u Skopju 2019. godine. Pjesme Milene Rudež zastupljene su u brojnim antologijama, zbornicima, zajedničkim knjigama i časopisima diljem Europe i svijeta.

Uz pisanje poezije Milena prevodi djela danskih pisaca na bosanski, srpski, hrvatski i makedonski jezik. Do sada je na te jezike prevela dvadesetak knjiga. Upravo s tim, na danski jezik prevela je više djela bosanskih, hrvatskih i srpskih autora.

Zbirka **Pejzaž bez ljudi**, kao i sam njezin naslov, nije prenaseljena stihovima niti oslikava populacijsku širinu koja vlada svijetom. Ona je, zapravo, kondenzat osjećanja koja prate pjesnikinju na putu od Sarajeva do danskog sjevera, i kratki lirski zapisnik svega što je prošla i što prolazi od 1992. do današnjih dana. Polovica pjesama napisana je u haiku formi, a tek manji dio njih prelazi prostor od jedne stranice. Dubina misli i kratkoća pisanog izričaja, glavne su karakteristike pjesništva Milene Rudež. Ono ne pati od viška leksike, niti teži opisu svega postojećeg. Za iskaz emocija i slikanje prirode dovoljno je 5-7-5 haiku umreženih riječi i eto pjesme koja se lako i dugo pamti, a teško zaboravlja. Takva je pjesma pod naslovom *Tri breze. /Tri vitke breze/ vjetar rašččešljava i/ zajedno ljulja./* Lako je

zamisliti tri breze kojima vjetar češlja lisne kose i čije se grane i stabla ljuljaju kao tri djevojčice u gradskom parku ili na proplanku. Ta slika ostaje kao spomenik prirode i njezine ljepote, koju mnogi nose u mislima do kraja života. Dovoljno je samo da zamislite ili vidite brezu, i pjesma će se vratiti u obliku kako je zapisana Mileninom rukom. Impresivno, a jednostavno do realne prepoznatljivosti.

Na sličan način, s nekoliko jednostavnih i svakodnevnih riječi, pjesnikinja opisuje zemlju Dansku, okruženu morem i obdarenu ljepotom prirode. */Mirni krajolik/ ograde i šumarci/ oblak u vodi./* Tko ne bi poželio živjeti u takvoj zemlji i svakodnevno upijati prekrasne pejzaže koji je ispunjavaju i čine čarobnom. Baš onako kako je opisana u Andersenovim bajkama ili Mileninim pjesmama. Uz njih, i s njima, lakše je brisati ružne slike balkanske ratne pomame i tragična ljudska stradanja. Lijepa riječ i misao bude osjećaje i kad oči prirodu ne vide, i kad noge travu ne dotiču. Dovoljna je pjesma od sedamnaest riječi, i eto vam slike kao da je živa.

Svoju izvjesnu izbjegličku tugu i žal protkanu neizvjesnom životnom dilemom - otići i gdje?, Milena Rudež prenosi u pjesmi *Bubamara*. */Gle bubamare/ između dvije travke/ kuda li će sad?/* Zamislite slatku malu bubamaru, koja između dvije travke otvara šarena krilca i sprema se za let. Kuda? U kojem smjeru? Da li na cvijet u vrtu, ili na ruku djevojčice odnosno dječaka koji se igraju ispred otvorenih ulaznih vrata. Svakodnevna je to dvojba živih bića koja su darovana svijetu i čine ga ljepšim i zagonetnijim. Možda je ta bubamara naša pjesnikinja koja si postavlja pitanje: ostati ili otići? Ostati u bogatoj i mirnoj zemlji, ili otići u siromašni zavičaj u kome još laju psi minulog rata.

Teško je biti svoj na tuđem tlu i sanjati ono što je u mladosti bilo draga zbilja. Svi mi, koji smo silom ratnih neprilika i poratnih teškoća

otišli iz zemlje rođenja, dobro znamo kako je teško pustiti korijen u drugim zemljama. Prilagodba na jezik, ljudske navike i običaje, znade biti duga i teška i mnogi često požele da se vrate tamo odakle su došli. Neki to i učine na vlastiti rizik, a mnogi ostanu tamo gdje su otišli. Milena je izabrala ostanak, jer je manje bolan i lakše podnošljiv. Izabrala je jezično učenje da ne bi trpjela ekonomsko mučenje s kojim su na jugu ljudi suočeni. Taj svoj izbor objašnjava u pjesmi *Leteći danski. /Ja sam pjesnik iz Bosne koji piše na danskom,/ ali ne govorim ga letečno, pardon, tečno./ Jezik je ptica koja živi u glavi./* Jezik se uči kao i sve drugo i on je bogatstvo koga čovjek stječe radom i potrebom. Bez jezika si tuđi na tuđemu i svi te gledaju kao pridošlicu. Usput ti daju manje od zasluga, premda možeš biti od njih korisniji. Tako je to bilo od postanka svijeta, a tako će biti do njegovog kraja.

Ponajbolje se to došljačko stanje prilagodbe iščitava u dojmljivoj pjesmi *Sumatra Senada Alića. /Slikar izreza u tuđini/ tuđinu u komadiće/ da bude manje tuđa./* Tuđina je tuga golema i u njoj se čovjek osjeća manjim nego što stvarno jest. U njoj upija i dobiva samo djeliće od onoga što vrijedi i zaslužuje. Zato je slikar Senad Alić izrezao tuđinu u male komade da bi se u njoj osjećao manje tuđincem. Na sličan način Milena Rudež opisuje svoju čežnju u pjesmi *Nebesko plavetnilo. /Moja čežnja se s pjesmom vine uvis/ oprta krug ispod olovnog oblaka/ i vraća ćutke u zagrljaj žbuna./* Ima li u toj čežnji nade za boljitak, odgovor može dati zagrljeni grm. Dakako i pjesnikinja, jer samo ona znade što je htjela reći i poručiti ovim stihovima.

Možda se taj odgovor nalazi u naslovnoj pjesmi *Pejzaž bez ljudi*. Tom pjesmom nas Milena Rudež vraća zemlji koja guta tijela, a duh i neokaljanu prirodu šalje k nebu. */Nebo još preuzima/ laki treptaj/ pejzaža bez ljudi*. Ovim riječima dopisujem misao: nebo je nad nama, dok gazimo zemlju. Neba se bojimo, dok život ništimo. Takva je ljudska vrsta koja u sve na Zemlji miješa pogane prste. Zato je

pejzaž bez ljudi, zapravo, lijepa utopijska zamisao o čistoći prirode i ljudskoga uma. Neostvariva sutra, koliko jučer i danas.

Ali, vrijedna za one koji poštuju život. I koji šire ljubav, umjesto zla i mržnje. Pjesmom i lijepom riječju, nadom i dobročinstvom. Kao što čini Milena i ljudi dobre volje.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

ŽIVOT U SVEMU – SVE U ŽIVOTU

Stjepan Svedrović: PJEV, poezija, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2021.

Književnik Stjepan Svedrović ne piše mnogo, niti naveliko. Ali ono što napiše misaoni je supstrat koji ima težinu i dugoročnu vrijednost. Podjednako se to odnosi i na poeziju i na prozu, koje su njegovim načinom spisateljskog komuniciranja sa svijetom što ga okružuje u svoj svojoj općosti i posebnosti.

Promišljen u mislima i štedljiv na riječima, Svedrović je nakon desetogodišnje stanke od posljednje poetske zbirke pod naslovom *Objava zemljanima*, čitateljima darivao novi lirski herbarij naslovljen riječju **Pjev**. Iza te četvero - slovnice u bisernu ogrlicu nanizano je šezdeset kratkih pjesama, čija se dužina kreće u rasponu od devet do osamnaest stihova. U svakom se stihu nalazi jedna do četiri riječi, što dovoljno govori o ekonomici pjesnikova, iz kamena ili iz suhe drenovine, cijedenog jezika. Takav je jezik i mudru misao svojevremeno u poeziji baštinio naš poznati pjesnik Mehmedalija Mak Dizdar.

U poeziji Stjepana Svedrovića priroda je dominantna tema koja se, kao sunčeva zraka, provlači kroz svaku pjesmu i obasjava je svjetlošću te grije prijeko potrebnom toplinom. To pjesmi daje blagost i čini je životnom, u mjeri koja budi osjećaje, i vraća nas izvoru ljubavi prema svemu što se u nama reflektira iz okolnog svijeta. Može se slobodno reći: što nam budi nadu da će lijepo prevladati ružno, a vedro osvijetliti i tamno i tužno. Takav nam svoj unutarnji ljudski i pjesnički svijet nudi poet koji pjesme smišlja i zapisuje u prelijepoj Brezovici, vječno okupanoj azurnom bjelinom beskrajnog podneblja i valovitim brdima nanizanog samoborskog gorja.

Glazba riječi i riječ glazbe uokviruje i razotkriva život u svoj njegovoj ljepoti i milozvučju. Baš onako kao se čuje i vidi u pjesmi *Zvon zvona*:

*Zvon Zvona / Svenazočnog života/ U vodama vječnim/ Odjekuje/
Tutnji tišina/ Nastupa tren/ Nutrine uzavrele/ Darova bjeline/
Kraljevstva sna/ A kad zvon umine/ Bude čovjeku milo/ I on zahvali/
Za svjetlost/ Ratnika/.*

To je cijela pjesma zapisana, od iskona nastanka, do večernjega gašenja cjelodnevne svjetlosti. Završni stih satkan je od riječi 'Ratnika' koji ima podjednako jasno i neodređeno značenje - da će se svaki čitatelj zapitati; je li mu tu mjesto? Treba reći da jest, jer da nije, ne bi je tu bilo. Jezična ekonomija Stjepana Svedrovića izatkana je od njegove profesionalne struke magistra graditeljstva, i filozofske potrebe da ono što kaže i zapiše ima racionalnu širinu, potrebnu dubinu i vidljivu visinu. Težnja za sveobuhvatnim, do dna dubokim i kozmički nedohvatnim, kakvoj streme neke nadri moderne poete, ne donosi ništa osim duhovne praznine i stvarne nevidljivosti svijeta oko sebe.

Život je jednostavan i ogoljen do... tri obroka dnevno, skromnog krova nad glavom, prikladnom odjećom i mrvom topline u duši. Ljubav je tu nužan dodatak sreće, koji unosi svjetlost i čini nas ravnopravnim pripadnikom društva kome smo darovani rođenjem, i obdareni trajanjem života. Ponajbolje se to vidi iz pjesme *U venama biljeg*, koja s desetak riječi opisuje put čovjekov od nastanka do uskrsnuća.

*Na dlanu/ Velikog svijeta/ Čovjek biva/ Uzvišen/ Na vrhu/ Bdi je/
Propet/.*

Je li život nada ili stvarnost, ili je u istovremeno i nada i stvarnost? To se često pitaju oni koji su vjernici, ali i oni koji to nisu. Smisao života nije u samome poslanju, već u načinu kako ćemo ga ostvariti i učiniti vrijednim i poželjnim. Živjeti u patnji nije ničiji cilj, ali je često

sredstvo onih koji žive na tuđi račun i uživaju tuđe plodove rada. *Čovjek neki*, u istoimenoj pjesmi i pjesnikovom vidokrugu i viziji, traje na zemnom a stremljivosti kozmičkom.

*Čovjek neki/ Proživio čuda/ Čaroliju/ Blažen vid/ Kojim je gledao/
Nevidljivo/ Blažen sluh/ Kojim je slušao/ Nečujno/ Blažen njuh/
Kojim je lučio/ Mirise od vonja/ Čovjek neki/ Osjetio dodir/ Života/
Kozmičkog/.*

Život je centar svijeta. Svijet je centar života. Sve drugo je, po knjižskom shvaćanju, 'mrtva priroda' a po zbiljnom odnosno realnom, sama bit života. Tko to ne vidi, ne čuje, ne osjeti i ne omiriše, on je zalutao u ovozemaljski svijet. Pao je odnekud u močvaru beznađa, gdje će ostati dok se ne utopi. Ili ne ugasi. Dobro se dobrim plaća, zlo se zlim vraća, kaže jedna svevremenska mudrost. Gledamo to, slušamo, doživljavamo i proživljavamo skoro svakoga dana od kad smo spoznali sebe i stali na vlastite noge. Od kad smo *Obnovljeni*. kako zbori istoimena pjesma.

*Obnovljeni/ Život se utapa/ Iz staroga/ U novi svijet/ Pjevaju šume/
Ushitnu radost/ Um plamsa/ Doba je buđenja/ Struja vječnog mora/
Čista zbilja/ Istinski život/ Napušta prolazno/ Drži se/ Snova/.*

Naprijed spomenuti pjesnik Mak Dizdar klesao je svoje stihove u tvrdom hercegovačkom kamenu 'stećku'. U stancu kome je vrijeme odredilo trajnost, a čovjek u njega utisnuo svoja sjećanja. Da ne izbljeda, da traju dokle traje vječnost. Ne određena vremenom, i ne omeđena životom. Vrijeme nema granice, život se obnavlja kao san i nesanica u ljudskom trajanju. Sve dolazi i prolazi, samo **Pjev** ostaje da traje u sluhu svijeta koji, valjda, neće nikad zašutjeti.

*Ptice lete u jatima/ cvijeće se truni/ Od grane do grane/ Slavuj
pjeva/ Odu radosti/ Drhti trava/ Moćan je pjev/ Krilatog stvora/ U
dubini/ Postojanja/ Tako je kratak život/ A tako velika tajna/ Kamen
šuti/.*

Bolji i ljepši kraj lirske knjige skoro da nije zamisliv. Kamen je to koji šuti. Stećak koji govori vremenom. Kako prošlim, tako i sadašnjim. Kako sadašnjim, tako i budućim.

Život je u svemu - sve je u životu.

POEZIJA S MIRISOM LJUBAVI

Valentina Rjabokon: *GLAZBA KIŠE*, „Zagrebačka naklada“, Zagreb, 2021.

Pjesnikinja Valentina Rjabokon cijeli je životni i radni vijek provela u prirodi. Rođena je i odrasla u selu Sloboda-Petrovka u Poltavskoj regiji u Ukrajini. Po završetku Fakulteta za ekonomiju i organizaciju na Agrarnom sveučilištu u Harkovu vratila se u Grobjenku, gdje je u lokalnoj tvrtki dočekala mirovinu, pišući poeziju o prirodnim ljepotama rodnoga kraja. Iz tih zapisa o prirodi nastala je zbirka pjesama u prozi pod naslovom **Glazba kiše**, koju je na hrvatski jezik preveo Žarko Milenić. Zbirka je objavljena u dvojezičnom izdanju u Zagrebačkoj nakladi, tako da je dostupna čitateljima hrvatskog i ukrajinskog govornog područja.

Svoju Glazbu kiše, Valentina Rjabokon započinje dojmljivim lirskim zapisom o ljudskom životu i svijetu koji ga okružuje i ispunjava. *Sve se ponavlja u životu i u prirodi. Čovjek se rodi i sve mora proći, od ranog proljetnog cvjetanja do zimske sijede kose. I potrebno je ukrasiti taj put kako na njemu ne bi raslo trnje, već bi cvjetovi čistoće svugdje mirisali i dobrota posvuda cvala.*

Taj kratki opis čovjekovog životnog puta uronjenog u ljepote i blagodati izvorne prirode, uvodi nas u svijet kakvoga želimo i sanjamo od spoznaje svijeta pa do odlaska u nepoznatu vječnost. Trnje koje raste uz ruže tu ne bi smjelo ugrožavati iskonsku ljepotu latica cvijeta, niti umanjivati snagu i opojnost njegovog mirisa. Priroda nije ljudski, već božanski proizvod koji nadilazi sve što je čovječanstvo stvorilo, ma koliko ono bilo tehnički napredno i funkcionalno korisno. Da je tomu tako, potvrđuju prve ljudske civilizacije koje su živjele isključivo od prirode i njezinih izvornih proizvoda. Prerada tih proizvoda došla je kasnije i ona ni na koji način nije umanjila važnost i vrijednost prirode i prirodnoga. Čak

štoviše, potvrdila je njegovu nužnost i ne zaobilaznost u zdravom življenju, kako čovjeka, tako i svih živih bića na Zemlji.

Iz prirode koja nas okružuje, pjesnikinja prepisuje sitne detalje i kristale vrijedne pamćenja i doživljaja. Sa stranica knjige osvježavaju nas i uveseljavaju nadahnuti opisi zimske bajke, osmijeha jeseni, mirisi krizantema, zvuci jesenjeg valcera, rumeni zalasci sunca. U tim impresivnim slikama ... *Čak i miholjsko ljeto svojom neopjevanom ljepotom podiže nit paučine u nebo, a valcer se kovitla, jesenja glazba, buntovni vjetar, uzdiže se uvis. Kesteni nas iznenađeno gledaju, izlaze iz kuće i kao da traže da ih uberu, radujući se novom boravištu.*

Jesenje ozračje ispunjeno narančastim, žutosmeđim, zlatnim i crveno-lisnim bojama prati nas budno i slikovito dok ispijamo čašu lirske leksike opijene glazbom kiše. *Okrenulo je na jesen, cvijeće se od nas oprašta... Moli jesenski tango, pognutih glava u ritmu kiše.* I dok se miješaju jesenji akvareli sa ritmičkim udarima kišnih kapi, pjesnikinja se prisjeća svojih školskih dana i aleja breza, lipa i javora koji je podsjećaju na Ninu, Aljošu i Vasju s kojima je provodila ugodne i nezaboravne mjesece i godine. Sjećanja su to koje svi nosimo iz mladosti, a kojima se vraćamo u trenutcima kad smo sretni ili tužni. Njih vrijeme ne može izbrisati niti ih hladne jesenje kiše mogu isprati. Ona ostaju s nama dok se ne ugasimo kao zvijezde u kozmosu i kao iskre u pepelu. U poetskom zapisu o Školskoj aleji, Valentina svoju sjetu dijeli sa svima nama emotivnim riječima: *Mnogi više nisu s nama, ali stabla su poput sjene, sjene svakoga od nas, i ne možemo ih zaboraviti... I dalje stoje živa, mlada i lijepa, kao i prije s lišćem, čuju se njihovi glasovi...*

Čarobne boje jeseni nastavljaju se snježno-bijelim motivima zime koji vesele djecu i vraćaju smiraj u duše odraslih. Vanjska hladnoća i unutarnja sobna toplina izmjenjuju se tri mjeseca u godini, a onda dolazi proljeća kao lijepi san o buđenju svega što postoji. I bilja i bića

i zraka i vode i Zemlje i neba. Proljeće je najljepši dar prirode. Ono nas opija ... *Svježinom jutarnjom, lakom hladnoćom, zvonkim pjevom ptica, punom nadom, obnovom života, svijetlim i radosnim licima.* Proljeće je oduvijek bilo najljepša uvertira simfonije ljeta, koje razvija i donosi plodove života. S proljećem se sve rađa i cvjeta. Ljeti sve buja i zrije. A najesen se plodovi beru i ostavljaju za dugu i hladnu zimu. I tako sve ukруг dok traje naš život. I život svega oko nas, ispunjen iskonskom ljepotom i neugasivom vjerom u neko bolje sutra.

Nižu se tako upečatljive i raskošne slike godišnjih doba, vedri pejzaži koji nas okružuje, sjećanja na drage i bliske osobe i neugasive želje da sve to traje što duže. Ali život ima granice koje su određene svakom čovjeku. Od trenutka kad nas majka rodi pomičemo te granice što dalje od svog tijela, duha i doma. Širimo ih u nedogled rastom, radom i nadom. I tako sve do trenutka kad se, voljom prirode ili ljudskom nevoljom, te granice ne sastave. A onda ostaje pjesnikinjino pitanje bez odgovora: *Tko će nadoknaditi gubitke majkama i očevima, suprugama, djeci, rodbini smirit srca?*

Na kraju knjige, u završnoj pjesmi bez naslova, u jednom dahu kao pucanj iz vedra neba, dolazi snažna pacifistička poruka Valentine Rjabokon: *Neka ljudi zapamte da rat nikada neće donijeti sreću, nego samo nesreću, da im rat nikada neće vratiti djecu, neka mu ostanu sva prokletstva.* Na Balkanu smo kao i u Ukrajini, u bliskoj prošlosti iskusili sva zla rata i ratne nesreće. Stotine mladih ljudi ostalo je bez groba na bojištima i njima nitko ne može položiti cvijeće i zapaliti svijeće u znak sjećanja i neizbrisive žalosti. A lešinari rata i dalje kruže oko nas i oglašavaju se svakodnevno sa političkih govornica kao jastrebovi i proketo gladni šakali.

Dokle će to trajati i kad će svjetla mira i dobra zasjati našom planetom, to ni Svevišnji ne zna. A mogli bi znati neljudski stvorovi među nama, koji mrze mir i sve što ih na njega podsjeća. I koji ne

osjećaju ljubav niti miris procvjetalog cvijeća, kao što ga osjećaju pjesnici koji tu ljubav šire riječju i djelom.

Knjiga **Glazba kiše** zaslužuje čitanje, a njezina autorica, prevoditelj i nakladnik sve pohvale za uloženi trud u njezinu pripremu i objavu.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

ZAHVALA PJESNIKU ČEŽNJE

Jure Karakaš: ČEZNUĆA, Poezija, Vlastita naklada, Zagreb, 2021.

Svaka knjiga ima svoju povijest nastajanja i trajanja. Neke dugo nastaju i brzo nestaju. Druge brzo nastaju i dugo potraju.

Zbirka pjesama **Čeznuća**, književnika Jure Karakaša nastajala je duže od pola stoljeća. Toliko je autoru trebalo da se odluči i odvaži objaviti na jednom mjestu poeziju koju je pisao u razdoblju od 1965. do 1999. godine. Objavljivao je on u međuvremenu druge poetske, prozne i udžbeničke knjige, ali je rukopis prve, davno pripremljene a neobjavljene zbirke **Breme**, čekao bolje dane i svoje vrijeme ispraćaja u svijet čitatelja. Kad je to vrijeme napokon došlo, Karakaš je *Bremenu* pridodao još dva poetska ciklusa pod naslovima **Nasmiješeni erosi Hrvatska zemlja**. Tako je nastala vrijedna lirski knjiga koja će, uvjeren sam, potrajati daleko duže od vremena nastajanja.

Pjesničko *Breme* napisano je u ličkom Podlapcu (Podlapači), Karakaševom rodnom mjestu u kome je radio kao učitelj u drugoj polovici šezdesetih godina. U to vrijeme trebalo je biti objavljeno u Matici hrvatskoj Gospić, ali je spletom povijesnih okolnosti ostalo u rukopisnom obliku do današnjih dana. Sazrijevalo je, što bi se narodnim jezikom reklo, na tihoj vatri minulih godina i kad se ukazala pogodna prilika ušlo je u knjigu **Čeznuća**.

Rana poezija Jure Karakaša obojena je zavičajnim motivima i snoviđenjima ličkog mladića koji je kao i mnogi drugi sanjario kako će jednog lijepog dana ugledati svjetla velikoga grada i tu nastaviti svoj životni i stvaralački put. Taj san mu se brzo ostvario jer je, nakon završene Pedagoške akademije u Gospiću, upisao Filozofski fakultet u Zagrebu i tu se zaposlio u obrazovanju. Uz poslove nastavnika, Jure je nastavio pisati poeziju i prozu i sa kolegama sastavljati udžbenike i priručnike za osnovnoškolce.

Pod teretom svakodnevnih obaveza, lirsko breme strpljivo je čekalo da mu se pjesnik vrati i ponese ga na put čitanja. U njemu su sazrijevali stihovi o bijelim snovima, mirisnim vrtovima, raspjevanim pticama, seoskim tišinama, osobnim traženjima i daljinama punim čežnje i nade. Bilo je tu i povremenih gubljenja u vremenu i prostoru, kao i traganja za stazama koje vode u svjetliju budućnost. O tome najbolje svjedoče stihovi iz pjesme *Smetenost*, u kojoj pjesnik iznosi neke svoje tadašnje dvojbe i nedoumice.

I tako stojim razapet i snen

I ne znam ni sam kamo li ću stići;

Od svud me zovu, vrište, mole, kunu,

A htio bih ipak pravim putem ići.

U kasnim šezdesetim godinama prošloga stoljeća smetenost je vladala svijetom, a manifestirala se studentskim nemirima, radničkim štrajkovima, montiranim sudskim procesima i reformama koje su trebale umiriti narodni bunt i nezadovoljstvo. U jeku naše poznate društvene i privredne reforme Karakaš piše pjesmu pod upitnikom *Tko smo*, koja se bavi nama i našim težnjama i sudbinama:

Mi trajemo sivo kratko vrijeme,

Grabimo sve što se uzet može,

Nastojimo biti ono što smo htjeli

I nosimo svatko svoje breme.

Zašto su mi ostavili ovo proketo breme? – pita se mladi poet u naslovnoj pjesmi *Breme*. I odgovara sebi i drugima: *Ja sam mlad i želim život na dlanu, na rosi, na mjeseci.* To je život probuđene mladosti koja želi i traži puno više od obećanja i papirnatih

društvenih promjena. Traži se više slobode i radne sigurnosti u vlastitoj zemlji te izvjesnija i stabilnija sutrašnjica.

Ciklus *Nasmiješeni eros* ispunjen je pjesmama ljubavnog sadržaja u kojima se smjenjuju osjećanja nade i čežnje na jednoj, te povremena beznađa i razočarenja na drugoj strani. Ona prate mlade u godinama kad se biraju suputnici za zajednički život i stvaranje vlastitih obitelji. Svatko je prošao, ili će proći tu fazu življenja. I svatko je čuva ili će čuvati kao trajnu uspomenu koju vrijeme ne može izbrisati. U pjesmi *Susret*, Karakaš nam prenosi jednu slikovitu scenu sa glavnog zagrebačkog trga koja nema ograničeni rok trajanja i koja se ponavlja svakodnevno sa različitim nositeljima naslovnih uloga:

I tako dani teku kao snovi,

A naša veza postala je jača.

Prosjaku za sreću ubacimo novčić

I slušamo svoga uličnog svirača.

Sreća nije lijepa samo kad se čeka, kako je davno zapisala jedna poznata pjesnikinja. Sreća je lijepa i kad se dočeka, pa nam ispuni živote radošću. Svako ljudsko biće, od saznanja za sebe, traži svoju sreću. Mnogima u traženju prođe cijeli život, ili veći dio njega. No, kako bilo da bilo, lijepo je živjeti i dijeliti ljubav sa drugima. Ljubav za to i postoji kao osjećaj bliskosti i nasušna potreba za smislom življenja.

Treći ciklus pod naslovom *Hrvatska zemlja*, sastoji se od pjesama domoljubne tematike koje su nastale 1991. u vrijeme agresije na Republiku Hrvatsku. One su pisane u obliku tekstova za glazbu i uvrštene su u zbornik domoljubne poezije *Nad zgarištima zvijezda*, koga je priredio Dragutin Rosandić. Neke od tih pjesama naknadno su uglazbljene i nalaze se u zbirci domoljubnih koračnica i popjevaka od Ilirskog preporoda do danas. Tako je poezija Jure Karakaša

dijelom pretočena u glazbenu povijest rodne zemlje i tu će ostati dok žive Hrvati.

Moli Boga ponosita mati,

Moli Boga, dragi Bog će dati,

Da joj djeca prežive strahote

Da Hrvatsku obrane Hrvati.

Ovim stihovima pjesnik je zaokružio važnu fazu svoga stvaralačkog života koja je ispunjena ostvarenim snovima i pisanim djelima trajnog karaktera. Čovjek se zbog toga rađa traje i opstaje u vremenima mira i nemira, dobra i ne dobra, vjere i nevjere, sreće i nesreće. Pečat svemu tome daje knjiga **Čeznuća** u kojoj će svatko pronaći dio sebe i svoje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Pjesniku Juri Karakašu za to dugujemo veliku čitalačku i ljudsku zahvalnost.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

PITANJA I ODGOVORI

Ibrahim Kajan: NAKON POTOPA, „Shura Publikacije“, Opatija, 2021.

Književnik Ibrahim Kajan od najranije mladosti druguje s knjigama. To druženje započelo je u Mostaru, gdje je rođen 1944. godine, a nastavljeno je nakon završenog fakulteta u knjižnici „Bogdana Ogrizovića“ na Cvjetnom trgu u Zagrebu, gdje je ostvario dobar dio radnog i penzijskog staža. U devedesetim godinama prošloga stoljeća radio je poslove urednika časopisa „Behar“ u Kulturnom društvu Bošnjaka Hrvatske, a onda je jedno desetljeće obavljao dužnost pomoćnika kantonalnog ministra prosvjete, kulture, znanosti i sporta u Mostaru te profesora na Fakultetu humanističkih nauka. Danas je Kajan umirovljenik koji pozne dane i godine života provodi u svom stanu u zagrebačkoj gradskoj četvrti Peščenica.

Kad čovjek tako dugo živi s knjigom i uz knjigu, neminovno je da i sam piše književna djela. Kajan se tim lijepim i važnim poslom počeo baviti još u srednjoj školi kada je napisao svoje prve pjesme. Nastavio je pisati i za vrijeme služenja vojnog roka u Dugom Selu, a onda i u Zagrebu, gdje se nakon vojne obaveze stalno nastanio.

Za razliku od nekih pripadnika svoje generacije, koji su svake godine objavljivali barem po jednu poetsku ili proznu knjigu, Ibrahim Kajan nije puno pisao niti se razbacivao stihovima i temama o svemu i svačemu. Njegov životni i književni moto bio je traganje za novim saznanjima i izričajima koji izviru iz filozofije ljudskog življenja od praiskona do današnjih dana. Na to upućuju naslovi prvih objavljenih knjiga poezije: ***Arabija ljubavi*** (Sarajevo, 1967.) i ***Kuću da nađeš*** (Zagreb, 1978.). Desetak godina kasnije pojavila se zbirka pjesama ***Ljubavni huhujek*** (Sarajevo, 1989.). U međuvremenu je napisao zbirku pjesama za djecu pod naslovom ***Žuta ptica***, koja je objavljena u Sarajevu (1980. i 2007.) i Wuppertalu (1993.).

U ratnim i poratnim godinama Kajan se usmjerio na pisanje publicistike, putopisa i romana i drama o bosanskohercegovačkoj povijesti. Poeziji se rijetko vraćao i to samo onda kad je trebalo propitati sebe u svjetlu događanja koja opterećuju prošlost i sadašnjost te čovjeka kao jedinku smještenu u beskonačnom vremenu i planetarno ograničenom prostoru. U tim i takvim okolnostima nastale su zbirke **Druga bajka** (Zenica, 2002.) i **Nakon potopa** (Opatija, 2021.). Posljednja zbirka u tom poetskom nizu, napisana je većim dijelom za vrijeme pjesnikovog boravka i djelovanja u rodnom Mostaru. Bilo je to u prvom desetljeću ovoga stoljeća kad su grad na Neretvi dijelile loše politike više nego li obale prelijepa smaragdne rijeke što se milenijima ulijeva u nebesko plavo Jadransko more. Ibrahim Kajan se u tom vremenu vratio u mjesto rođenja da prouči i pouči sebe te da, koliko je to moguće, podučiti i druge zajedničkom životu koji je tu, u zemlji bosanskoj i humskoj, odvajkada postojao. Prvi cilj je ostvario učenjem i pisanjem, a drugi započeo skupa s ljudima kojima je ljudsko ispred nacionalnog i vjerskog, a racionalno iznad osobnog i emocionalnog.

Lijepo je biti ljudsko biće na prekrasnoj planeti Zemlji, ali je još ljepše biti čovjekom na malom prostoru čija je povijest ispunjena mirnim, a često i nemirnim vremenima. Taj usud u sebi samoj nosi Bosna i Hercegovina, država duge povijesti, ali dobrano ograničene ljudske svijesti i podsvijesti. U njoj je zaborav putokaz ponavljanja zla koje ni jednu generaciju prosječne starosti nije mimoišao. Ibrahim Kajan je, kao i mnogi drugi prije i poslije njega, na ovim prostorima doživio dva rata. U jednom je rođen, a u drugom nije preporođen niti odrođen, kako to znadu reći neki nadobudni nacionalni preporoditelji i ini umišljeni državotvorci. Ništa se na ovim prirodno bogatim, a ubogim balkanskim ljudskim prostorima, nije dogodilo što već nije viđeno u bliskoj i daljoj prošlosti. Sve je to preslika ili kopija viđena u prošlim vremenima iz koje se nisu izvukle gotovo nikakve ozbiljne pouke niti dovršile nužne poduke koje bi išle

u prilog individualne dobrote čovjekove i općeg dobra naše ljudske vrste.

Baš zato ili, možda, upravo zbog toga je Ibrahim Kajan iscijedio iz sebe kao iz suhe drenovine zbirku poezije sa pomalo čudnim i poprilično zagonetnim naslovom *Nakon potopa*. Mnogi čitači zapitat će se s pravom: kakav se to potop desio i šta se zbilo ili zbiva nakon njega u svijesti običnog čovjeka? Odgovor neće pronaći u knjizi jer ona nije napisana s ciljem da daje odgovore na sudbonosna i druga pitanja, već da nas uputi na traganje za smislom života i pronalaženjem sebe u današnjem lijepom a nemirnom svijetu.

U tom traganju pjesnik daje neke naznake kojih se trebamo, a i ne moramo pridržavati ako smo na pravom tragu i putu. Tako u uvodnoj pjesmi pod naslovom *Bezmjesni*, zapisuje: *Na izlazu će te upitati ko si i otkud si i roditelji od kojih su. / Reci da si ih zaboravio. / Reci da ne znaš mjesto otkud dolaziš. / I reci da sebe ne poznaješ jer se ne možeš sastaviti: / Ti živiš na jednom mjestu a tvoja duša na drugom.*

Ovi stihovi samo naizgled djeluju neodređeno i zbunjujuće. Ali, kad ih ponovo pročitate, a kratkoća dopušta i nekoliko uzastopnih čitanja, uvjerit će te se da u njima, između redova ili onkraj napisanoga, stoji odgovor: Vрати dušu tijelu i tu si cjelinom - na istom si mjestu u sadašnjem vremenu koje ti je rođenjem darovano kao i drugima. Ne traži se izvan sebe u nekom drugom biću, vremenu i prostoru. Ono je prošlo ili će tek doći. A ti si tu, sam sa sobom. Kao živ Čovjek, i šta ti za početak treba više od toga? Zašto bi htio biti nešto drugo kad tvoje tijelo i duša tvoja imaju zadane mjere iz kojih ne možeš na silu izaći?!

Naprijed već spomenuto nepisano pravilo po kome čovjek u pola stoljeća balkanskog življenja dočeka i isprati dva rata, ponovilo se i pjesniku Kajanu i vratilo ga nakratko u zemlju Humsku iz koje je, kao i mnogi drugi, u svijet potekao. Povratak u zavičaj probudio je želju i

potrebu da uz putopise, priče, romane i drame iz misli iskleše i o prošlim za buduća vremena napiše još jednu upečatljivu zbirku pjesama. Kratku, po broju naslova i stihova, ali duboku po njihovim smislu i sadržaju poruka koje u sebi nose i nude svakom ozbiljnom čitaču.

Zov rodnog doma i najbližih u njemu, jači je i glasniji od svakog dozivanja prošlosti i sadašnjosti. Rodna kuća čovjekova budi emocije, a minulo vrijeme sjećanja na trenutke koji se dugo pamte i teško zaboravljaju. *Iz kuće u domovini dolaze glasovi obojeni tamom? / Dolaze iz kuće u kojoj mi, jednoć, duša bje mrtva. / Kuće u domovini, razvaline u Humskoj zemlji. / Nakon cijelog stoljeća zidovi se rastvorili a krov odletio / i sada se roblje razilazi poput gubavaca obasjanih suncem spaljene domovine. /*

Tko nije bio u Mostaru nakon rata iz devedesetih, ili nije vidio slike razrušenog dijela grada i polomljenih mostova palih na dno rijeke, taj ne zna kakvo je zlo snašlo grad i njegove ljude. Taj i takav neće razumjeti pjesmu jer on je izgubio sluh i smisao za važnost ljepote i užasnost patnje. Njega to ne zanima jer on slavi svoje pobjede nad poraženom ljudskošću, kako su ih nekada slavili osvajači i vladari tuđih sudbina.

U pjesmi *Suze sina razmetnoga*, kojom započinje drugi ciklus *Nakon potopa*, Ibrahim Kajan propituje sebe i druge o onome što se dogodilo voljom sotona jednog vremena koje su preuzele vlast u svoje ruke. Zapravo, pita sebe i sve povratnike u zavičaj; kako se osjećaju na stratištu među razvalinama kuća i zgrada u kojima su nekada sretno živjeli, radili i provodili prelijepo sunčane dane i zvjezdane noći u veselju i radosti ovozemaljskoj. Nakon potopa... *Nikada ti nitko nije pričao o jami vlastitog bića što otvara se onima / što vraćahu se nakon desetljeća egzila u nevjerničkim zemljama. / Tamo im je bilo bolje nego u domovini iz koje su ih prognala braća Teletu Zlatnu odana.*

Osjećaju li povratnici strah i mržnju, ili samo užas nad viđenim i proživljenim od strane onih koji su ostali dok je zlo trajalo? Teško je na ta pitanja dati pouzdani odgovor jer svatko se sa zlom nosi i miri na svoj način. Netko krotkim mislima i umjerenim riječima, a netko tihom mržnjom koja tinja kao vječna vatra i bolesna nada dok se na kraju smrću ne ugasi. Kajan je stradanje rodnog grada i njegovih ljudi pratio i doživljavao sa pristojne udaljenosti i o tome svjedoči stihovima: *Srce mi je uznemireno vijestima što dopiru s juga i tijelo mi drhti kao da je posustalo... Cijelo tijelo vjeruje da će biti kako je Istiniti rekao: /A rekao je: Budi!*

Budi, ostani i opstani kao ljudsko biće. Dijeli s drugima tugu, sreću i nesreću svekoliku. Jer, sve je to tu na jednom mjestu. Viđaš ga svakodnevno kao sud i usud koji je bio i prošao poput oluje, ostavljajući ružne tragove u našim pogledima i grozne slike u našim sjećanjima. *Ja sam taj koji sad oči zatvara da ne gleda svijet, a to je veliki grijeh. / Kad padne mrak, neću ništa vidjeti niti ću išta čuti. / Osim glasa djetetova iz jame bunarske u koju ga braća baciše i zaboraviše./* Nije pjesnik sin razmetni, ali jest onaj koji osjeća teret djela razmetnih sinova zla koji su dijelili pravdu po svome zakonu divljeg zapada, istoka, sjevera i juga. Njih ima, bilo ih je i biće ih na sve četiri strane svijeta dokle ljudski rod postoji i opstaje.

U tom i takvom svijetu čovjek se s razlogom osjeća nesigurnim, povremeno uplašenim, a nekad i izgubljenim. Osjeća se strancem u zemlju u kojoj je rođen i u državi u kojoj živi, radi i djeluje kao razumno stvaralačko biće. Svjestan svoga položaja, on priziva bliskost i razumijevanje ljudi sličnih sebi, uvjeren da ih ima i da će od njih čuti barem lijepu riječ. *U neko doba osvrnuh se, nezahvalan, / da vidim tko mi to pomože i tko se to zauze za stranca / kakav oduvijek bijah na ovome svijetu. / Ali na obzorju nikog ne vidjeh osim tijela kojem više ne služim.*

Beznađe nije stanje kojem čovjek teži. Ono je tek prolaznost čiju blizinu moramo osjetiti prije nego se vratimo na stazu vlastitog života. Tom stazom idemo od početka do kraja, uvjereni da naše postojanje ima smisao, ma koliko se činilo da smo nekada mali i nemoćni u odnosu na sve što se oko nas zbiva i događa. Putovanje svijetom kroz vrijeme što nam je dodijeljeno od dana rođenja ispunjeno je sadržajima koje primamo od drugih i dajemo drugima, uvjereni da činimo dobro kakvo sami želimo. No, stvarnost je često satkana od niti koje nude boje neprikladne oku. Njih razaznajemo u pjesmi *Daleko putovanje*, koju Kajan započinje stihovima: *Između oblaka, kroz tamni tjesnac / pogledah prvi put zemlju na kojoj sam rođen / i učini mi se nepoznatom i ljudima nenaseljenom / Koliko li sam na njoj bio nesretan! / Pred tim pitanjem koje, zapravo, i nije pitanje već odgovor samome sebi i ljudima jednog vremena, pjesnik otpočinje komunikaciju sa Gospodarem i njegovim čuvarima i pratiteljima Melecima i Anđelima. *Melek mi, Rastavljač, reče: / Sad pođi na mjesto svog rođenja. / Čeka te Ibrahim koji je pisao stihove / i nikad se na ovaj svijet nije vratio...**

Taj i takav Ibrahim, odrođen od zla koje se pokušava nametnuti dobru i potisnuti ga van granica svijeta, zaziva prijatelje pjesmom: *Poruka iz duboke zemlje*, glasom razumijevanja koji moli jer voli sve one koji šire ljubav, a zatiru mržnju. *Dođi, prijatelju, ma tko bio, samo dođi... Vjerovao u idole ili bio obožavatelj vatre, ili bio bezbožnik, ti samo dođi.*

Čovjek je biće sazdano od ljubavi i mržnje. Ljubav se iz njega vidi kao svjetlost, a mržnja obitava kao prikrivena tama. Dok se ljubav vidi, čovjek je ljudskim bićem. Kad ljubav potamni, izrodi se mržnja kao kukolj i zlo koje sve poništi. Vidio je to pjesnik svojim očima i doživio kao patnju i bol koja je vremenom prerasla u duboki žal. Žal za bliskima koji su stradali i za onima kojih više nema. Zato na kraju pjesničke poruke, pun razložne gorčine zapisuje riječi... *Umoran od*

*beskrajnog putovanja, sjetih se svog zemaljskog imena i upitah:
Zašto si došao Ibrahime?*

Umjesto pjesnika Kajana dopisujem jedini mogući odgovor: Došao si da živiš, da voliš, ljubiš i radiš. I da pišeš pjesme, priče, romane i drame kakve priliče čovjeku što voli ovaj svijet i sve dobre ljude u njemu.

KOMEDIJOM PROTIV TRAGEDIJE

Denis Ivanovič Fonvizin: NEDORAST; BRIGADIR, Komedije, Književni klub „Pablo Neruda“, Brčko distrikt, Brčko, 2021.

Komedija je dramska vrsta koja u svakom vremenu najbolje prolazi kod ljubitelja kazališne umjetnosti. Pozornica je u osnovi mjesto gdje se ljudi dolaze zabaviti, razvedriti i razonoditi. Njoj više priliči smijeh nego tuga i plač na sceni i u gledalištu. U komediji glumci i publika komuniciraju na obostrani poticajni i kreativni način. Zbog svega toga pisci su, još od antičke Grčke i starog Rima, njegovali komediju kao poseban oblik literarnog zbližavanja s ljudima, neovisno o njihovoj staleškoj i obrazovnoj pripadnosti.

I u novoj eri pisanjem komedija bavili su se mnogi Aristofanovi, Šekspirovi, Molierovi i Držićevi nasljednici. Jedan od njih je i ruski pisac Denis Ivanovič Fonvizin (1745.-1792.). Fonvizin je rođen u Moskvi, gdje mu je otac radio u državnoj službi. Plemićko porijeklo omogućilo mu je redovno školovanje i ugodan život u vremenu kad je u Rusiji vladala carica Katarina II. Bilo je to doba neokonzervatizma u kome se carska Rusija, nakon pobjede nad Turskom, proširila na krimsko područje do Crnoga mora.

Carica Katarina II, uz proširenje carstva, izvršila je i određene reforme u privredi i obrazovanju da bi udovoljila zahtjevima bogatijih slojeva društva i inteligencije. Kako je i sama bila pruskog i katoličkog porijekla, održavala je veze sa zapadnim svijetom i prihvaćala prosvjetiteljske ideje francuskih filozofa i drugih naprednih mislilaca. Sve je to imalo određenog utjecaja na formiranje mladog Denisa Ivanoviča Fonvizina, koji je u vrijeme dolaska carice na prijestolje, nakon svrgavanja njenoga supruga cara Petra III, studirao na Filozofskom fakultetu u Moskvi.

Iako je pripadao krugu plemenitaša, Fonvizin je od rane mladosti iskazivao razumijevanje za najniže slojeve društva. Podčinjeni

kmetovi, dvorske sluge i radnici morali su podnositi teror svojih gospodara i izvršavati državne i vojne obaveze kad god su se one nametale. Za Katarinine vladavine plemići su bili oslobođeni vojnih obaveza, a imali su povlašten položaj i u raznim drugim područjima društvenog života. Svoje ljubavnike i bliske osobe carica je bogato nagrađivala, darujući im imanja i dodjeljujući im vojne činove i državne počasti.

U takvom društvenom ambijentu živio je i radio Denis Fonvizin, preteča dvojice poznatijih pisaca Puškina i Gogolja. I o njemu je pisao u svojim književnim djelima, ne štedeći bogate i moćne i ismijavajući njihove egoistične porive i karaktere. Njegov književni rad nije ostao neprimijećen od vlasti pa i same carice Katarine, koja je imala značajan utjecaj i na razvoj ruske kulture. Zato su prve drame koje je napisao naišle na otpor državne cenzure, pa je autor morao ublažavati oštrinu kritike i svoj ironijsko-alegorični i satirični smisao za prikazivanje društvenog stanja i međuljudskih odnosa.

Prilike u kojima je djelovao i stvarao Denis Ivanovič Fonvizin i njegov bogat dramski opus, potaknuli su dramaturga i prevodioca Predraga Nešovića da sa ruskog jezika prevede dvije njegove najpoznatije drame. Riječ je o komedijama **Nedorast** i **Brigadir**, koje su napisane u drugoj polovici 18. stoljeća. Drame su objavljene u izdanju Književnog kluba 'Pablo Neruda' iz Brčko distrikta, uz uredničku i recenzentsku podršku i pomoć književnika Žarka Milenića.

U komediji **Nedorast**, Fonvizin prikazuje sitnu plemićku porodicu koju predvodi nadmena i naoko promućurna gospođa Prostakova. Ona živi u ne baš raskošnoj kući sa suprugom Prostakom i šesnaestogodišnjim sinom Mitrofanom. Prezime Prostak autor je odabrao zbog prenapuhanog karaktera spomenute gospođe, koja je vedrila i oblačila u kući i oko nje. Na sličan način Ivanovič je preimenovao i druge likove, pa se tako zagovornik pravde zove Pravdin, gospođin brat a nesuđeni ženik je Skotinin, potencijalna

udavača je Sofija, njezin stric i dobročinitelj umirovljenik Starodum, a stvarni izabranik Milon. Tu su još Mitrofanuškini takozvani učitelji i nesuđeni prosvjetitelji: Kutejkin, Cifirkin i Vrelman. Osobe za življavanje gospođe Prostakov su: priučeni krojač Triška, dadilja Jeremejevna te sluga i sobar kao personalni kućni dodatak.

Gospođa Prostakova u pet odvojenih činova, koji predstavljaju dramsku cjelinu, vodi komedijsku radnju u smjeru udaje svoje privremene štićenice Sofije za pristojnog mladića Milona. Time bi skinula teret obaveze dobrotvorke koju nije preuzela zbog dobročinstva, već zbog dokazivanja svoje lažno humane duševnosti. Ali, kad sazna da mlada Sofija očekuje bogato naslijeđe od bližeg rođaka, ona mijenja plan i plete mrežu da je uda za svoga voljenog sina Mitrofanušku. Time želi popraviti loše materijalno stanje u porodici i riješiti pitanje ženidbe svog, ne baš pametnog i ne toliko vrijednog jedinca.

Zapleti koji slijede do kraja drame otkrivaju svu mentalnu uskoću i bijedu egoističke naravi na jednoj i intelektualne ljudske širokogrudnosti na drugoj strani. Autor u dijaloge unosi elemente komike, karikirajući odnos Prostakove spram svega i svakoga tko joj je na putu do ostvarenja naknadno zacrtanog cilja spašavanja posrnule porodice, te njezine vještački i na silu izgrađene časti i poštenja. Glavne žrtve njezine sirove strasti su suprug i posluga. Manje napadani su oni čije usluge plaća novcima da bi od neukog sina napravila pametnu i samostalnu osobu pod vlastitim nadzorom. Jedina bića koje ona cijeni i uvažava jesu osobe iznad nje, koje imaju više novca i ugleda, ili nose vojne i policijske odore i oružje.

Pod prijetnjom ugroze vlastite egzistencije zbog nepoštovanja propisa o zaštiti potlačenih, kao i saznanja da je Sofijin odabranik u isto vrijeme i preporučeni Starodumov kandidat Milon, ona odustaje od svojih nerealnih planova o ženidbi sina, i priklanja se odluci jačega i moćnijeg. Taj njezin nagli interesni zaokret nije posljedica

podilaženja iz uvjerenja, već iz straha da ne izgubi i ono malo moći i bogatstva pred silom zakona. Sitne šćardžijske duše tako postupaju kad se stave pred zid, i kad osjete da gube tlo pod nogama. U toj situaciji nemoći moćnika koji se izivljavao nad slabijima od sebe, likuju svi koji su trpjeli njezin teror i svakovrsne ispade. Zadovoljštinu ovdje osjećaju: poniženi suprug Prostack, maltretirana posluga, malo plaćeni učitelji, pa čak i sin koji je od rane mladosti pod majčiniim tutorstvom. Manje je sretan i zadovoljan lupež Skotinin, jer mu je propao plan o ženidbi mlade bogate udavače. Svakako, najzadovoljniji su državni arbitar Pravdin, sretni ženik Milon i rođački novčani darodavac Starodum.

Komedija završava onako kako je započela kad se gleda sa suprotne strane. Završava, zapravo, u stilu narodne izreke: 'Sila Boga ne moli!'. Ta se izreka može dopuniti rečenicom: A Bog, kao i narod, silu ne voli. Gospođa Prostackova teško bi se s time složila i danas bi sigurno imala ozbiljne primjedbe na takav završetak Fonvizinove komedije. No, šta je tu je, život je takav i on uvijek ide dalje bez obzira na ljudske gubitke i dobitke.

Druga komedija pod naslovom **Brigadir**, slična je **Nedorastu**, kako u tematskom tako i sadržajnom smislu. I u njoj je radnja vezana uz udaju plemkinje Sofije za mladića Dobroljubova, koji mladoženjom postaje nakon ostvarenog bogatog nasljedstva. Glavni likovi ove komedije su dvojica penzioniranih vojnih i državnih dužnosnika: brigadir ruske vojske i njegov znanac, državni savjetnik. Tu su i njihove supruge te brigadirov sin Ivan, kao Sofijin vjerenik, koji je jedno vrijeme boravio u Parizu i zavolio francusku kulturu i druge društvene i individualne vrijednosti, kakve su ljudske slobode i slobodna ljubav.

Ta se ugledna družina sastala na savjetnikovom imanju radi ugovaranja vjenčanja između Ivana i Sofije. No, kako to obično biva u komedijama, ali i u stvarnom životu ruskih plemenitaša, dogovor

otpočetka ide u krivom smjeru. Umjesto da rade na zblžavanju poprilično udaljenog frankofilnog momka i ortodoksne mlade Ruskinje, brigadir se nabacuje savjetnikovoj, a savjetnik brigadirovoj ženi. Rade to onako ispod žita, ali ipak dovoljno upadljivo da to svi prisutni primijete.

Da stvar bude još gora i zamršenija, za cijelo vrijeme prijateljskog druženja, Ivan zvani Ivanuška razmjenjuje udvaračke dijaloge sa savjetnikovom ženom koja je, inače, Sofijina maćeha. Simpatije među njima kroz komunikaciju na francuskom jeziku koga drugi ne poznaju, postupno prerastaju u neskrivenu obostranu ljubav na prvi pogled. Na drugoj strani učvršćuje se veza između Dobroljubova i Sofije, koja će na kraju petog čina, uz odobravanje oca i maćeha, prerasti u vjeridbu.

Tako se završava ova komedijaška predstava u kojoj su, a kako bi drukčije i bilo, na kraju svi sretni i zadovoljni. Stari plemenitaši jer ni jedan, u skladu sa vladajućim moralom, nije priznao skrivenu ljubav prema prijateljevoj ženi. Mlađahni Ivanuška, jer je u nesuđenoj prijii pronašao srodnu frankofilnu dušu, i na duže staze potencijalnu ljubavnicu. A Dobroljubov i Sofija pronašli su ljubav svoga života i oslobodili se spletkarskih i neiskrenih ljudi iz bliskog okruženja.

Dijalozi u komediji **Brigadir**, oplemenjeni su staleškim i građanskim humorom toga vremena, koji je i danas jednako zanimljiv i zabavan za gledaoce svih društvenih slojeva i ljudskih profila. Pisac Denis Ivanovič Fonvizin suvereno vlada ruskom i francuskom leksikom koja se prepliće u Ivanovoj komunikaciji sa ostalim akterima drame. Jednako tako, on znalački upravlja govorom i scenskim pokretima svojih likova, zasmijavajući publiku njihovim ironičnim i frazerskim upadicama te lako čitljivom mimikom i smiješnim kretnjama na sceni.

Za razliku od komedije **Nedorastu** kojoj ima dosta filozofijskog mudrovanja, ispraznog moraliziranja i nadobudne pedagoške

poduke od strane pojedinih aktera na sceni, u **Brigadiru** prevladavaju vedri dijaloški tonovi kojima je glavni cilj da zabave publiku i da likove prikažu onakvima kakvi stvarno jesu. Inventivni do nivoa osobnog intelekta i naivni do granica lake prepoznatljivosti. I jedno i drugo dovoljni su razlozi za izazivanje smijeha iz publike i za razvijanje osjećaja empatije. Svaki lik u drami zaslužuje pažnju i pohvalu, jer njihova sitna moralna skretanja nemaju dostatnu težinu za javnu osudu. Naprotiv, ona su do određene mjere prihvatljiva jer otkrivaju ljude onakvima kakvi su u stvarnom životu. Dvostruko moralni, sa naglašenom potrebom za boljim i ljepšim. Naravno i tuđim, jer to ne ide jedno bez drugoga.

Zanimljivo je primijetiti da u obadvije komedije mlade udavače nose ime Sofija. To je inače bilo rođeno ime kraljice Katarine, koja ga je promijenila kad je zbog udaje za cara Petra III prešla na pravoslavlje. Na sličan način se događaju određene transformacije kod mladih djevojaka kad biraju bračne partnere vođene roditeljskom pohlepom i brigom za vlastitu budućnost. Ljubav jeste važna, ali sigurna egzistencija je gotovo uvijek na prvom mjestu. Tim principima se vodila mlada ambiciozna pruska princeza Sofija kad se, na majčin nagovor odlučila udati za pretendenta na rusko carsko prijestolje.

Denis Ivanovič Fonvizin bio je velemajstor dramskoga zanata i njegove komedije jednako su aktuelne i vrijedne danas kao i prije četvrt milenija kada su napisane i prvi put izvođene na kazališnoj sceni. Zato im se treba vraćati i iznova ih postavljati i izvoditi pred publikom koja je željna smijeha i vedrine u vremenu ispunjenom ratovima i ljudskim stradanjem.

OD SONETA DO SONETNOG VIJENCA

Obren Ristić: ČASNI SONETI, „Pravoslavna reč“, Novi Sad, 2021.

Malo je pjesnika koji pišu sonete, a još je manji broj onih koji ispisuju sonetne vijence kao jednu od najzahtjevnijih pjesničkih formi. Od slavnog Petrarke koji je živio u četrnaestom stoljeću do današnjih dana tek je stotinjak poznatijih stihotvoraca bilježilo sonete, a jedva tridesetak njih okušalo se u stvaranju sonetnih vijenaca. Jedan od tih rijetkih sonetomana je i srpski pjesnik srednje generacije Obren Ristić.

U svom pjesničkom poslanju Ristić je napisao nekoliko sonetnih vijenaca te više desetaka pojedinačnih soneta, koji su uglavnom posvećeni znanim i manje znanim ljudima minulog i današnjeg vremena. Njegova sonetna pjesmarica ukoričena je u nekoliko zbirki objavljenih u posljednjih dvadesetak godina, koje su naišle na dobar prijem kako kod čitalaca, tako i kod književne kritike. Posljednja u tom nizu je zbirka **Časni soneti**.

Zbirka je sastavljena od četiri ciklusa koji se tematski nadopunjuju, čineći zaokruženu cjelinu u duhovnom i zbiljnom značenju. Tu je zapravo sažet i odslikan pjesnikov misaoni i realni svijet u kome se kreće od najranije mladosti do sadašnjeg vremena ispunjenog događajima koji se ciklično ponavljaju na našim i širim svjetskim prostorima. Takozvana nova sadašnjost zapravo je repriziranje prošlosti u nešto izmijenjenom obliku i intenzitetu i na drugim, bližim ili daljim geografskim odredištima.

Vođen tim saznanjem, pjesnik prezentaciju svojih časni soneta započinje ranije napisanim i objavljenim sonetnim vijencem posvećenim Tvorcu (*Venac Tvorcu*) kao nadnaravnoj svemoćnoj sili koja djeluje iznad i mimo svega što ljudski um može spoznati i razumjeti u izvornom smislu i obličju. Čovjek u tu nevidljivu a svemoćnu silu može vjerovati ili ne vjerovati, može je slijediti ili ići

drugim putem, ali ne može mijenjati njezine učinke na sve što se oko nas zbiva i događa. Saznanje je to koje u isto vrijeme budi strah od zla, ali i nadu da će na kraju prevladati dobro u korist jedinki i šire zajednice kojoj pripadaju. A kako će stvarno biti, e to ne zna nitko osim samog Tvorca. Dobročinitelja, nadajmo se, u svakom pogledu i upravitelja ljudskim sudbinama. Znaju to vjernici, a ni ateisti nisu daleko od takvog saznanja. Po vlastitom sudu i zbiljnom usudu koji nas prati od dana rođenja.

Svjestan je toga pjesnik Obren Ristić, pa dvojbe o vjeri i njejoj negaciji uokviruje u sedmom sonetu sonetnog vijenca Tvorcu ovim stihovima:

Kao mulj se nataložile sve probdevene noći

I dani u kojima slavismo sveto ime

Ali o čemu pevati kad nam leta i zime

Isto mirišu I kuda posle svega poći

Svoje poetske iskaze svijeta i svega u njemu, a ponajprije onog što ga okružuje i okupira u svakodnevnim mislima, pjesnik kazuje i zapisuje bez interpunkcije, ostavljajući čitačima mogućnost da sami domišljaju i preslažu ono što je zapravo htio reći. Tako se oslobađa obaveze da zatvara vlastite misli u unaprijed zadane kaveze literarne forme koja često sputava, a ponekad i okiva stihove u hermetične i zaokružene strofe ograđene međama i granicama od onih koje iza njih slijede. Bez tih ograda misao ostaje slobodna kao ptica kojoj je jedina granica nebo i nepregledne visine i daljine.

Tvorac nas samih odnosno tvorac u nama i svuda oko nas, prisutan je podjednako u oba svijeta spoznaje i zbilje od kad ti svjetovi postoje. Svijet u kome živimo proizveo je mogućnost postojanja svijeta u kojem bismo željeli živjeti nakon gašenja ovozemnog života. Ne svi, ali ogromna većina neostvarenog sna i jave, svakako.

Iz te nade opčinjene i optočene strahom, davno prije nas rodila se vjera u mogućnost pobjede života i nad samom smrću. Naknadnog, pročišćenog života nad ovim današnjim, svačim zaprljanim. To nam pjesnik navještava i poručuje u stihovima iz desetog soneta posvećenog Tvorcu:

Dva sveta jednoga Tvorca naličje i lice

Na istom nebu i vodi na istom pričešću

Vozneseni do udivljenija tom blagovešću

Do u trenu jednom trajemo čisti do netremice

...

Tu na stopalima vrelin još zavičaj krijem

Što umornom koraku podariše smisao zore

Kada podignu se zavese i časne dveri otvore

Zavičaj kao egzistencijalno odredište nije pjesniku tek bezlični toponim, već središte svijeta ili kosmosa u kome traži i nalazi smisao svoga postojanja i stvaralačkog djelovanja. Iz njega on crpi inspiraciju za nova poetska i literarna ostvarenja i jača vlastitu snagu u borbi za još veća životna postignuća. Ristićev zavičaj je Istočna Srbija, u historiji poznata po bunama i borbi za slobodu vječno napaćenog naroda. Rođen je 1960. godine u Tijovcu kod Svrlijiga, a živi i radi u Knjaževcu, gradu neimara i raznovrsnih umjetnika. Njima i zemlji rođenja posvećen je drugi sonetni vijenac pod naslovom *Neimarima drevnim*. U tom leksičkom pjesmotvoru sastavljenom od 196 stihova i 14 stihovnih magistrala, zavičajni poet plovi kroz vrijeme povezujući u knjigama opisanu srednjovjekovnu prošlost sa sadašnjošću o kojoj i sam piše knjige. Razlika između te dvije vremenske odrednice ili krajnosti promatrane iz socijalnog i političkog diskursa jest velika, ali je u njima puno toga sličnoga i

ponovljivog u današnjem i sutrašnjem vremenu. Drevni kameni neimari jučer su vrijedno gradili ono što se danas ruši i obnavlja, a betonski neimari danas grade ono što će se sutra rušiti. Tvorci i graditelji su pritom ostali isti ili istorodni, a rušitelji su dolazili i prolazili, ostavljajući pustoš i grobove pokoljenja za neka buduća sjećanja i žalovanja. Iz te istorijske gungule kosovskog negdanjeg mita i današnje stvarnosti, pjesnik u trinaestom sonetu zapisuje ove pomirbene stihove:

Neće oslepeti od naših pogleda u mirne gradove

I sela niz oranice i šume tihe snoviđenja

nisu I tu stati sred bruja letnjeg u stihu i zrenja

Dok ove galije carske poljima nebeskim plove

Vrijeme teče svojim tokom kroz ciklička ponavljanja i smjenjivanja godišnjih doba, a priroda ostaje ista u svojoj ljepoti i samoodrživosti. Gradovi se šire, sela postupno gube ljude, šume se smanjuju, a oranice rađaju i zriju, dajući životu ono što ga održava i produžuje. Carske galije koje su nekada plovile rijekama i morima, danas plove nebeskim prostranstvima i promatraju nas kako mi promatramo vrijedne i nemoćne mrave. Moć vlada svijetom iz podzemlja, nadzemlja i podnebesja i spremna je na nova osvajanja mimo naše jedine i najljepše Zemlje. Mjesec nije više samo čežnja zaljubljenih, već meta budućih osvajača novih prostranstava. Mars jest, možda, postojbina drevnih Marsovaca, ali je i cilj moćnih zemljana čija sila odavno Boga ne moli. O svemu tome da se iščitati ili naslutiti iz stihova i između sonetnih redova pjesnika Obrena Ristića.

Treći ciklus naslovljen *Inima znanim* sastavljen je od soneta posvećenih poznatim osobama i inim znancima i pjesnikovim prijateljima. U njemu autor lirikom iskazuje zahvalu ljudima koji su nas zadužili svojom dobrotom i djelima koja nadilaze zavičajnu i društvenu prosječnost. Među njima je i poznati dramski umjetnik

Zoran Radmilović, čijim smo se glumačkim kreacijama i ostvarenjima divili u minulim desetljećima. Njemu je posthumno posvećen sonet *Ni dana bez pozorišta*, iz koga prepisujem ove stihove:

Najveća scena je ona na koju preseli

Se ti u divoti nebeskoj kao nasred Agore

Tamo gde smerno igraju oko vatre svi veseli

Carevi vojskovođe i cela svita Tek gore

Uz Radmilovićev, tu su i soneti posvećeni Branku Miljkoviću, Srbi Ignjatoviću, Nedeljku Bogdanoviću i drugim umjetnicima i dobrotvorima prošlog i sadašnjeg vremena. Njih će se s ponosom prisjećati generacije koje će popuniti mjesta što iza nas ostanu.

Zbirka **Časni soneti** u cjelini je posvećena pjesnikovim unukama Mili i Irini koje su blagovjesnici tih dolazećih generacija. Za njih je deda Obren napisao poseban sonet simboličnog naslova *Ptica iz zavičaja*, koji započinje stihovima...

Doleće ptica jedna iz Zavičaja Sa kapima rose

U kljunu i smehom moje male unuke Irine

Samo se dašak vetra pojavi i izgoni nekoliko

Talasa koji raspletoše uvojke starije unuke Mile

Ovaj kao i neki drugi soneti iz drugog dijela zbirke pisani su slobodnim stilom bez obavezne rime, što je pjesniku omogućilo neograničenu širinu u iskazivanju zavičajnih, rodbinskih, prirodnih, sakralnih, vizualnih, vedrih i drugih osjećaja imanentnih ljudskom biću.

Poezija je nepregledno polje duhovne ljepote koje ne trpi leksičke granice niti unaprijed određene metričke parametre. Slijedeći to

pravilo slobode misli i poetskog govora, Obren Ristić slaže riječi u stihove onako kako mu emocije nadolaze i kako teče lirski razigranost. Slobodna misao je kao ptica čiji smjer leta nije unaprijed zadan i koga često mijenjaju kratki dašak vjetra, hladna kaplja rose ili topla sunčeva zraka. Zato je pjesma pjesmom i kad se ne rimuje, i kad se riječi sele iz jednog stiha u drugi jer im je tamo mjesto logikom određeno.

Na kraju ove dojmljive zbirke časni soneta objavljen je studiozan pogovor vrsnog znalca pjesništva i književnog stvaralaštva Srbe Ignjatovića. Time je ova sonetna rapsodija, sa elegičnim lirskim elementima u nekim završnim sonetima, dobila okvir i sadržaj impresivne slike koju će svaki čitalac nositi u mislima i glasu kao neupitnu potvrdu poetske raspjevanosti i iskonske leksičke ljepote.

FANTASTIKOM DO VEDRINE DUHA

Leontin Čapo Milenić: DJECA CRNIH OČIJU, „Planjax komerc“ doo., Tešanj, 2021.

Knjigu priča Leontina Čape Milenića, **Djeca crnih očiju**, s pažnjom sam pročitao od početka do kraja, zadržavajući se najduže na pričama iz njezinog središnjeg dijela. Tu se, naime, nalaze beletristička humorno-satirična štiva koja svaki čitatelj može poželjati. Pisana su duhovito, mudro i koncizno i po svemu, osim po znanstveno-fantastičnom tematskom određenju, nemaju puno zajedničkog s ostalim pričama. Razumije se, puno je čitatelja koji vole baš te druge priče i koji uživaju u gledanju horor filmova i ubijanju ljudi bez granica. To su danas hit sadržaji na internetu i oni uglavnom privlače mladu populaciju te nešto starijih kojima je puška isto što i žlica.

Prozna zbirka **Djeca crnih očiju** sastavljena je od priča kakve svakodnevno slušamo i čitamo u elektronskim i drugim medijima. Teme tih priča događaju se u kući, školi, uredu, na ulici, radiju, televiziji, internetu i svuda gdje se ljudi kreću i djeluju. Na svim tim i drugim mjestima susrećemo se sa dobrim i lošim stvarima, lijepim i ružnim ponašanjima, prihvatljivim i neprihvatljivim radnjama. Svuda se manifestira ljudska narav, etika i moral. Njihova kultura, dobrota i zloba. Čovjek je biće sazidano od puno dobrog, ali i od dosta lošeg materijala. Neko više od jednog, neko više od drugog. Sve u ovisnosti od genetike i sredine u kojoj je rođen, rastao, učio i radio.

Mladi pisac Leontin Čapo Milenić u svom četvrtom ukoričenom proznom djelu bavi se ljudima i njihovim dobrim i lošim karakterima. Dobrim kad je sve uredu i kad ljubav cvjeta. Lošim kad stvari krenu po zlu i kada podivlja narav. Većina priča započinje uvodnim mirnim tonovima, a završavaju mržnjom i nasiljem. U nekima od njih prolivena krv teče potocima. Moguće je to, jer sukobi i ratovi u

svijetu traju neprestano. Takva je, nažalost, naša ljudska vrsta i tu spasa ni pomoći nema.

Dobro i zlo središnje su teme koje dominiraju prošlim i sadašnjim vremenom. O njima učimo u vrtićima, školama i na fakultetima. Njih susrećemo u obiteljima, na ulici, radnim mjestima, sportskim borilištima i svuda gdje se krećemo. O njima slušamo na radiju i televiziji, čitamo u knjigama i na internetu. Sve je umreženo i obojeno u dobro i zlo, tako da ga je nemoguće zaobići i izbjeći čak ni da se skrijemo u najdublju jamu. I tamo će crno-bijele misli naći razlog za nemir i ući u sukob same sa sobom. Baš onako kako ulaze u sukob u Leontinovim pričama.

U prvoj priči pod naslovom *Moje carstvo ispod*, koja je vezana uz ljubav i muško-ženske odnose, pisac se razračunava sa nevjerom i osionošću na jednoj i patnjom na drugoj strani. Ženska je u prvom, a muška u drugom planu, a u stvarnosti može biti i obrnuto. Kad trpnja i patnja dostižu vrhunac, ljubav se pretvara u obostranu mržnju i tu je neminovnan fizički obračun i kraj zajedništva. Nasilan, a ponekad jezovit i smrtan. Tako je bilo u prošlosti, a tako će biti i u budućnosti kad su u pitanju odnosi muškarca i žene.

Druga priča *Iron Man*, vezana je uz današnje vrijeme. Glavni likovi su miran i dobar učenik na jednoj te dobra mlada i loša stara učiteljica na drugoj strani. Dok se mir i dobro uzajamno vežu i nadopunjavaju, kada dođe zlo mir postaje nemir. Na mjesto mlade učiteljice dolazi stara mentalno potrošena osoba koja vlastiti bijes kali nad nevinim učenikom. Traje taj udar zla na dobro sve dok se ne probudi druga strana učenikovog karaktera. Tada nastaje krešendo u kome deblji kraj izvlači ostarjelo zlo.

Kroz treću priču s naslovom *Cijena pokajanja* pisac nam, iz svoga ugla gledanja, otkriva genezu i moguće razloge masovnih zločina koji su u današnje vrijeme poprimili široke razmjere. Oni su stekli građanstvo u zemlji gdje se vatreno oružje kupuje bez kontrole, i

šire se na sve strane svijeta kao pošast koju je teško obuzdati. Ubiti što više ljudi bez razloga za greške koje čine drugi, postalo je modni hit suludih umova. Kazna za teške zločine u nekim su zemljama toliko male da naprosto bude natjecateljsku strast luđaka za dokazivanjem na nevinim žrtvama. Ističem ovaj problem kao zasad nerješiv, dijeleći piščevu nadu da će ga ubuduće biti manje.

Odnos učitelj - učenik autor (d)opisuje u četvrtoj priči *Pogubno predavanje*, čija se radnja odvija na medicinskom fakultetu. Za vrijeme predavanja student Mika dosađuje se igranjem igrice na mobitelu. Kad je to primijetio, profesor započinje dijalog koji vodi u verbalni konflikt. Na kraju konflikt prerasta u fizički sukob u kome mladić postaje okrutni nasilnik, a profesor njegova žrtva. U priči, razumije se, na kraju svega - mrtva. Zašto je pisac Leontin svoje pedagoške likove, makar u mislima, ispratio s ovoga svijeta, pitanje je na koje samo on može dati odgovor. Ima li to veze s osobnim ili sa iskustvima drugih bivših učenika, prosudite sami.

Sve naprijed navedene priče obojene su, manje-više, u crno. Čitajući ih stekao sam dojam da pisac u njima ispisuje javne opomene. Za neke likove u vidu žutih kartona, a za druge - izravno crvenih. Igra je za njih tako zauvijek završena. Okrutno, nasilno, kao u kompjutorskim video igricama. Ili u filmovima čiji su junaci slični Iron Manu.

U petoj priči *Posljednja kritika*, koja je unatoč brojnim egzekucijama likova, obojena humorom ironijskog tipa i sarkazmom, uz vidljive primjese satirične alegorije, ima puno toga što će čitatelju vratiti osmijeh na lice. Tu je autor svoj na svome i to bi mu trebao biti smjer budućeg pisanja. Humor je odvajkada bio lijek za ljudsku dušu i prava je šteta što ga u našoj i svjetskoj književnosti nema puno više. Čitajući ovu priču, uz jezu koju sam donio iz prethodno pročitanih, vedro sam se smijao piščevom lucidnošću i spretnim poigravanjem sa temom koja je sveprisutna u svjetskom medijskom

prostoru. Riječ je zapravo o filmskoj kritici koja je opravdano sasjekla loš film još lošijeg režisera. Nezadovoljni pisanjem o svom „remek djelu“ tvorci filma se odlučuju na najgrozniji način osvetiti filmskim kritičarima. Uz citiranje njihovih negativnih ocjena objavljenih u medijima, postupno likvidiraju jednog po jednog kritičara, donoseći presude bez suda javnosti, tužitelja i branitelja. Izrečene presude izvršavaju se brutalnim sredstvima – metkom i sječivom, na licu mjesta i s oduševljenjem filmskih stvaralaca koji sve to snimaju skrivenom kamerom. Iako je tema priče vezana uz film, ne dvojim da bi na sličan način postupili književnici i drugi umjetnici, kada bi im kritika ponizila djela. Naravno, u misaonom, ne u praktičnom, likvidacijskom smislu.

Šesta priča *Smrt i nije tako loša*, produbljuje i produljuje humoristično-satiričnu i alegorijsku crtu započetu u prethodnoj priči. U njoj autor pokazuje i dokazuje svoju nadarenost za pisanje znanstveno-fantastičnih proza koje osvježavaju i razvedravaju ljudski duh opterećen svakovrsnim ekonomskim, političkim, vojnim, zdravstvenim i drugim krizama. U tom književnom žanru on se snalazi kao riba u vodi, plivajući brzo i vješto u svim smjerovima koje sam odredi. Pritom demonstrira lakoću pisanja koju nagrađuje lakoća čitanja.

Glavni junak ove antologijske priče Philip H. svoj promašeni kockarski život skončava suicidom iz trećeg pokušaja te završava tamo gdje je Dante izgradio poetski zagrobni svijet „Božanstvene komedije“. Nadovezujući se na Dantea, Leontin Čapo Milenić opisuje taj svijet iz perspektive današnjice i dopunjava ga općepoznatim ljudima i događajima iz prošlog i ovog stoljeća. Tako na svoj humorno-satiričan, alegoričan i groteskan način aktualizira odavno već prevaziđeno crkveno učenje o drugom svijetu i zagrobnom životu s Paklom, Čistilištem i Rajem kao krajnjim odredištima ljudskoga života. Beznačajni lik neskromnog mladića, koji svoje mjesto vidi i traži u raju, uporno nastoji ostvariti na

drugom svijetu sve ono što je na ovome, vlastitom krivnjom, propustio. U tom nastojanju uspijeva pronaći saveznike koji mu omogućavaju da na pola puta između Pakla i Raja realizira unaprijed zacrtani cilj. Razumije se, da bi to postigao, on uz pomoć piščeve mašte nadmoćno eliminira sve one koji pokušavaju osujetiti njegove, u osnovi kvarne, posmrtno namjere. Na kraju svega i pisac može biti zadovoljan svojom kreativnim učinkom, jer je napisao sjajan predložak za tekst zemaljske komedije koja bi itekako dobrodošla našoj kazališnoj sceni.

U parodijskoj priči *Zoorona nikad ne spava*, autor, po modelu Orwellove *Životinjske farme*, opisuje vrijeme u kome se javila bjelosvjetska biološka pošast u obliku virusa korone. Radnja i likovi smješteni su tamo gdje je nenošenje maske bilo kažnjivo djelo i odakle je krenuo biznis sa cjepivima. Koristeći personifikaciju kao jezično-stilski način prenošenja ljudskih osobina pojedinim životinjama, autor nam priređuje svojevrsni bal pod maskama u kome je glavni protagonist veterinar Donald preobražen u lik dobroćudne svinje. Taj naoko uplašeni znalac životinjskog svijeta biva zatečen bez maske i optužen za kršenje zakona. Druge pak životinje za isti delikt bivaju protežirane od strane korumpiranog policijskog službenika. Reklo bi se po onoj staroj 'na Zapadu ništa novo'. I tome pridodalo: 'na Istoku sve nanovo'. Korona na Zapadu sve se manje spominje, dok ona Istočna svijet i dalje opominje. Tako je to s ratom, oružanim ili biološkim, uvijek bilo. Tamo gdje rat započne, tamo se i završi. Sporazumom, naravno. A i kako bi se drukčije ratovi završavali, kad ih ljudi vode na svoju sramotu. I nesreću, slabijih, dakako.

Zadnja priča, po kojoj je naslovljena cijela knjiga vraća nas na prvi dio u kome je humor ostavljen po strani. Valjda zbog ozbiljnosti tema koje opterećuju današnji svijet. Važno je reći da u njoj radnja teče obrnutim smjerom u odnosu na tri prve priče. U njima je, naime, sve počinjalo sa dobrom, a završavalo zlom, nasiljem i

prolivenom krvlju. Priča *Djeca crnih očiju* patološku mržnju prema djeci pretvara u ljubav i razumijevanje blisko ljudskom rodu. Tako je cijela storija dobila prirodan završetak. Kako priliči vremenu i ljudima koji su u njemu živjeli. Ili žive, odnosno, živjet će.

Pisac Leontin Čapo Milenić, uz ovu knjigu, napisao je i objavio još tri romana. Prvi pod naslovom *Kordina šaka* (2011.); drugi - *Izlet smrti* (2019.) i treći - *Kraljevstvo nade* (2020.). Za autora rođenog 1989. godine, koji je završio studij književnosti i povijesti to je vrijedan opus koji će se širiti i obogaćivati novim naslovima. Nadam se onima što će biti obogaćeni humorom i satirom, kao i svakovrsnim stilskim figurama koje prevladavaju u srednjem dijelu ove vrijedne knjige.

ŽIVOT JE LIJEPA PRIČA

Anto Stanić: OČE, NEMOJ NAS PRODATI, Štamparija Fojnica, 2022.

Trgovina robljem poznata je od kad postoji ljudsko društvo. U prošlim vremenima ona je bila široko rasprostranjena u svim dijelovima svijeta. Tom vrstom trgovine bavili su se dovitljivi pojedinci, organizirane kriminalne grupe, a nerijetko i pojedine društvene i državne zajednice. Ove potonje su organizirale ratne pohode s ciljem porobljavanja pojedinih naroda i pretvaranja istih u robove koje su zadržavali za svoje potrebe, ili su ih prodavali na 'legalnom' i ilegalnom tržištu. To je naročito bilo rašireno u vrijeme križarskih pohoda, kada je roblje odvođeno uglavnom u zemlje Zapadne Evrope.

Tek u srednjem vijeku, pojedine balkanske države donijele su propise kojima su na svome području zabranjivale trgovinu robljem. Među njima su bili vladari Bosne i Srbije te vlade Dubrovnika i Korčule, odakle su robovi brodovima masovno odvoženi u zapadne zemlje. Međutim, ti propisi su imali lokalni značaj i nisu mogli spriječiti međunarodnu trgovinu robljem, koja je u srednjem vijeku poprimila široke razmjere. Ona je posebno ojačala širenjem Otomanske imperije na područje Balkana. Osiromašeni narodi porobljenih balkanskih država bili su pogodna meta za bjelosvjetske trgovce robljem koji su tajnim kanalima prikupljali mlade i zdrave muškarce, žene i djecu i prodavali ih Mlečanima i drugim bogatašima na zapadu.

O trgovini ljudima u srednjem vijeku malo je pisanih tragova jer se odvijala ilegalno ili polu ilegalno zbog donesenih propisa od strane pojedinih vladara. Zato danas ima vrlo malo znanstvenih i stručnih radova na tu temu, a rijetki su autori koji bi se njome bavili u današnjem vremenu u kojem je ropstvo zabranjeno deklaracijama Ujedinjenih naroda, premda se i dalje pojavljuje u raznim

nelegalnim oblicima i manifestacijama, kako u nerazvijenim, tako i u razvijenim zemljama.

Književnik Anto Stanić jedan je od tih rijetkih autora koga ova tema zaokuplja dugi niz godina. Iako nije povjesničar, on je na tragu nekih svojih ranijih djela u kojima je pisao o životu ljudi u srednjevjekovnoj Bosni, prikupio dostupnu građu o trgovini robljem na našim prostorima i svoja saznanja o toj temi pretočio u zanimljiv i poučan roman pod naslovom **Oče, nemoj nas prodati**. Roman je, zapravo, zapisana i beletristički obrađena pripovijest koju je autoru, još dok je bio dijete, ispričao njegov djed Niko, solunski borac koji je, zbog gubitka noge na ratištu, nagrađen od tadašnje države manjim komadom dotad neobrađivanog zemljišta. Priča je prenošena s potomstva na potomstvo, tako da je sredinom prošloga stoljeća završila u nezaboravnom sjećanju budućeg pisca Ante Stanića.

A, Anto kao vrijedni baštinik prošloga te čuvar i pronositelj sadašnjega vremena za pokoljenja koja dolaze ili će tek doći, tu je djedovu priču pretvorio u dojmljivu romanesknu pripovijest o porodici Marinović čiji su preci, voljom povijesnih okolnosti, iz Bobovca gdje su se bavili zanatstvom, zbog visokih nameta osmanske vlasti preselili u Kraljevu Sutjesku koja je u 17 stoljeću imala oko 1500 stanovnika. Tu ih je zadesila epidemija kuge koju su donijeli trgovci s istoka. Nakon smrti oca i majke, Damjan Marinović sa ženom Magdalenom i sinom Pavlom odlazi u naselje Mile kod Visokog, koje je bilo nekadašnje sjedište bosanskih vladara. U njemu se nalaze grobnice kralja Tvrtka i Stjepana II, te franjevačka crkva i samostan.

Kako je Visoko u to vrijeme bilo poznato po zanatstvu i trgovini, Damjan uz ostale poslove radi i na pijaci, gdje upoznaje mnoge trgovce koji su dolazili s istoka te iz Dubrovnika i mletačkih gradova. U Milama kupuje kuću i tu mu se rađa još šestoro djece. No nesretne okolnosti primoravaju obitelj Marinović na novu seobu u

Kreševo, koje je u to vrijeme bilo poznato po rudarstvu, zanatstvu i trgovini. Tu se Damjan zapošljava kod kovača Kesića iz sela Vranc i kupuje kuću. U Kreševu su u to doba vladali dobri odnosi između muslimana i katolika pa Damjanov sin Pavle odlučuje otići u Rim na školovanje za svećenika.

Kako vrijeme mira i ljudska sreća u Bosni ne traju dugo, tako su bune, ratovi i bolesti ponovo uzrokovali osiromašenja i pomor stanovništva. Vrijedni kovač Damjan privremeno ostaje bez posla pa je nakon smrti žene Magdalene, da bi prehranio djecu, prinuđen odlaziti na pijacu u Visokom gdje je poznao neke trgovce za koje je ranije radio. Jedan od njih, poturčeni bivši katolik Safet Vesić, predlaže mu da dvoje najstarije djece pošalje u najam u Veneciju, uz ugovorenu godišnju naknadu u dukatima. Teška srca Damjan prihvaća taj prijedlog te zajedno sa sinom i kćerkom kao i posrednikom u tom poslu Sefardom Aronom, odlazi u Makarsku gdje ih je čekao brod za Veneciju. Tu susreću i druge roditelje koji su bili prinuđeni prodati djecu Mlečanima da bi prehranili ostatak obitelji. Rastanak djece od roditelja popraćen je bolnim molbama „Oče, nemoj nas prodati“, koje se nakon polaska broda gube u nemirnim valovima mora.

Ojađeni Damjan vraća se karavanom u Kreševo i nastavlja borbu za opstanak preostalog dijela obitelji. Dok je bio na putu, starija kćer mu se udala u Fojnicu i tako smanjila broj gladnih usta za mršavom trpezom. Uskoro je opet proradila kovačnica u Vrancima, gdje je sa mlađim sinom ponovo dobio posao. Iako se materijalno stanje obitelji popravilo, Damjan je pod stalnim teretom prodaje djece Mlečanima. S tim teškim mislima započinje svaki dan i ulazi u noć. Krivnja koju osjeća i alkohol, polako nagriza njegovo zdravlje i ugrožavaju mu život. Kako iz Venecije ne stižu nikakve vijesti o sudbini prodane djece, u nekim trenucima pomišlja i na najgore scenarije.

No, mnoge stvari u životu nisu tako crne kako se čovjeku čine. Pogotovo ne u Damjanovom slučaju, jer su njegova djeca po dolasku u Veneciju, imala sreću i prodana su bogatoj trgovačkoj obitelji Caruso, koja je imala korektan odnos prema ljudima koji su za nju radili. I sin i kćerka napredovali su u poslu i stekli zavidne pozicije kakve je malo tko u to vrijeme imao. Kćer Ksenija čak je postala vanbračnom suprugom vlasnika trgovačke tvrtke i s njim je stekla djecu. Zahvaljujući tome, nakon nekoliko godina od dolaska u Veneciju, ona odlučuje posjetiti oca. U Kreševo stiže posljednjeg dana njegovog života. Po njegovoj sahrani, Ksenija se sa mlađom sestrom Milicom vraća u Veneciju, gdje nastavljaju život u krugu trgovačke obitelji. Tako se privodi kraju ova zanimljiva melodramska pripovijest, koja uz sve tegobe kroz koje prolaze njegovi glavni i sporedni likovi, ima sretan završetak.

Osim zanimljive povijesne teme o trgovini robljem u balkanskim zemljama, Stanić nas upoznaje sa načinom života ljudi u srednjovjekovnoj Bosni za vrijeme vladavine Otomanske imperije. Kroz priču o životnom putu porodice Marinović saznajemo kakav je bio njihov socijalni, ekonomski i društveni položaj i kako su se nosili s nedaćama uzrokovanim bunama, ratovima i epidemijama kuge i drugih bolesti. Ako bi se vršile usporedbe sa istim pošastima u današnjem vremenu, onda bi se moglo zaključiti da su i jučer i danas od njih najviše stradali najsiromašniji slojevi stanovništva. U ono doba je to bila sirotinja raja i sitne zanatlije, a danas su to obični radnici, poljoprivrednici i nezaposleni građani.

Premda je bio cijenjeni kovač, Damjan je nakon propasti kovačkog obrta ostao bez supruge, i morao je prodati Mlečanima dvoje najstarije djece da bi prehranio preostale članove obitelji. I u današnje vrijeme, koje je opterećeno ratovima i epidemijama, ljudi se prodaju zapadnim kapitalistima da bi opstali i sačuvali vlastiti život i svoje najbliže. Prodaju se sami bijegom na zapad, ili ih preprodaju bjelosvjetski trgovci robljem. Gledano iz realne

perspektive, ništa se oni bitno ne razlikuju od sebi sličnih ljudi iz srednjovjekovnog i robovlasničkog perioda. I jedni i drugi prodaju se za novac da bi preživjeli i da bi, ako ih posluži sreća, postali bogatijima nego što jesu.

Uz realne opise načina života, Anto Stanić slikovito prikazuje sela, kasabe, gradove i krajeve u kojima su živjeli i kretali se članovi porodice Marinović. Tako iz romana saznajemo kako su u srednjem vijeku izgledali stari grad Bobovac, Kraljeva Sutjeska, Visoko, Kreševo, Makarska, Venecija i druga mjesta. Nailazimo na podatke o broju stanovnika u sedamnaestom stoljeću, zatim o prirodnim resursima i zanatskim obrtima, kršćanskim i islamskim vjerskim objektima te o kulturnim i drugim znamenitostima koje je autor prikupio iz raspoloživih povijesnih izvora. Tako čitatelj ima mogućnost upoznati naše krajeve i ljude iz vremena u kojima su živjeli njihovi preci i obogatiti vlastita znanja o prošlosti.

Roman je pisan narodnim jezikom kraja u kome je nastao i ljudi koji u njemu žive ili su živjeli. Zato će ga lako razumjeti svi koji prate Stanićevo književno stvaralaštvo, ali i oni koji vole tečno, jasno i slikovito pripovijedanje o prošlim vremenima. Slijed povijesnih događanja vezan je uz četiri generacije Marinovića. Najstariji u tom nizu je Damjanov otac Borna koji se bavio kožarskim poslom u Bobovcu i Kraljevoj Sutjesci, a najmlađi su njegovi unuci i unuke od sedmoro djece koje je sa suprugom Magdalenom izrodio i othranio. Gdje su danas njihovi potomci, pitanje je na koje bi odgovor mogle dati neke nove knjige Ante Stanića. Neki su zasigurno ostali u Kreševu i Veneciji, a mnogi su se rasuli po svijetu, u potrazi za poslom i boljim životom. Tako je to na našim prostorima bilo jučer i danas, a tako će biti i sutra.

Život je lijepa priča koja se lako zaboravlja sa protekom vremena, ako se ne opiše na način kako je Anto Stanić opisao porodično stablo Damjana Marinovića i prostore na kojima je izniklo i raširilo

grane na sve četiri strane svijeta. Autor za svoj trud i djelo koje je iz njega nastalo zaslužuje svaku pohvalu i nagradu. A najveća nagrada piscu je čitanje njegovog djela.

OSTAVLJENI NA RATIŠTU RIJEČI

Stanko Krnjić; OSTAVLJENI, Društvo dubrovačkih pisaca, Dubrovnik, 2022. i RATIŠTE RIJEČI, Ogranak MH u Podstrani i DHK HB Mostar, 2020.

Napisao sam više stotina recenzija i prikaza knjiga, ali rijetko kad sam bio u prilici pisati jedan osvrt na dvije pročitane knjige. Ovaj put činim to iz opravdanih literarnih i autorskih razloga.

Naime, na prijedlog moga starog prijatelja pjesnika i urednika Mire Petrovića iz Mostara, naš kolega književnik rodom iz Stoca, Stanko Krnjić, koji živi i radi zubarske poslove u Župi Dubrovačkoj, poslao mi je na čitanje tri svoje knjige novijeg datuma. Riječ je o Romanu **Ostavljeni** i zbirkama poezije **Ratište riječi** i **Dnevnik tijela**. Sva tri naslova pročitao sam na dušak za uskršnjih blagdana, u vrijeme biblijskog stradanja nedužnih civila i razaranja objekata koji su plod ljudskog truda i muke u Mariupolju i drugim ukrajinskim gradovima i selima.

Čitao sam knjige i pratio događanja ukrajinskog zla, prisjećajući se sarajevske ratne opsade u kojoj sam proživio i preživio pakao kakav su u posljednjih tridesetak godina proživljavali građani Vukovara, Alepa i brojnih drugih balkanskih, iračkih, libijskih, sirijskih, afganistanskih i inih gradova i mjesta. Ponavljalo se to svuda gdje je, umjesto ljudskih pregovora i dogovora, progovaralo oružje u glavama i rukama najgorih pripadnika naše vrste. A njih, nažalost, ima svuda kao opakog korova na ovoj prelijepoj Zemlji, koja nam je darovana rođenjem i povjerena na čuvanje do kraja života.

Po završetku čitanja knjiga, uz radost upoznavanja Stankovog poetskog i proznog stvaralaštva, ostala mi je sjeta što takva literarna djela ne čitaju političke elite i vinovnici zla, kao i gorčina nad nedjelima koja pripadnici te vrste čine iz bijesa, obijesti, zlobe i osvetništva prema nemoćnim, i ni za što krivim običnim malim

ljudima. U svim ratovima novijega doba uglavnom ne stradaju oni koji su te ratove započeli i vodili, već stradaju nedužni i nemoćni civili i na silu unovačeni vojnici. Oni su topovska hrana razularenih političkih i vojnih siledžija čiji su jedini ciljevi; smrt i uništenje svega što živi i što je stvoreno za dobrobit svih.

O svemu tome, sa vremenske distance od skoro tri desetljeća, govori i piše Stanko Krnjić u romanu **Ostavljani** i zbirci pjesama **Ratište riječi**. Naslovi ovih dviju knjiga sami za sebe govore o temi koju je odabrao pisac da bi nas podsjetio na bezumnost rata i ljudsku nemoć da se to zlo spriječi i sasiječe u korijenu iz kojeg izrasta. A moglo bi se to zlo spriječiti i korijen mu sasjeći da je više pameti u glavama onih koji odlučuju o našim sudbinama. Onih koje smo, nažalost, sami izabrali da nas zastupaju i da grade mir i sve druge ljepote koje on sa sobom nosi i u sebi krije. Umjesto mira i slobode, dio tog ljudskog otpada nam sve češće servira sukobe i ratove sa kobnim posljedicama za društvo i mnoge njegove miroljubive članove. Ima li tome kraja, to ni Bog u koga i oni navodno vjeruju, ne zna niti može znati. Jer, Bog nije ratnik, sudac ni tužitelj, pa da zaustavi vinovnike zla. To jedino mogu oni moćnici koji uključe pamet i odlučno kažu: dosta je rata!

Književnik Stanko Krnjić bio je na trećoj godini Stomatološkog fakulteta u Sarajevu kad su domaći kreatori zla postavili opsadu oko toga lijepog grada. Vidio je svojim očima kako to izgleda iznutra, i na vrijeme se vratio u svoj rodni Stolac i tu, mimo očeve i majčine volje uzeo oružje u ruke da brani zemlju i slobodu koju su imali. Malo je u povijesti očeva i majki koje su s radošću slali sinove u rat i smrt. Malo je i onih ratnika koji su s pjesmom hrlili na bojišta, znajući da ih tamo ne čeka med i mlijeko, već krv, znoj i suze. I neizmjerne količine straha, gorčine i smrti.

Veliko je zlo kad se, zbog ludosti i sljepila maloumnih plemenskih vođa, koji nisu sposobni sačuvati blagodat mira, skoro preko noći

potone u ratnu močvaru. Tko to nije osjetio na vlastitoj koži ili doživio, taj ne zna ništa o ovome o čemu pišem i o čemu je, nadahnut vlastitim iskustvom, pisao Stanko Krnjić u ove dvije knjige. Trebalo je proteći skoro trideset godina pa da sve to doživljeno sazrije i pretoči se u pedesetak pjesama i dvanaest povezanih priča, koliko ih ima u ove dvije impresivne knjige.

I pjesme i priče pisane su u isto vrijeme u okviru petogodišnjeg spisateljskog plana. Ciljano i sračunato, s namjerom da osvjetle jedan period života koga su, kao što je običaj s ratom, pojele grabljive ptice, ili progutalo promašeno vrijeme. Naravno, ne gledaju svi jednako na minule dane i godine i na prokleti rat. Ima i onih koji se njima ponose i koji ih veličaju i u današnje vrijeme kao što su neki veličali sve dosadašnje ratove u kojima su sudjelovali i okoristili se na ovaj ili onaj način. Neki činom, odličjima i visokim novčanim apanažama. Drugi zbog pljački kojima su se obogatili. Treći počašćeni visokim položajem u društvu. Političkim, gospodarskim, ili njima sličnim. Takve nikada nije bilo briga što je u ratu stradalo 90 i više posto dobrih i nevinih ljudi. Što su razorena materijalna i društvena bogatstva koja su desetljećima stvarana. Njima nije ni na kraj pameti pomisliti da su i oni sudjelovali u ubijanjima, ranjavanjima, rušenjima i paljevinama dobara koja su drugi stvarali. Oni toga nisu svjesni i njih zbog toga savjest ne peče. A i kako će peći savjest onoga tko je nema?

O svemu tome, na dirljiv, slikovit i razložno ponizan način pjeva i pripovijeda književnik Stanko Krnjić. Stomatolog ili, kako bi narod rekao, zubar po struci. A čovjekoljub i pravednik po ljudskosti. Ni u jednoj pjesmi ili priči on ne veliča rat kao gore spomenute „junačine“. Ne divi mu se sa distance od skoro pola prosječnog ljudskog vijeka. Ne nalazi u njemu ama baš ničega pozitivnog, niti hvale vrijednog. Tako je to kad si imao mir i slobodu, radio i učio školu, a onda sve to izgubio zbog tuđe zlovolje. Pa se s jednog do drugog brda više godina borio da sve to vratiš tamo gdje je bilo i da

nastaviš mirno i korisno živjeti. Sve to nalazimo u nekoliko stihova iz pjesme pod naslovom *Protiv sebe ratovati*, u kojoj Krnjić svjedoči riječima s ratišta: *Ratovi su ovdje/ češći od ljudskih života,/ a ipak živimo,/ s koljena na koljeno prenosimo to prokletstvo/ kao riječ,/ kao plač,/ kao osmijeh, ponekad./*

Tu zatrovanost ratom na našim prostorima još preciznije je pokazao u pjesmi *Ratni ljudi* iz koje, za ilustraciju, prepisujem ove stihove: *Ne umiremo prirodnom smrću,/ mi, ratni ljudi,/ živimo blizu/ drugim ratnim ljudima,/ našim i njihovim,/ u istoj ulici,/ u stanu do,/ trčimo po istoj zemlji i koljemo se za nju/ iako je prevelika za bilo koga.../ Ne može nam u tom ratnom ludilu ili zaluđenošću ratom u kojoj i danas grcamo, slaveći negdanje ratne pobjede ni Bog pomoći, iako ogromna većina u njega vjeruje. Svjedoči tome u prilog i pjesma s naslovom: *Božja nemoć*, u kojoj pjesnik kaže: *Jučer je umro na križu,/sutra će uskrsnuti samo za nas:/ zahtjevan je to posao;/ kad se malo odmori/ opet će umrijeti i uskrsnuti za njih,/ ne može nas otkupiti zajedno.../ ne čudim se Božjoj nemoći:/ svatko svoje čavle drži,/ znatiželjno čeka red/ kao i sada dok jedni druge/ preko nišana gledamo./* Tako je jučer bilo kod nas na Balkanu dok smo čerečili dotad mirnu zemlju. Jednako je iza toga bilo u Bagdadu, Basri, Tripoliju, Bengaziju, Damasku, Palmiri, Kabulu, Kandaharu... slično je, ili isto danas u Mariupolju, Donjecku i mnogim drugim ukrajinskim gradovima i mjestima. Kuda ide ovaj svijet i gdje će se zaustaviti? Hoće li se uopće zaustaviti ili će nastaviti kliziti do potonuća? Teško je na ta pitanja dati odgovore, jer na njih jednoznačnog odgovora nema. A nije ga u dosadašnjoj povijesti nikada ni bilo.*

Svaka pjesma u ovoj zbirci nosi pečat pacifizma i nade da će sutra biti bolje. U svakoj pjesmi nalazimo pisane poruke i oporuke generacijama koje dolaze. Poruke koje govore da je rat zlo i da u njemu nema ničega dobrog, Oporuke da se ne treba dijeliti i da treba čuvati mir pod svaku cijenu. Ne pod cijenu života jer mir, za

razliku od rata, ne uzima ljudske živote. Mir je predvorje slobode, radosti i sreće. On nas čini ljudima, a ne neljudima kako čini rat. Za mir treba razum, koga ratne vođe često nemaju. Treba razgovor i poštovanje drugih kao sebe. Tko to ne zna, taj nije ni za šta. A najmanje da vodi narod i državu, kako je danas, nažalost, čest slučaj.

Svoje kratke deskriptivne pjesničke iskaze o ratu, Stanko Krnjić produbljuje i proširuje nadahnutim pričama koje razgrađuju gnjilo ratno tkivo svoga i drugih mu bliskih naroda. Te priče izložene su u romansiranom štivu, označenom naslovom *Ostavljeni*. Skoro sve priče tematski su i sadržajno bliske pjesmama i lako će ih prepoznati svaki čitatelj koji dođe u posjed ove dvije izvanredne knjige. Zahvaljujući proteku vremena od rata naovamo, Stanko je izbrusio osobni književni stil i digao ga na razinu zrelog i tečnog pripovijedanja o događajima i doživljajima sa ratišta u kojima je neposredno sudjelovao, ili ih je od drugih slušao s pozicije objektivnog promatrača. Ne napaljenog i ljutitog lokalnog domoljuba i ratnika koji sve dijeli na svoje i tuđe i kome su ratne pobjede razrijedile krv do neizlječive anemije na sve normalno i ljudsko. Dobre pjesme i priče o ratu ne mogu pisati oni koji su zaludeni bolesnim vođama svoga krda. Takve umotvorine brzo izvjetre i mogu ih probaviti samo oni koji su slični njima. Prava ratna priča slika rat u pravom svjetlu i prikazuje ga u neopranom obliku. Prezentira ga onakvim kakav jeste. Bezuman, bezličan, prljav, podao i zao do srži. Nema u ratu ničega što bi normalan čovjek mogao pohvaliti, osim pojedinačnih humanih gesta i radnji jedinki dostojnih ljudskosti.

Jezik i stil kojim Krnjić oplemenjuje svoja poetska i prozna kazivanja blizak je narodu sredine iz koje je ponikao. Nije čisti književni, s nacionalnim predznakom, kako od pisaca očekuju neki priučeni leksici, već svakodnevni, preuzet iz svoga pomiješanog naroda raznih vjera i običaja. Rečenice su mu kratke i jasne. Dijalozi tečni i bistri kao izvorska voda. Bez ikakvih napora i poteškoća mogu ih

razumjeti i čitaoci niže pismenosti, kao i oni koji knjige rijetko čitaju. Opisi prirode, vremenskih mijena i ljudskih karaktera realni su i prepoznatljivi i za one koji malo što oko sebe primjećuju i zapažaju. U svakoj priči ima ponečeg novog, autentičnog, što nećete pronaći kod drugih pisaca. Negdje je to slikovit opis suborca koji je na ratište došao iz drugog dijela zemlje, u nekoj priči niz kratkih rečenica sastavljenih od tri-četiri riječi koje sve govore, a na više mjesta briljantna skica toponima i terena na kojima se odvija radnja romana.

Gotovo svaka priča ima iznenadan i zagonetan početak. *Otac na klupi. Klupa u parku. Davno su je postavili.* I otvoreni završetak koji vodi prema drugoj priči. *A zapisano je negdje, nema govora da nije. (Otac). - Mislim da smo stigli. – Misliš? Čini mi se preblizu. (Ispod stabla). Negdje je eksplodiralo. Nije blizu. Dopuštam sebi komod da nastavim spavati u rovu. Zaklon je od kamena, ali mi ga zovemo rov. (PTSP).* Posljednja priča iz dvanaestočlane romansirane pripovijesti pod naslovom *Hans*, započinje upitnim pozdravom: *Kako si?* A završava kratkom rečenicom: *Smračilo se.* Tim se riječima završava ova knjiga apsurdnog življenja i ljudske patnje u ratnom vremenu.

Zbog hvalevrijednog načina pripovijedanja i prikazivanja ratne bezočnosti, dvije od dvanaest Stankovih ratnih priča pod naslovima: *Otkupnina* i *Ostavljene*, nagrađene su prestižnim nagradama u BiH – *Zija Dizdarević* i *Bugojanska vaza*. I većina drugih priča iz ove unikatne knjige o ratu zaslužuju slične nagrade, priznanja i pohvale jer demonstriraju način pisanja o zlu koje se nikome i nikada ne bi trebalo ponoviti niti dogoditi. A nama se, nažalost događa i ponavlja svakih pedesetak godina, tako da tek manji broj ljudi s naših prostor, koji mladi umru, ne doživi barem jedan rat, ili žešću pobunu s krvavim ishodom.

Da su ove knjige kojom srećom, kao priručnici razuma, došle do ruku i do pameti naših ili bilo kojih drugih plemenskih vođa, vjerujem da

bi mnogi od njih čuvali mir kao zjenicu oka svog i bježali od rata kao đavo od krsta. Ali, nažalost nisu, i to je prava šteta za generacije koje su rođene nakon drugog svjetskog pa do zapadno-balkanskih i drugih lokalnih ratova u svijetu.

Za nadati se da će ih pročitati neki novi ljudi koji će svoju i tuđu budućnost gledati istim očima, slušati istim ušima i ljubiti istim žarom, vjerom i dobrotom.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

KUDA IDE POEZIJA

Nikola Lero; 47 PJESAMA O LJUBAVI, BOLU I BOSNI, „Književna zadruga“, Banjaluka, 2022.

Ima li poezija budućnost ili ona živi i opstaje na zaslugama stečenim u prošlosti? Je li ljubav prolazna ili je prelazna s generacije na generaciju? Kuda nas vodi ljudska zloba i duhovna ograničenost koja ne slijedi tehnički i tehnološki napredak društva? Je li ljubav danas u prednosti ispred mržnje i kako tu prednost sačuvati do kraja života? To su samo neka od pitanja koja sebi i nama postavlja pjesnik Nikola Lero u zbirci poetskih zapisa posvećenih ljubavi, bolu i rodnoj mu zemlji Bosni i Hercegovini.

Po prirodi stvari život je lijep i u to nema nikakve sumnje. U to bi svi trebali bezrezervno vjerovati i za to se boriti od rođenja do kraja života. A vjerujemo li u to, i kako tu vjeru svakodnevno manifestiramo, pitanja su koja treba postaviti svatko sebi. I na koja treba dati jasan odgovor. Jasan i neupitan, bez natruha sumnje i bez tragova dvosmislenosti.

Pjesnik Nikola Lero, svoj pogled na život i svijet koji ga okružuje, prezentira poetskim porukama i leksičkim slikama koje ne ostavljaju nikakve dvojbe. Čak bi se moglo reći da dubina njegovog pogleda i oštrina misli i riječi slikaju svijet i prokazuju mnoge njegove sudionike u svjetlu i činu koji ne zaslužuje nikakve osobite pohvale, već otvorene kritike i razložno odbacivanje. Vidi se to u mnogim njegovim pjesmama koje dotiču našu i svjetsku stvarnost promatranu kroz optiku mladog čovjeka koji je na svijet došao u ratnom vremenu i na ratnom prostoru, i koga taj usud prati do današnjeg dana. Poratne godine, obojene nametnutim dejtonskim mirovnim sporazumom, nisu omogućile zarastanje ratnih tjelesnih i duševnih rana koje su se otvarale kad god bi negdje u svijetu oružje progovorilo umjesto ljudi. I kad bi zlo pogazilo zrele plodove dobra i zametnulo tragove ljubavi i nade.

Odrastajući u domu oca pjesnika, Nikola se od rane mladosti posvetio pisanju i čitanju lijepe književnosti. U kasnijoj dobi, učeći pravni nauk proširio je vidike o pravdi i nepravdi koja vlada svijetom i, zajedno s mnogima, uvjerio se kako sila boga ne moli jer ni jedan, do sada poznati bog, silu ne voli. A sila je sila, dok je bog samo vjera koju priznaju oni koji istinski u njega vjeruju.

Tražeci se u zadanom mu svijetu i vremenu, mladi je Lero još u ranoj mladosti shvatio kako je ljubav božanstvo u koga treba iskreno vjerovati i slijediti ga odano i smjerno. Premda nije broj, ljubav se može i mora dijeliti sa svime što postoji. Sa prirodom i živim bićima koja u njoj obitavaju. Sa suncem koje nam daje svjetlost i toplinu. Sa zvijezdama koje nude sjaj i mjesečinu. Ljubav je prostor bez granica koji promiče ljepotu življenja i smislenost trajanja. Gdje nema ljubavi i gdje vlada mržnja, tu umjesto cvijeća izniču korovi i otrovno bilje.

Zbog važnosti ljubavi u ljudskom životu, pjesnik joj posvećuje veći dio knjige pod naslovom: **47 pjesama o ljubavi, bolu i Bosni**, svjestan da bi bez nje pjesme bile tužne i nedorečene u svojoj ljepoti. Ljubav kao pojam ima više značenja i ne može se objasniti samo jednom pjesmom. Ljubav kao kompleksna prirodna pojava vuče u dubinu, tako da se u njoj čovjek može lako utopiti ako nije dobar plivač i vrstan ronilac. Znade to pjesnik, pa svoj ljubavni zov i zanos utapa u bliskosti pjesme pod naslovom **Dođi** riječima: *Dođi, ne pitaj kako i kada i ne piši mi poruke, samo dođi... imam jedan jastuk, biće nam dovoljan, dođi, samo dođi*. U vrijeme mobitela i slikovnih poruka, ova se pjesma čini tradicionalnom, a u drugoj dimenziji i odveć čulnom i izazovnom. No, za pjesnika je ona primjeren odgovor na teorijsku i daljinsku ljubav zapisanu u stihu poznate pjesnikinje: „jer ljubav je lepa samo dok se čeka“. Kako za koga i kako se kome sviđa i zalomi, rekao bi pisac ovih redaka.

U istom tonu i na sličnom fonu zapisani su i u svijet odaslani i stihovi iz pjesme **Na plaži u Umagu**, koji na impresivan način oslikavaju

ljubav i prirodu kao dva simbola snage i ljepote: *Volio sam je tamo gdje sunce nikad ne zalazi/ u pijesku isprepleteni naši koraci/ iza nas su ostali svi naši porazi.* Gdje caruje ljubav, tu nema poraza. Gdje nema ljubavi, nema ni pobjede. One pobjede koja vraća nadu i unosi radost u naše živote. Čovjek bez ljubavi tvrd je kao kamen. Žena bez ljubavi drvo je bez grana.

Drugi dio knjige ispunjen je pjesmama o bolu kao nezaobilaznom pratiocu ljudske sudbine. Bol je tiha patnja koja muči dušu, ili ljuta rana što nagrizi tijelo. Zla kob je mnogim ljudima nametnula bol kao nezasluženu nasljednu pokoru, ili kao kaznu za loše postupke prema sebi ili drugima. No, jednu bol, jednu tešku neprelaznu bol ljudi nameću i sebi i drugima. To je ljubavna bol, odnosno bol nanesena svojim bližnjima. Beščutnima ta bol malo znači. Osjetljive ta bol pogađa do srži. U pjesmi ***Između istine i obmane***, Nikola Lero na stanovit način relativizira tu bol prema bliskoj osobi riječima: *Ne brini n./ nisam ja stao – samo sam se malo sakrio od života/ znam da nisi navikla da me vidiš ovakvog/ znam da si plakala, hej n.* Koliko su ove riječi utješne, a koliko bolne za drugu stranu, to mogu znati samo oni koji se nađu na njezinom mjestu. Pjesnik je svoje kazao, čitalac to pročitao i svima ostaje da bistre svoje misli i slažu zaključke u logične cjeline.

Ako su ljubav i bol polazišta pjesnikove intime, Bosna je adresa kojoj se obraća s puno emocija i razložnih frustracija. Rođen u ratu, rastao i odgajan u nestabilnom miru, učen da voli i poštuje dobro, Nikola je spoznao svijet oko sebe u bojama koje zamućuju pogled čovjeku normalnoga vida. Bistroga uma, dobroćudne naravi, osjetljiv po ljudskosti, kozmopolit po uvjerenju, on se teško miri s podjelama u društvu koje su nametnule nacionalističke političke strukture. Zato sve njegove pjesme posvećene zemlji rođenja nose pečat nezadovoljstva stanjem koje mlade ljude tjera izvan zemlje, a stare i nemoćne pod zemlju. Svoju dobrodošlicu svim dobronamjernim ljudima Nikola zapisuje u pjesmi ***Velkam tu Bosna*** u kojoj kaže:

Dobrodošli u Bosnu i Hercegovinu/ u pustinju postsocijalizma/ gdje još nismo započeli čistiti svu istoriju bola/ sve mrlje komunizma, ratova, propalih revolucija...

I dok jedni dolaze u tu pustu jugoistočnu nedodiju, drugi odlaze na zapad u potrazi za poslom, srećom i ljepšim životom. Jedan takav odlazak opisuje u pjesmi **Bosnia, gudbaj**, iz koje prepisujem sljedeće stihove: *Na oronulom peronu banjalučke željezničke stanice/ čeka sam voz iluzornih zapadnjačkih snova – sa očevim nadanjima u jednom i majčinim brigama u drugom koferu...* Sa sličnim optimizmom pjesnik nam preslikava bosanske liftove u pjesmi istoga naslova u kojoj naglašava: *Kod nas liftovi ne rade/ zato do snova idem pješice...* Zsigurno ne prema gore, već ravno - stazom punom uspona i padova i, razumije se, nepreglednih krivina. A dokle će stići, to ni pjesma ne zna, premda su joj sva leksička vrata širom otvorena.

Tematska širina, jezično bogatstvo i pjesnička sloboda koja u današnjem vremenu nema zadanih granica kakve su državne, pružaju pjesniku mogućnost da kaže i zapiše sve ono što mu misli ponude, a savjest dopusti. Dozvoljavaju mu i da se našali na svoj i tuđi račun kada odabire stil i formu pisanja. Tako u pjesmi pod duhovitim naslovom: **Jeb'le vas rime**, Lero od Bosne odgovara svim potencijalnim kritičarima svoga načina pisanja ovim stihovima: *Kažu mi; nije to poezija – nemaš rima, nemaš metafora/ ti samo nešto nabrajaš/ kontam u sebi: „jeb'le vas rime“/ i da vam se unesem u lice/ opet me ne bi čuli.* Sa poezijom je to tako jer nju podjednak broj ljudi i čita i piše. Pa zašto bi onda pjesnici robovali rimama, kad se i bez rime ima što za reći. Uostalom; *Ovo nisu slova – ovo ja urezujem svoje ožiljke*, zapisat će Nikola Lero u jednoj svojoj pjesmi koja na najbolji i najpoetskiji način otkriva njegove pjesničke namjere.

A one su čiste, jasne i vrijedne svake pažnje kao i knjiga koju nam je ponudio na čitanje i uzajamno razumijevanje. S nadom i povjerenjem očekujemo njegova nova djela.

ŽIVOTNE ISTINE ANTE STANIĆA

Anto Stanić: ŽIVOTNE ISTINE, Eseji, „Foto Stanić“, Kreševo, 2022.

Na zanimljiv literarni put otisnuo se bosansko-hercegovački i hrvatski književnik Anto Stanić. S navršениh osamdeset godina krenuo je, po tko zna koji put, u potragu za životnim istinama koje nas prate od rođenja do kraja življenja. Slijedio je on te istine još od vremena spoznavanja svijeta i o njima pisao i zborio u razna prilikama i na raznim mjestima. Znanima i neznanima. Dobrima i lošima. Dobri su ga slušali i pamtili svaku lijepu zapisanu i izgovorenu riječ. Loši su odmahivali rukama i glavom i radili po svome. Na tuđu i vlastitu štetu. Kako kad i koliko ih je zlo opsjedalo.

A Anto Stanić išao je dalje tražeći nove sugovornike i slušatelje koji vole čitati i učiti na dobrim primjerima i od vrijednih ljudi. Usput je bilježio vlastite i tuđe lijepe i napredne misli i objavljivao ih u knjigama ili kazivao na književnim i drugim susretima. Tako je u proteklih dvadesetak godina iz njegove spisateljske radionice u svijet odaslano oko četrdeset poetskih i prozних djela koja krase kućne i državne biblioteke na našim i širim zemljopisnim prostorima. Neke od njih postale su mali udžbenici života koje podjednako čitaju i stari i mladi, i iz kojih saznaju mnoge nove stvari, ili utvrđuju ranije stečena znanja.

Usmjeren još od učiteljske škole koju je završio početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća da stječe i dijeli nova znanja, Anto je svoju misiju prosvjetitelja obavljao predano i ustrajno i činit će to dok ga zdravlje i život služe. Nadajmo se što duže i još uspješnije u vremenu koje je pred nama. A vrijeme, kao i sve drugo, vrti se ukруг od ljeta do ljeta i tako će biti sve dokle svijet traje. Unatoč vremenskim mijenama, potresima, ratovima i drugim ovozemaljskim nedaćama.

Vrijednoga pisca sve to ne može zaustaviti niti skrenuti s puta do istine, ma koliko taj put bio trnovit, vijugav i isprekidan u pojedinim

etapama. Znade to Stanić i zato nas ponovo želi podsjetiti na neke stare i nove istine, kako bi se oduprli i lakše obranili od zla koje prijete na svakom koraku. Zla izazvanog bolešću i ratom ili odaslanog od prirode u obliku potresa, poplave i svakovrsnog pomora svega što živi na zemaljskoj kugli.

U svom novom literarnom zborniku mudrih i poučnih misli **Životne istine**, on nas podsjeća na to kako treba razumijevati i voditi život dostojan čovjeka kao najumnije vrste na ovome svijetu. Imati mozak i školu nije više dovoljno za goli opstanak. Treba to oplemeniti pameću i razborom i oploditi svako zrno dobra koga u sebi nosimo. Istovremeno, treba se osloboditi trulih klica zla koje truju ljudsko biće i sredinu u kojoj ono živi i djeluje.

Navodi Anto za sve to brojne primjere iz zemlje u kojoj je rođen, a koji su u posljednja tri desetljeća uništili dobre međunacionalne odnose i uzrokovali užasan rat s nesagledivim posljedicama. Loši ljudi u najgore vrijeme došli su na vlast i pokvarili sve ono što je stvarano i građeno skoro pola stoljeća. Razorili su međuljudske i međuetničke odnose, ubili više od 100.000 ljudi, prognali preko milijun osoba, porušili i spalili više stotina hiljada domova, uništili privredu i infrastrukturu, ugasili milijun radnih mjesta. U poratnom periodu ti isti i njima slični neljudi nastavili su graditi podjele i trovati odnose gdje god im se i kad god im se za to ukazala prilika. Zemlja zato već dugo ide korak naprijed – korak nazad, zbog čega je napuštaju oni koji bi trebali graditi njezinu i svoju budućnost. Teško je reći do kad će to trajati i kad će sunce sreće konačno zasjati nad Bosnom i Hercegovinom, ali je piščeva želja da to bude što prije i da se aveti rata i promašene politike potisnu sa scene u mutnu i krvavu prošlost. Zato riječju i djelom pokušava probuditi uspavanu svijest i savjest većeg dijela naroda koji i danas mentalno živi i robuje u ratnim devedesetim godinama prošloga stoljeća.

Kako su lijepa riječ i plemenito djelo još uvijek nedostatna oružja u borbi protiv sveprisutne mržnje i zla, pisac u pomoć zaziva i Svevišnjega Boga, uzdajući se u njegovu snagu i dobrotu. On, zapravo, vidi spas u vjeri svih u jednoga Boga i na tome gradi temelje budućih odnosa među zavađenim narodima i nacionalističkim politikama. Pritom je svjestan da su vjera i raznolike religije imali priliku da spriječe rat i sva druga zla, ali da su tu priliku, svjesno ili nesvjesno, propustili. A Bog sam, bez ljudske pomoći ne može zlo spriječiti niti ga može izliječiti. Zlo i ratove proizvode pokvareni ljudi i njihova je dužnost i obaveza da ga iskorijene u vlastitom biću.

Misli i riječi Ante Stanića okrenute su raznim temama iz svakodnevnog života o kojima svaki čovjek ima svoj stav i mišljenje. Isto, slično, ili dijametralno suprotno. Sve u ovisnosti od toga koliko ima znanja i dobrote odnosno, koliko ga nagrizava mržnja, zavisti i zla. A taj crv je, nažalost, danas sveprisutan u mnogim glavama i u tupim mozgovima. Zato se ljudi više dijele nego što se množe i više rastaju nego što spajaju. I bježe jedni od drugih u daleki svijet, jer im je rodna zemlja duhovno i fizički tijesna i jalova. Teško to pada piscu dobročinitelju, koji još gaji i nadu i vjeru. Nadu u ljepše i izvjesnije sutra, i vjeru da će se svi ljudi okrenuti Bogu i ljubavi, a ne đavlu i jalu. Bogu kao simbolu dobra i ljudskosti. A protiv đavla i podjela koji im ne daju normalno živjeti.

Sve poruke i poduke književnika Ante Stanića zapisane na stranicama životnih istina slave mir i dobro kao vrhonaravne vrijednosti, koje bi svaki čovjek trebao usvojiti i po njima se ravnati od kolijevke do groba. A ne samo u đaćko ili mladalačko doba, koje brzo dođe a još brže prođe. To je i osnovna vrijednost njegovog književnog stvaralaštva i ljudskog poslanja, koje je cjelinom okrenuto prema dobru, a protiv užasnog zla. Kako onoga koje dežura u skoro svakom čovjeku, tako i onoga prisutnog među svim ljudima.

NEKA ŽIVI HAIKU

Josip Balaško: ŽETVA KUMOVE SLAME, haiku, „Studio Moderna“, Zagreb, 2022.

Japanska haiku poezija ima duboke korijene u Zemlji izlazećeg sunca i njezino stablo raširilo je grane diljem cijeloga svijeta. Jedna od tih grana nadvila se nad prostorom Hrvatske i pod svoje lišće okupila desetke uspješnih haiku pjesnika i stotine onih koji su se okušali u ovoj vrsti poetskog stvaralaštva. Velike zasluge za to pripadaju bardu hrvatskog haikua, pokojnom književniku, prevoditelju i japanskom zetu Vladimiru Devideu. On se među prvima oduševio ovom vrstom pjesništva i pobrao vrijedne nagrade za njegovo sisanje na hrvatskom plodnom tlu.

Devideovim putem krenuli su mnogi pjesnici starije, srednje i mlađe generacije koji su za svoje haiku uratke zaslužili brojne nagrade na japanskim, svjetskim i domaćim natječajima. Među njima je i jedna od najuspješnijih haiku pjesnikinja, Đurđa Vukelić Rožić, koja je priredila i na engleski prevela dvije antologije hrvatskog haikua, te uredila petnaestak brojeva časopisa IRIS, koji promiče ovu vrstu poetskog stvaranja. Ona je napisala poticajan predgovor za knjigu pjesnika starije generacije Josipa Balaška pod naslovom **Žetva kumove slame**, koja je temom ovoga osvrta.

Josip Balaško svestrani je pisac poezije i proze za djecu i odrasle iz čijih je misli, pera i kompjutera proisteklo dvadesetak knjiga i pedesetak slikovnica za koje je dobio više nagrada i priznanja. Uz te knjige je i nekoliko zbirki aforizama te antologija **Hrvatska aforistika 1847-2018**. Bogati književni opus dopunjen je brojnim igrokazima i humoreskama objavljenim u domaćim listovima i časopisima.

Zbirka haiku pjesama **Žetva Kumove slame** pisana je na marginama drugih literarnih radova. Haiku je, naime, kratka lirska forma po dužini i misaonoj dubini slična aforizmu, ali sa jasno zadanom

tematikom i proporcijama riječi. On je posvećen prirodi i uspostavlja neposredan odnos između ljudi i prirode sa svim njenim sastavnicama. Tehnički se uvijek piše u trostihu sa dvanaest do dvadeset slogova. Najpravičniji omjer slogova je 5-7-5, i tu se postiže najsavršenije leksičko i matematičko jedinstvo. No, svaki raspored unutar 12-20 slogova prihvatljiv je oblik haiku izražavanja koji nema rime i ne teži ljubavnim i drugim osjećajnim iskazima. Priroda je u središtu svijeta haiku pjesništva, a čovjek subjekt koji tu prirodu nadopunjava vlastitim životom.

Haiku Josipa Balaška pisan je po standardnom modelu sloga 5-7-5. Tu naslijedenu školsku zadanost autor slijedi u svakom trostihu, držeći se pravila koga su postavili izvorni tvorci drevne japanske poezije. Svaku temu i svaku misao Balaško slaže u sedamnaest slogova, vodeći računa da se ni jedan slog ne pokaže manjkom niti viškom. Tako se svrstava u red starih majstora klasike haikua na domaćim prostorima, od koga će buduće generacije imati što učiti i naučiti u nadolazećem vremenu.

Priroda je majka koja porađa svaku riječ i sliku u haiku pjesmi. S njom sve započinje i sve se završava u njenom okrilju i ozračju. Haiku trostih nema naslova jer mu on nije potreban. Naslov bi, zapravo, kvario sklad i tematski okvir i zatvarao ga u kavez bez vrata. Ponajbolje se to može razumjeti u haiku stihovima iz kojih je nastao naslov zbirke.

U vedroj noći/ žanje Kumovu slamu/ srpasti mjesec.

Zamislite sliku u kojoj blijedo-žuti mjesec oblika srpa bez drške, u vedroj noći, žanje Kumovu slamu. Dok zapisujem ove riječi čujem rezak zvuk srpa i osjećam kako požnjevena slama šušti u lijevoj ruci kosca dešnjaka. Osjećam i njezin miris, ali i dodire kapi rose koje padaju s vlasi požnjevene slame. Slika je to koja ostaje pred očima dok je ne prekriju novi otkosi misli i riječi neke druge pjesme ili drugog sjećanja.

Tvorac i zapisivač haiku stihova prirodnim slikama često otkriva ljudske ćudi i odnose kakvi vladaju u današnjem svijetu.

Gledaj imelu/ i zimi se zeleni/ na tuđi račun.

Prevedeno na međuljudske odnose to bi glasilo: Gledaj zelenaša kako se visokim kamatama bogati na račun siromaha koji je morao posuditi novac da prehrani djecu i obitelj. Imela je oduvijek živjela i razvijala se kao polu-parazit na račun grana na kojima je formirala svojoj grozd, hraneći se sokom i vodom koja je iz zemlje dolazila preko kore stabla. Zelenaš je hranio sebe i svoju nezasiťnu pohlepu za nezakonito ili nemoralno stećenim bogatstvom.

Slikovit je i lako razumljiv i opis bačve pune vina ili ljutog pića, koja se postepeno praznila, najprije bokalima a onda i čašama, do samoga dna.

Golema bačva/ napokon završila/ u maloj čaši.

Između pune bačve i njezinog dna događale su se mnoge lijepe i ružne stvari u kojima su glavni sudionici bili ljudi koji su ispijali njezin opojni sadržaj. U dugim danima i kasnim noćnim satima bilo je tu opijanja, pjesme, igre, razbijenih čaša i glava, razorenih brakova i sudbina koje su jednima donosile sreću i veselje a drugima tugu, nesreću i žalost. A sve je to opisano sa sedam riječi i u sedamnaest slogova. Za ne povjerovati je, ali baš je tako.

Haiku je kratka povijest izrečena dubokom mišlju u nekoliko riječi i jednoj suvisloj rečenici koja ima i glavu i rep, a uz to vrijedne ruke i brze noge. Zato ona može stići i uteći od svega što joj remeti dubinu misli i širinu smisla. Pjesnik Josip Balaško, uz naglašeno prisutni ruralni haiku, bilježi i onaj koga možemo uvjetno nazvati urbanim. U njemu nas podsjeća na neka prošla vremena i događaje, stavljaćući ih u kontekst današnjeg vremena. Čini to iz razloga da bi osnažio aktualnost haikua i njegovu moć predviđanja šta će ili što sve može sutra biti.

Otvorilo se/ nebo iznad Zagreba/ - tramvaji plove.

Događa se to u trostihu ovog trenutka, kao što se dogodilo početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća za velike poplave, ili će se dogoditi sutra za vrijeme neke od nadolazećih oluja prouzročenih klimatskim promjenama. Haiku sadašnjom slikom podsjeća na prošlost i projecira blisku ili dalju budućnost.

Gotovo istu simboliku i sponu sadašnjeg sa prošlim i budućim vidimo u stihovima:

Kišne suze/ na Andrijinom križu/ vape za brkljom.

Koliko je samo bilo nesreća na pružnim prelazima na kojima nisu postavljene propisne brklje i gdje se ljudi, zbog nepromišljene žurbe, izlažu smrtnom neoprezu. Ti prelazi vape za brkljom dok gledamo slupane aute i smrtno stradale ili teško povrijeđene ljude, žene i djecu. Pjesnik stihom opominje, a na nadležnima je da taj posao obave na vrijeme i u interesu svih. I ljudi koji stradaju i prirode koja biva nagrđena na mjestu nesreće.

Josip Balaško u nevelikoj zbirci od dvjestotinjak haikua ispjevao je po japanskim taktovima i hrvatskoj leksici, zanimljivu i nadasve dojmljivu lirsku simfoniju posvećenu prirodi i onima koji prirodu najviše koriste i od nje žive i opstaju. Ti oni, a riječ je o ljudima, toj prirodi u nezasićenom korištenju nanose najveću štetu, ugrožavajući i nju, a i sami sebe. Dokle će to trajati i kakav će biti konačan ishod tog neravnopravnog sraza ljudi i prirode, pjesniku je teško reći. Nije on prorok niti svevišnji mesija, već samo živo čeljade koje ima oči da vidi, uši da čuje i dušu da osjeća tu nepravdu ljudsku, ničim izazvanu i nikakvim izgovorom opravdanu.

Neka živi haiku u vrijeme suludih ratova, užasnih poplava i katastrofalnih potresa koji haraju svijetom i lijepom Zemljom planetom. Neka vječno živi svemoćni haiku!

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

ZRNCA PRAŠINE U HAIKU PJESMI

Milan Rupčić: ŠETNJA MLIJEČNOM STAZOM, haiku, Vlastito izdanje, Zagreb, 2022.

Kad bi se hrvatska književna scena vrednovala po prinosu pisaca hranjenih na državnim jaslama, ona bi bila blijeda i nedostatna i svela bi se na pedesetak povlaštenih autora koji za godinu, dvije ili tri napišu i objave po jednu knjigu. Njima treba pridodati i približno toliko stranih pisaca čija djela prevode i tiskaju privilegirani nakladnici svezani uz bogati novčani fond Ministarstva kulture iz koga sisaju ne baš mala državna odnosno društvena sredstva.

Na sreću, stvarna slika hrvatske književne scene izgleda drukčije od one zvanične, koja se može iščitati na stranicama spomenutog ministarstva. Ta scena je znatno šira i bogatija je za više stotina vrijednih knjiga koje vlastitim sredstvima ili skromnim donacijama drugih subjekata objavljuju poznati i manje poznati pisci. Jedan od njih je i Milan Rupčić, sve prisutniji pjesnik, prozaist i aforist, koji je u posljednjih desetak godina napisao i u vlastitoj režiji i produkciji, objavio petnaestak poetskih i proznih knjiga. Time je obogatio nacionalni knjižni fond bez ikakvih državnih i društvenih poticaja, a na vlastitu materijalnu štetu koja je kompenzirana manjim duhovnim zadovoljstvom. Posljednja knjiga u tom nizu na kome bi mu mogli pozavidjeti mnogi etablirani nacionalni pisci, je zbirka haiku poezije pod kozmičkim naslovom: **Šetnja Mliječnom stazom**.

Milan Rupčić je na književno polje ušao početkom ovoga stoljeća i tu namjerava ostati do kraja života. Vidi se to po njegovim ozbiljnim stvaralačkim namjerama, ali i po količini, raznovrsnosti i kvaliteti napisanog i objavljenog. Vrijedna je to zbirka literarnih naslova kakvu nemaju ni neki pisci čija se imena, zahvaljujući sklonim im urednicima, ne skidaju sa novinskih stranica i elektronskih medija.

Zbirka **Šetnja Mliječnom stazom** sastoji se od dvjestotinjak haikua svrstanih u tri ciklusa pod naslovima: *Zrak, Zemlja i Voda*. U njezin sadržaj uvodi nas tekst 'Haiku i ja' u kome autor pojašnjava razloge koji su ga usmjerili u svijet najpoznatije vrste japanskog pjesništva. To su, prije svega: kratkoća, jasnoća, dubina i prirodnost haiku lirike, a onda i pjesnici koji su obilježili hrvatsko haiku stvaralaštvo. Među njima, prije svih: Vladimir Devide, Đurđa Vukelić - Rožić, Franjo Ordanić, i Vladimir Šuk. Druženje s njima i njihovim djelom pomoglo je Milanu Rupčiću da pronađe put kojim će sigurno šetati svojom mliječnom stazom, bez bojazni da će ga netko skrenuti s tog puta.

Zrnce prašine/ na Mliječnoj stazi/ pjesnik traži.

Ovaj haiku moto sastavljen od tri stiha, sedam riječi i petnaest slogova uvodi nas u svijet zraka, zemlje i vode, bez koga ne bi bilo ničega što tvori život na našoj planeti. Bez toga bi ona bila okruglo nebesko tijelo koje lebdi u beskrajnom kozmosu, kako lebde i druga slična tijela koja kao sunce gledamo danju, a kao mjesec i zvijezde promatramo noću.

Preko polja/ duga zove djecu/ u Zemlju čuda.

U toj Zemlji čudesa, prema bajci braće Grimm, djevojčica Alisa je pronašla neobičan podzemni svijet kroz koga je prošetala snom, i uvjerala se da je sve moguće ako se ide stazom mašte i putanjom želja. No, san je san i on traje nekoliko sekundi, što se na Mliječnom putu može mjeriti svjetlosnim godinama. Mašta je mašta i ona nema kraja.

Zrnce prašine/ na Mliječnom putu/ mjere astronomi.

Njih treba pitati koliko je dugo trajalo putovanje snom male Alise, ili koliko bi trajao put druge djece koja bi, na poziv duge, ušla u Zemlju čuda.

Nama običnim smrtnicima poznato je da se na našoj zemlji događaju čuda koja nitko ne želi, a priroda i ljudi obnavljaju ih kroz dugu povijest čovječanstva. Događaju se potresi katastrofalnih posljedica, kakav je najnoviji u Turskoj i Siriji. Događaju se tsunamiji i poplave skoro biblijskih razmjera, koje na raznim krajevima svijeta brišu sela i potapaju gradove. I što je najgore, događaju se ratovi koje osmišljavaju pokvareni ljudski mozgovi, kakvih je uvijek bilo i kakvih će uvijek biti. Oni će razarati ono što priroda nije, i zatirati život u njegovom začetku i mirnom trajanju. Sve će to raditi pustinjaci duha i uništitelji svega postojećeg. Zbog njih kroz...

Ukrajinsko proljeće/ lastavice neće letjeti/ nema krovova.

Nema krovova pod kojima bi gnijezdo svile i nove lastavice svijetu podarile. Srušeni su u bezumnog granatiranjima i raketiranjima gradova i sela. Ugašeni su životi ljudi koji su ispod tih krovova živjeli, voljeli se, rađali i podizali djecu, radovali se životu u miru i slobodi.

Toranj Kremlja/ zlokobni gavran grakće/ svijet je u strahu.

A u strahu su velike oči i sužena pamet. Zato se donose odluke o nastavku rata, umjesto da se traži put do mira. Pregovorima, a ne ubojitim oružjem koje postojeće zlo samo umnožava. Na kraju svega, ti isti ili mnogo pametniji od njih, sjest će za stol i povući nove granice koje su milijunima donosile nesagledive posljedice i teško podnošljive nesanice. Na ovome svijetu nitko nije pametniji ni gluplji od ljudi. I ako ga itko razori do neprepoznatljivosti, oni će to biti. Ne gladna i žedna ukleta većina, već sita i pijana prokleta manjina. Vladari svijeta i naših života.

Podne ugrijalo/ sunčalište na kamenu/ drijema poskok.

A gdje je poskok, tu je i njegov otrov. Opasan za zdrave, lijek za otrovane. U malim dozama koje jačaju otpornost.

Gladna riba/ mušicu za večeru/ nudi ribar.

Gladna, naivna riba nije svjesna zašto joj netko nudi besplatnu večeru. Zna se kako nema besplatnog objeda i kako i glad ima svoju cijenu koja se ponekad plaća životom. Pjesnik je u predvečernjoj šetnji uočio taj, naoko nevažan detalj, i ugradio ga u haiku pjesmu ispisujući je, u prenesenom značenju, kao opomenu gladnoj ljudskoj vrsti.

I tako, nižu se stihovi u troslojnu pjesmu izvorno iskovanu na Dalekom istoku i odaslanu u bijeli svijet da širi ljubav, sreću mir i dobro, a zatire ludost i ljudske gluposti. Pjesma je radost koju svi želimo i kojoj se uvijek dušom veselimo. Što je pjesma vedrija, to je duša sretnija.

Haiku poeziju Milan Rupčić zapisuje bez opterećenja slogovnom metrikom 5-7-5, koja je zahtjevnija i traži poštovanje zadane matematičko-leksičke preciznosti. Ali to nimalo ne umanjuje vrijednost i snagu njegove haiku poetike koja je prirodna, jezgrovita i slikovita i pogađa srž tema odabranih za prenošenje poruka ljudima u zemlji i svijetu.

Da se prizovu pameti i da zlo ne nanose ni sebi ni drugima.

POETSKO I PROZNO ZAJEDNIŠTVO

Mato Klarić: RUŽA IZ KURJAK SOKAKA, priče i PLAVI OVRATNIK, pjesme, Brodski kulturni krug „Pannoniae glorijska“, Slavonski Brod, 2022.

U svojim zrelim pedesetim godinama života, Mato Klarić, kriminalist i ratni veteran domovinskog rata odlučio je svoja sjećanja i osjećaje pretočiti na papir i staviti na uvid široj javnosti. Nakon dužeg filtriranja i zapisivanja misli vezanih uz bližu i dalju prošlost i ljude u njoj, u 2022. godini objavio je dvije knjige vrijedne pozornog čitanja i dugog pamćenja. Radi se o pripovjedačkoj prozi pod naslovom **Ruža iz Kurjak sokaka**, koja je leksičkim materijalom izgrađena na temeljima tri, manje-više, auto-biografske priče tematski bliske njegovom rodnom Otoku, pitomom gradiću u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Druga knjiga je izbistrena reminiscentna zbirka poezije **Plavi ovratnik**, obojena sjetom na minula vremena i prohujale mladalačke ljubavi. I jedna i druga knjiga oslikavaju autora kao senzibilnu i pravdoljubivu osobu koja nije podlegla niskim ljudskim strastima, niti lako hlapljivim zanosima dobro nam znane bliske prošlosti i sadašnjosti.

Godine nacionalne euforije koje su harale našim prostorima krajem prošlog i početkom ovoga stoljeća zatekle su Klarića u njegovim kasnim dvadesetim, kad mladost gleda na život otvorenih očiju i kad je lako ranjive duše. Sve što se u njima događalo ostavilo je vidljive tragove na prostor i ljudsku psihu. Mnoge ružne stvari, ali i lijepi trenutci urezali su se u pamćenje i ostali tu kao biljezi i raskrižja vremena kojima se misli vraćaju i danju i noću. Zapravo, ostale su misaone bilješke o njima koje su u Mati probudile pisca i usmjerile ga na put spisateljskog stvaralaštva. Tako su nastale ove dvije knjige kao putokazi budućeg pisanja. Vjerujem, jednako uspješnog i na radost svih onih koji vole dobru knjigu.

U svom dosadašnjem otkrivanju i prikazivanju našeg i svjetskog književnog blaga obično sam zapisivao impresije o jednoj pročitanoj knjizi. No, kako je Mato Klarić u jednoj godini iz duše iznjedrio i literarnoj javnosti ponudio dva vrijedna poetsko-prozna djela, osvrnut ću se na oba u jednome tekstu. Nadam se da to neće umanjiti, ni moju radost čitanja, ni piščev izniman trud uložen u njihovo pisanje. Dakako, i proživljavanje svega onoga što je htio da kaže i poruči budućim čitateljima.

Knjiga sastavljena od tri priče, za koje bi naš velikan Miroslav Krleža rekao da su na rubu novelete, stvarana je duže i promišljenije jer pisanje proze zahtijeva veći napor i dublju koncentraciju. S razlogom ju je autor prvu ponudio svijetu računajući da u ovim vremenima, za razliku od prošlih, poezija nema zasluženu čitalačku pažnju. Ovo je doba komercijalnog života na dug i trošenje onoga što tek treba steći. Tako je to s novcem, ali i sa osjetljivim ljudskim emocijama.

Prva, a ujedno i naslovna priča *Ruža iz Kurjak sokaka*, autobiografska je slika i zapis o dječaku, bolje reći mladiću, koji iz malog rodnog mjesta na istoku zemlje, odlazi na dalje školovanje u Zagreb. Dolazak u veliki grad budi u njemu dvojbe o tome: ostati i opstati pred novim nepoznatim izazovima, ili se vratiti tamo odakle je pošao i gdje mu je sve blisko i poznato. U središtu njegovih misli je majka Ruža, tipična slavonska majka izmučena teškoćama i patnjama, i izložena svakodnevnoj borbi za golo preživljavanje. Ona je bila nezamjenjivi oslonac i vjera u sve što je dobro i plemenito. Donijela ga je na ovaj svijet zajedno s ostalih petoro djece i brinula se da stane na noge odlučno i čvrsto, izbjegavajući padove koji mladost prate.

Cijela priča oslikana je nostalgичnim prisjećanjem djeteta, zapravo, mladića usmjerenog, njemu do tad nepoznatom stazom, u ljepšu budućnost. Veći dio memorijske radnje odvija se u vlaku od Vinkovaca prema Zagrebu gdje se piščev alter ego, glavni lik Marko

vraća mislima na djetinjstvo provedeno u rodnom Otoku i selima s druge strane Save, odakle su korijeni njegovih najbližih. Redaju se tako slike prirodnih ljepota rodne Slavonije i plodne Posavine, ukrašene zelenim žitima i ocvalim vočkama. Drage su to slike koje svi mi rođeni na selu nosimo kao lijepu uspomenu, neizbrisivu vremenom i kasnijim događanjima. Njima se Marko vraća u novoj sredini kad god ga obuzme sjeta za prošlim, i kad se pojave problemi s učenjem i izvršavanjem težih školskih i drugih zadataka. U naravi je čovjeka da na sve prepreke odgovara mislima i sjećanjima na lijepe trenutke iz svoje prošlosti. One mu postaju prvim grudobranom u borbi za nove životne pobjede i osvajanje nečega što se, na prvi pogled, čini nedostižnim.

Iako priča nema očekivani opisni završetak, čitatelj će iz autorove biografije lako zaključiti da je proces školovanja, unatoč početnim nedoumicama, uspješno okončan. Glavni lik je izdržao sve napore učenja i cjelodnevnog umnog i fizičkog mučenja te se, nakon stečenog obrazovanja, vratio na prostor rodne Slavonije gdje je nastavio svoj životni put. Da nije tako ova, kao i naredne dvije priče sigurno ne bi bile napisane. A napisane su još snažnije i upečatljivije, jer je prva odredila njihove socijalno-egzistencijalne smjernice i dramaturški dojmljiv sadržaj.

Središnja pripovijest ili noveleta posvećena je jednoj neobičnoj ženi s kojom se sudbina grubo i okrutno poigrala. Radnja priče naslanja se na dva vremenska razdoblja koja povezuje jedan prostor i jedna osoba. Prostor je slavonsko-brodsko selo Ježevik, a glavni lik je baka Kata rodom iz piščevog Otoka. Za Drugog rata Katinog su muža Matu odvele tadašnje hrvatske vojske na put sa koga se za nju nije više vratio. Ostavši sama, nakon seksualnog nasilja učinjenog od strane Matinog oca, ona je sreću potražila i pronašla u kući dobroćudnog čovjeka Jovana koji se kao samohran otac brinuo o tri malodobna sina. Tu, u zabačenom selu Ježevik, Kata je savila novo gnijezdo i otuđila se od svoga Otoka. Nije mu se vraćala, niti je za to imala

vremena od posla i brige oko tri posinka. A ni zbog priča koje takve udaje prate, neovisno o vremenu naklonjenom toj vrsti zajedničkog življenja.

Zadovoljna je Kata bila svojim novim životom i trošila ga je kako je najbolje znala i umjela. Posinke je odgojila i ispratila putem koga su sami odabrali. Na kraju je sa ovoga svijeta u blisku mu zemlju crnicu ispratila i svoga Jovana. Vremena rastajanja uvijek se nastavljaju na vremena bitisanja i njih čovjek, sve i da hoće, ne može izbjeći. Ostala je tako baka Kata ili Katica, kako su je znanci zvali, sama u svojoj kućici na osami. U pustoši koja se spaja sa onom u duši. Živjela je u selu ljudi dviju vjera i dvaju naroda. Naroda koje su vjere dijelile više nego njihova narodnost. Pokazat će se te etničke i religijske razlike gotovo nepremostivim kada su na vlast došli oni kojima su sloga i mir među ljudima manje važni od međa i grunta.

Kad je na naše prostore, poput divlje zvijeri nahrupio krvoločni rat, baka Kata našla se između dvije vatre. Bez svoje krivnje zatekla se u vremenu u kome nije bila ničija. Ni svojih katolika koji su je sumnjičavo gledali, ni pravoslavaca kojima je po lokalnom gruntu pripadala. Čudne su i teško razumljive sudbine ljudi kad dođe doba podjela na „svoje“ i „tuđe, na „naše“ i „njihovo“. Tada mnogi izgube razum, a većina šuti i potajno muti, čekajući rasplet i prolazak zla. No, kako to u nekim pričama biva, uvijek se nađe neka dobra duša koja neželjeno zlo prometne u poželjno dobro. Ovdje je to domoljub koji je uz dom branio i ljude. Bez predrasuda i nametnute krivnje svima s druge strane. Po savjesti dobroga čovjeka kome pravda nije državna i vojna zapovijed.

Priču *Otočanka iz Ježevika* pripovijeda nam njezin autor, koji je u to selo navraćao kod svog znanca i prijatelja Jose Ličanina. U njegovoj kući upoznao je baku Katu i tu se začelo njihovo druženje i uzajamno otočko razumijevanje. Ono je produbljeno ispovjednim kazivanjem usamljene starice o svojoj otužnoj prošlosti ispunjenoj lijepim

djetinjstvom, nelijepim događajima iz drugoga rata, naknadnoj ljubavi u novoj obitelji, i nevoljama u novome ratu. Te nevolje dijelom je ublažio pripovjedač kao strpljivi sugovornik u vremenu kad je šutnja bila sredstvo ljudskog nerazumijevanja. Olakšala ih je i njegova pomoć u namirnicama i stvarima koje su bile nužne za preživljavanje. A pretvorila u nadu mogućnost da poslije rata ode u svoj rodni Otok i zapali svijeću na grobu svojih najmilijih.

Nažalost, ova posljednja želja i nada nije ostvarena. Baka Katica oprostila se od svijeta u osami Ježevičke kućice, odnoseći iz njega tugu i gorčinu modernog vremena i žal za svima koje je voljela. A koliko je onih koji su nju voljeli i žalili zbog njenog odlaska u vječnost, neka čitatelji prosude nakon što priču sami pročitaju. Ona o tome dovoljno govori.

Pripovijest *Otočanka iz Ježevika* pisana je jezikom vremena i dušom čovjeka koji je to vrijeme i sve što se u njemu događalo doživio na svoj način. Slično su ga doživjeli i mnogi drugi ljudi koji ne vole rat, a u njemu su sudjelovali kao dragovoljci odnosno po zadatku službe i države, unovačeni neposredni akteri. Ili, pak, kao ugroženi nijemi promatrači i nevine žrtve suludog divljaštva. Rat nije ništa drugo do zlo koje je nametnuto od onih koji ga u sebi nose.

Pisac Mato Klarić svoj odnos prema svemu što se događalo u minulom vremenu rata i poraća iskazao je na dirljiv emotivan, i duboko proživljen način koji će kod većine čitača, a posebno čitateljica, iskapati suze iz očiju i izazvati iskreno suosjećanje zbog patnji i stradanja nedužnih građana. Njegovi briljantni opisi likova, prirode, stanja svijesti i događanja u kojima je neposredno sudjelovao, dali su ovoj priči antologijsku snagu i uvrstili je u red ponajboljih proza napisanih u ovom stoljeću, ne samo na hrvatskom prostoru već i puno šire od njega. Za to autor zaslužuje sva priznanja, uključivo i neku od nagrada koje se dodjeljuju za knjige godine. Naravno i otkup knjige od strane Ministarstva kulture i

medija, kao krovne državne institucije koja narodnim novcem potiče pisce i vrednuje njihovo stvaralaštvo.

Treća kratka priča s naslovom: *Miris jagode*, tužna je povijest posavske obitelji ispričana jezikom djeteta koje je ostalo s ocem i sestrom nakon što se majka preudala za drugog, bogatijeg čovjeka. I ovdje je majka centar svijeta i svega što djeca čuvaju i pamte od rođenja do kraja života. Majka roditeljica i odgojiteljica. Majka kao simbol dobra i onda kad djecu iznevjeri odlaskom drugom čovjeku. Otac kao roditelj, uz sva odricanja i brigu o djeci, nije ravan majci. Djeca i njega vole, ali to nije ljubav kakva se ukazuje majci, čak ni onda kad majka, zbog osobnog probitka, iznevjeri djecu. I tada djeca čuvaju njenu bivšu toplinu i miris jagode koga je širila svuda oko sebe dok su bezbrižno rasla u tome ozračju.

Autor i u ovoj priči unosi tragiku koja, nerijetko, prati ljudske živote. Ovdje je ona izazvana iznenadnom smrću sestre Luce nakon završenog fakulteta i sretne udaje. Tuga za sestrom ostaje bratu kao nezarasla emotivna rana, a žal za kćerkom oca vodi ka piću i neizbježnoj smrti. Sreća prati hrabre, a nesreća slabe i nemoćne. Tako je bilo oduvijek, a tako će uvijek biti. Znade to pisac iz vlastitog iskustva, jer i sam doživio odlaske bliskih i trajne gubitke svojih najmilijih.

Nakon iznimno vrijedne knjige proze, Mato Klarić se posvetio dovršetku i oblikovanju zbirke poezije **Plavi ovratnik**. Ona je objavljena i prvim čitačima odaslana pod kraj godine u kojoj je ušao u šesto desetljeće života. Prigodan je to dar sebi i drugima za postignuća ostvarena na svim područjima rada i stvaralaštva kojima se do sada bavio.

Zbirke poezije ne nastaju u jednom dahu. One se kao kuća grade ciglu po ciglu, kamen po kamen, stih po stih. I tako do krova iz koga izvire dimnjak kao otpusni ventil emocija koje su se skupljale i slagale godinama. Tako je pjesnik Klarić skicirao, izrezivao i spajao

svoju plavu kutu čiji je ovratnik oivičen nebom. Plava kuta je ljubav! Ljubav majke, žene, prirode i zemlje. U sve njih on je zaljubljen do granica koje omeđuju početak i kraj života. Ljubav je smisao ljudskog postojanja. Bez nje sve je pusto i beznačajno. Uz nju sve dobiva boju, ton, svjetlost i toplinu. I kiša s ljubavlju pada, i rijeka s ljubavlju teče. Pjesma se s ljubavlju sklada, dok sija zvjezdana večer. A u toj večeri dolaze bijeli anđeli i među njima onaj koga je Mato opjevao na prvim stranicama svoje stiho-zbirke.

Tamo gdje leptiri krilima razbijaju vjetar/ Tamo gdje mirisi bude mladost jutarnju/

Gdje osmjech bjelinom poziva na ples maturanata/

Gdje tama otkriva svjetlost/ A poziv pogledom zaziva ljubav/

Tamo si ti i mladost anđela/ U plesu što se ljube/

Ova je pjesma našla mjesto i na stranici prethodne knjige koja razdvaja prve dvije priče. Ona nema samo simbolično značenje, već oslikava pjesnikovu duhovnu stranu života. Mirnodopsku, skladnu, ispunjenu ljubavlju prema svemu što ga okružuje. Stranu koja čezne za bliskošću u vremenu kad su odlasci češći od dolazaka. Kad se razilazimo zbog krivo izgovorene riječi. Kad ljubav čekamo na pogrešnom mjestu. Na adresi gdje ljubavi nema.

Premda se ljubav provlači kroz cijelu zbirku kao zvjezdana nit preuzeta s neba, pjesnik je čvrsto na zemlji i tu odrađuje svoju misiju čuvara slobode i radnika koji obnavlja staro i ruševno i gradi novo prikladno za život. Iz te stvaralačke pozicije nastala je naslovna pjesma posvećena radnicima nositeljima plavih ovratnika, koji žure na posao u ranim jutarnjim satima da bi osigurali egzistenciju svojoj obitelji.

Ovratnik plavi čovjeka radnika/ što živi život vječnih putnika

*Zaboravljenih k'o što su snovi jutarnji/ u beskraju slobode okovanih
uznika/*

Život nije samo pjesma, niti je pjesma sam život. Nekada jesu i to, a vrlo često nisu. Mnogo je toga što ga čini lijepim i poželjnim. Ali, ima i onoga što ga čini ružnim i tužnim. Sve je to prošao Mato Klarić u desetljećima svog življenja i borbe za bolje danas i sigurnije sutra. Radovao se malim stvarima, maštao o velikim. Rano se budio, kasno u san ulazio. Pomagao dobrim ljudima, a one druge slao tamo gdje im je mjesto. U dane odmora zemlju orao, žito sijao, voćne grane rezao, cvijeće sadio, kuće gradio. I teško se nosio s ljudskim nepravdama koje moćni šire, a nemoćni trpe. I o tim temama govore mu pjesme koje osuđuju nezasitne vođe što vlastiti narod kao kosti glođu.

Mnogo je pjesama u ovoj zbirci koje treba više puta čitati i pamtiti misli i poruke pjesnikove. Valjalo bi utrošiti puno prostora za nabranje njihovih naslova i citiranje lijepih i vrijednih stihova. Umjesto toga navodim na kraju ovoga zapisa njegove misli iz pjesme *Vidikovac*:

Moje misli prolaze kroz prašnjave godine čekanja

Kamo sad putuje prašina mojih godina

Hoću li imati uz sebe sunce mojih maštanja

Da me toplinom budi, da me voli i žudi u morima rujanskih noći

Hoću li trajati, hoću li moći čekati suton

I maštati na tom vidikovcu

U prostranstvu i beskraju želje za tobom.

Jasno je šta je ovim stihovima pjesnik htio reći i poručiti sebi i drugima. Volite se ljudi jer život je kratak. Neka vam to bude domaći

zadatak! Koga svako mora kod kuće riješiti, jer jedino tako neće pogriješiti, prema najbližima i drugim ljudima.

Treba istaknuti da je za obadvije knjige nadahnute, koncizne, analitične i sistematične uvodne tekstove napisala mr.sc. Darija Mataić Agičić. Oni na impresivan način uvode čitatelja u bogato područje Klarićevog poetskog i proznog stvaralaštva i autorica za njih zaslužuju svaku pohvalu.

TAJNE KOJE TREBA JAVNO REĆI

Ranko Mladenoski: ČUVAR TAJNE, preveo s makedonskog Žarko MILENIĆ, Književni klub „Pablo Neruda“, Brčko distrikt BiH, 2022.

Brčanski Književni klub 'Pablo Neruda' svake godine objavi poneki književni naslov domaćih i stranih autora. Djela stranih autora najčešće se pojavljuju u prijevodu i s uredničkim potpisom književnika Žarka Milenića, koji je bio jedan od prijeratnih članova i poratnih obnovitelja Kluba čije djelovanje datira još od 1972. godine. Vrijedno je napomenuti da je u ovom stoljeću, uz ostale, Klub objavio i desetak knjiga kineskih autora, što je rijedak pothvat na našim prostorima.

Nastavljajući ranije započete izdavačke aktivnosti, u prošloj godini u izdanju Kluba objavljena je knjiga priča poznatog makedonskog pisca Ranka Mladenoskog pod naslovom **Čuvar tajne**. Radi se o zbirci u koju je uvršteno petnaest priča tematski vezanih uz burnu prošlost i sadašnjost makedonskog naroda, koje prate ljude i događaje od vremena cara Aleksandra Makedonskog do današnjih dana. Neke od priča odnose se na sadašnje vrijeme i dotiču se pitanja suvremenog života ljudi na Balkanu i ovom dijelu Evrope.

Ranko Mladenoski (1966.) autor je bogatog literarnog znanja i iskustva. Do sada je objavio 17 knjiga poezije, proze, eseja i književnih prikaza. Uz redovne profesorske poslove, uređivao je ili uređuje više makedonskih listova i časopisa i sudjeluje u nizu izdavačkih projekata u Republici Makedoniji. Knjiga i riječ njegova su osnovna sredstva rada u svakodnevnoj upotrebi i tu je dostigao visoku razinu spisateljskog umijeća i postignuća.

Zbirka priča „Čuvar tajne“ sastavljena je od kratkih priča i nešto dužih pripovijesti koje pulsiraju na granici piščeve fantazije i realnog života današnjeg vremena. Povijest je tu okvir u kome se obrću stoljeća i mileniji ljudskog trajanja i stradanja, s akterima sličnih

sudbina i DNK profila. Dok se vrijeme odmotava s klupka povijesti, naizmjenično se ponavljaju razdoblja mira i ratova u kojima, u pravilu, stradaju slabi i nemoćni. Stara carstva propadaju pod teretom promjena i naraslom snagom novih vlastodržaca. Pisac te promjene vizualizira maštom i riječima, pretvarajući ih u slike epoha koje su se smjenjivale od Adama i Eve do naših vremena. Čudna je i šarolika povijest ljudskog društva. Nju čine mitološke priče i sačuvani zapisi koji su, u manjoj ili većoj mjeri, potkrijepljeni znanstvenim otkrićima iz novijeg doba.

Književnik Ranko Mladenoski, na temeljima tih mitoloških priča i zapisa, gradi svoje moderne pripovijesti, koristeći se neuništivim umijećem riječi i raskošnom maštom znalca bliže i dalje prošlosti svoga i drugih naroda ovog dijela svijeta. Tako u priči „Orestija“ autor oživljava poznati lik Aleksandra Makedonskog kome podanici grade piramidu u znak zahvalnosti za osvajačke pohode na Perzijsko i Egipatsko carstvo. Sličnih osvajača bilo je i prije i kasnije i svima su za života građene kule i gradovi e, da bi im se sluge i porobljeni narodi dodvorili i učinili milost svome zemaljskom gospodaru. Ostaci tih piramida, kula i gradova vide se i danas i u njih novi gospodari ulažu narodne novce da bi se odužili minuloj povijesti i onima koji su je stvarali po vlastitoj mjeri, želji i pohlepi.

Faraonska demokratija, uz megalomanske zadužbine građevinskog i svjetovnog tipa i danas se gradi po istom modelu. Novi vladari i moćnici stvoreni na narodnoj radnoj nevolji i glasačkoj volji, ponašaju se po sličnom principu po kome su djelovali grčki, perzijski, egipatski, makedonski, rimski, engleski, francuski, ruski, turski i drugi vladari. Sve je to ista priča rađena po poznatoj matrici ili sličnom scenariju. Razlika je jedino u tome što su se ondašnji vladari znali po imenu, prezimenu i slavi koju su stjecali u ratu i na bojnopolju.

Današnji vladari upravljaju svijetom i svjetskom politikom iz sjene. Vide se samo kroz medije koji podanički, odnosno senzacionalistički, šire glas o njihovoj političkoj, ekonomskoj i vojnoj moći. Mala je ljudska i društvena razlika između negdanjih i nekih današnjih vladara i bahatih silnika koje pisac proziva u priči *Četiri shift*. Priča započinje podsjećanjem na starozavjetni mit o Adamu i Evi, nastavlja se opisima ubilačkog nedjela Kaina prema bratu Abelu i gnjusnog čina izdajnika Jude, da bi preko vladanja Aleksandra III. Makedonskog i kralja Samuila, uz spominjanje Casanove i Wyata Earpa, došla do američkog bogataša Billa Gatesa i njegove svemoćne subraće po dolaru. Ruku pod ruku s njima su i neki izabrani demokratski vladari država koji po zakonu kapitala i vlastitoj samovolji odlučuju o ratu i miru. Odlučuju, zapravo, o sudbini svijeta kako su nekada odlučivali carevi i kraljevi koje povijest bilježi kao slavne moćnike i dokazane silnike. I oni su u svoje vrijeme vladali u ime naroda i za tobožnje narodno dobro.

Većina kratkih priča i nešto dužih pripovijesti osmišljena je i napisana uvjerljivim stilom i narodnim jezikom razumljivim svakome čitatelju. Autor se potrudio da povijesne istine, nedokazive mitološke zapise i općepoznate činjenice iz današnjeg vremena stavi u okvire slike ljudske civilizacije koja je obojena svim bojama i premrežena svim mrežama. Od davnih paukovih u napuštenim dvorcima negdanjih vladara, do ovih današnjih takozvanih društvenih, kojima se obilato služe moderni vladari i njihove poslušne kamarile. Dakako, i podanici koji su ih birali na, kako bi stari Grci rekli a novi to isto ponovili - demokratskim izborima.

Ovaj zapisivač impresija o pročitanoj knjizi Ranka Mladenoskog preporučuje svima koje zanima prošlost i opterećuje sadašnjost da s pažnjom pročitaju i druge priče, a posebno one s naslovima *Samsung; Čežnja stare priče; Šalter br. 321; San i mjesečina; Nesretna srijeda; Čuvar tajne* i *Sumnjiva priča*. U njima će pronaći odgovore na neka pitanja iz daleke prošlosti i uvjeriti se da

su to, zapravo, odgovori na mnoga pitanja iz sadašnjosti i bliske budućnosti.

Od silaska čovjeka s drveta, kako nas evolucija uči, ili od Adama i Eve, kako propagira vjera, tehnika je napredovala vrtoglavom brzinom. Naročito je to vidljivo u zadnja dva stoljeća. ali svijest ljudi, na mnogim područjima individualnog i društvenog života ostala je ista ili slična. Podanička i niska na jednoj, odnosno, nasilnička i divlja na drugoj strani. Kako drukčije objasniti i shvatiti ratove na Balkanu, u Iraku, Libiji, Siriji ili u Afganistanu. Kako opravdati rat u Ukrajini i druge ratove koji će uslijediti u vremenu koje je pred nama. Ljudska vrsta, ne kroji samo svoju sudbinu, već i sudbinu svih drugih živih bića na planetu Zemlji. Na svoju štetu, nažalost, i na sveopću nesreću.

U svakoj priči Ranka Mladenoskog govori se o tim ljudskim usudima i neprirodnim, a u osnovi zlim sudbinama, koje su djelo čovjeka kao nerazumno razumnog stvorenja. Nismo se mi odmakli puno od drveta s koga su naši preci sišli, niti su potomci Adama i Eve izvukli pouke kakve su trebali izvući u vremenu što je za njima ostalo.

Hvala piscu što nas na sve to podsjeća u pričama koje nudi za čitanje i širenje naših znanja o svijetu nagrađenom slatkim plodovima Dobra i nagrađenom otrovnim proizvodima Zla.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

ZLATIBORSKI LIRSKI PUTOKAZI

Dušan Vidaković: ZLATIBORSKA SVESKA – Zlatiborizmi, Izdavačka kuća „Alma“, Beograd, 2022.

Neobičnu tematsku zbirku prirodoslovnih misli bliskih gnomi, sentenci, aforizmu i epigramu osmislio je i napisao poznati srpski novinar i književnik Dušan Vidaković. Naslov joj je **Zlatiborska sveska**, sa podnaslovom – **Zlatiborizmi**. Na prvo čitanje naslova, reklo bi se, da se radi o narodnim izrekama, anegdotama i osmislicama vezanim uz zlatiborski kraj, koji je poznat po svojim prirodnim i drugim ljepotama. I ne bi se bilo daleko od istine jer se istina, gotovo uvijek, nalazi negdje u sredini.

Zapravo, osnovna namjera autora bila je da sve one koji nikada nisu bili na Zlatiboru ili su ga posjećivali povremeno i sporadično, slikovitom riječju podsjeti na sve čari i prirodne ljepote te planine i krajolika koji je okružuje. Zlatiborsko zemljopisno područje proteže se od Drine prema Užicu i Valjevu u kojem živi i radi pisac Dušan Vidaković. Razumljivo je da mu taj bogomdani bajkoviti krajolik leži na srcu i da ga nosi u mislima, ma gdje bio, i ma gdje se kretao. A novinari i pisci jesu dinamične osobe i umjetničke duše koje su stalno u pokretu i stvaralačkom naponu.

Iz tog stvaralačkog dinamizma rodila se i oživotvorila ideja koja je Zlatiborsku svesku ispunila slikovitim emotivnim zapisima i drugim kratkim leksičkim formama, znanim još od davnih vremena. Tvorac Zlatiborizama već u prvim mislima nagovještava, bolje reći tvrdi, da su *'zlatiborizmi – viši nivo optimizma.'* Svako drugo određenje bilo bi manjkavo i neprilično za definiciju svega onoga što se pod tim pojmom podrazumijeva. Tu generalnu tvrdnju autor osnažuje i potvrđuje s više ode dvjesto slikovitih misli i izreka koje očaravaju i dočaravaju raskoš prirodnih blagodati koje svakom dobronamjernom posjetiocu nude ugođaj kakav će pronaći malo gdje na ovoj našoj prelijepoj planeti Zemlji.

Ima na zemaljskoj kugli mnogo lijepih mjesta i predjela. Ima bezbroj bisernih izvora i rijeka, zelenih jezera, plavih mora, visokih planina i nepreglednih ravnica. Ali, nigdje nema tako stasitih borova u koje su utkane zlatne niti sunčevih i mjesečevih zraka i bijeli pramenovi snježnih pahulja i sjevernog vjetra. Na planini sazdanaj od vječne zimzeleni čovjek se, naprosto, mora osjećati lijepo i ugodno. Mora osjetiti mirise i okuse slobode kakve nema, ili je vrlo malo u urbanim sredinama. Očima i dušom upiti nepregledna prostranstva ispunjena pjevom ptica, šumom povjetarca, žuborom potoka i mekim dodirima ocvalih livada. Sve to čini čovjeka ljudskim bićem, predanim ljepoti i oslobođenim od svakoga zla, stresa, tjeskobe, patnje i stradanja.

Lirskoj duši Dušanovoj Zlatibor je eliksir koji budi nadu i zatire svaku pomisao na loše trenutke koji su naši česti pratioci. Taj eliksir *'ne da šansu nadi da umre posljednja. Već da se rodi prva'. 'Zlatibor onemogućava ljubitelje života. Da predahnu.'* U takvom izvornom ozračju vedrine život teče zvjezdanim stazama i obalama, tuga prerasta u radost, tjeskoba i zloba u iskrenu ljubav. Doživio je ta stanja autor nebrojeno puta, i zato uvjerljivo svjedoči o snazi prirode i njezinoj nadmoći nad malim ljudskim egom. Čovjek je, zapravo, velik samome sebi kad umisli da je iznad svega drugog. Zato treba izaći iz sebe i uvjeriti se koliko je mali u odnosu na svijet koji ga okružuje i u kome troši svoj zemaljski život.

Vidakovićevi **Zlatiborizmi** jedinstveni su lirsko-epski priručnik koga treba čitati s razumijevanjem i upijati misaone i leksičke sokove i toplinu koju nudi svakoj ljudskoj duši. Kako onoj koja je opora i prazna, tako i onoj koja voli prirodu i druži se s njom kad god joj se pruži povoljna prilika. *'Upoznajte voljenu osobu sa Zlatiborom. Da bi vas više volela'* - ushićeno poručuje pjesnik i dodaje: *'Zlatibor je kao vino. In Zlatibor veritas'*. Istina i ljubav tvore istinoljubivost – zaljubljenju riječ koja otvara sva vrata na koja čovjek može i želi ući. A vrata Zlatibora otvorena su širom svima koji misle dobro sebi i drugima.

Svoje zlatiborske misli i primisli, Dušan Vidaković je uspješno spojio i uvezao sa brojnim manje-više poznatim narodnim izrekama, tako da je dobio kratka instruktivna i lako primjenjiva štiva, koja zovu na akciju i pokazuju pravce kretanja prema prirodi i njenim neupitnim ljepotama. Prepisujem neke od njih kao podsjetnik za usmjeravanje onih koji još nisu krenuli na planinarski put i blisko druženje sa čistim zrakom, lakim povjetarcem, zelenim pejzažom, ili kristalnom s nježnom bjelinom u blistavom zimskom koloritu.

'Suze se na Zlatiboru za tren oka pretvaraju u radosnice'.

'Čini drugima ono što Zlatibor čini tebi'.

'Zlatibor u zube ne gleda, niti ih pokazuje'.

'Sigurnija je zlatiborska, nego zlatna sredina'.

'Bolje Zlatibor u ruci, nego Zlatibor na grani'.

'Na Zlatiboru svakog gosta, nikad dosta'.

Nižu se tako, u današnje vrijeme prijeko potrebne i poželjne ekološke misli i poruke na koje, ni oni s malo ljudske duše, ne bi trebali ni smjeli ostati ravnodušni. U vrijeme laboratorijski skrojjenih epidemija i pandemija i svekolike skupe farmaceutske agresije na ljudsko tijelo i dušu, boravak u prekrasnoj prirodi najbolji je i najučinkovitiji lijek za sve bolesti modernog vremena. Jedini bez kontraindikacija i, uz to, jedini gotovo pa besplatan. Tek toliko, kolika je cijena goriva do podnožja planine ili susjednog brda. A onda polako tabanović fijakerom, ili utabanim stazama do samoga vrha. Tek kad se uspnete, vidjet će te koliko taj pređeni put nije bio uzaludan, i koliko je koristan za vaše tjelesno i duševno zdravlje i sreću.

'Daleko od Zlatibora, daleko od srca' – poručuje na kraju pisac ove unikatne zbirke savjetodavnih misaonih recepata za zdrav i dug

život. U prirodi i s prirodom, kako i priliči svakom ljudskom biću. Kad mogu sva druga bića živjeti zdravo u prirodi, zašto to ne bi mogli i ljudi.? Pitam se to na kraju ove kratke bilješke o netom pročitanoj Zlatiborskoj svesci

CRNA STRANA BIJELOG SVIJETA

Lazar Laslo Levetei: POSAO NA CRNO, „Alma“, Beograd, 2022.

Malo je danas pjesnika u svijetu koji pišu pjesme na radničke teme i probleme. Jedan od tih malobrojnih autora pragmatične klasne poezije je mađarski pjesnik Lazar Laslo Levetei. On je cijelu zbirku označenu naslovom **Posao na crno**, posvetio radničkoj populaciji koja je glavni nosilac privrednog i društvenog razvitka, a u isto vrijeme i najugroženiji sloj stanovništva u gotovo svakoj državi na svijetu. To se naročito odnosi na nerazvijene zemlje i zemlje koje su u posljednjih tridesetak godina socijalističke sisteme zamijenile kapitalističkim i koje prolaze kroz fazu društvene i državne tranzicije. Među njima je i susjedna Mađarska.

Književnik Lazar Laslo Levetei pripada krugu socijalno angažiranih pisaca koji pažljivo prate događanja u društvu i bilježe one pojave i probleme koji se odnose na položaj radništva i primjenu propisa iz oblasti radnog i socijalnog prava. Evidentno je, naime, da se u skoro svim državama ti propisi primjenjuju selektivno ili se krše na štetu, kako domaćih, tako i stranih radnika. Ovi drugi su svakako u nepovoljnijoj poziciji jer dolaze u nepoznate zemlje da bi se zaposlili i osigurali novce za kakvo-takvo preživljavanje.

U toj ugroženoj populaciji, posebnu grupaciju čine građevinski radnici, u Evropi poznati kao 'bauštelci', koji rade građevinske i druge pomoćne poslove. Njima je Levetei posvetio znatan broj pjesama u zbirci poezije pod gornjim naslovom. Toj kategoriji mogu se pridodati i radnici u rudnicima, poljoprivredi i prehrambenoj industriji, ugostiteljstvu, turizmu, trgovini i nekim drugim proizvodnim i uslužnim djelatnostima. Oni su u tranzicijskim zemljama dugo bili marginalizirani i morali su raditi na crno za gramzive poslodavce i korumpirane vlasti. Pod radom na crno podrazumijeva se svaka vrsta rada bez ugovora ili sa usmenim

odnosno formalnim pisanim ugovorom između radnika i poslodavca koji nije zasnovan na važećim zakonskim propisima.

O tim društvenim anomalijama pjesnik piše dokumentaristički i objektivno, navodeći često detalje iz biografija potlačenih radnika, države odakle dolaze i mjesta gdje su pronašli privremena boravišta i radna mjesta. Njegove pjesme zapravo su kratki izvještaji ili činjenični prozaični opisi sudbina zidara, tesara, armirača, keramičara i drugih inokosnih zanatlija, koji su se na vlastiti rizik otisnuli u svijet 'trbuhom za kruhom', kako bi zaradom ostvarenom radom na crno pomogli svojim porodicama da prežive i opstanu u ovom svijetu beščutne eksploatacije najugroženiji članova društva u užem i svjetske zajednice u najširem smislu. Kako su to mahom očajnici koji se skrivaju od vlasti zbog neposjedovanja legalnih radnih i boravišnih dozvola, oni su prinuđeni raditi bilo kakve poslove i za niže nadnice od onih koje su utvrđene važećim propisima.

U zapadnim, ali i u srednje-evropskim zemljama takve radnike obično nazivaju barabama (njemački: baurauber-probisvijet) i uz njih, osim pogrđnih izraza, često vežu i ekcese učinjene od strane neodgovornih pojedinaca. Kad se dese krađe, tučnjave, otmice i slične negativnosti u društvu, ti radnici su prvi na listi sumnjivih, i nerijetko ih privode ili protjeruju bez ikakvih valjanih dokaza. Na zapadu čak postoje pokreti i političke stranke koje otvoreno istupaju protiv stranih radnika i privremenih useljenika. Glavni motiv im je to što stranci donose svoju kulturu, vjeru, navike i običaje, što zauzimaju radna mjesta domaćim radnicima i što obaraju cijenu rada. Pritom se gubi iz vida da ti radnici dolaze uz odobrenje državnih i lokalnih vlasti i što im niske zarade određuju domaći poslodavci.

U pjesmi pod simboličnim naslovom 'U patuljku' autor kaže: „Ko je danas još radnik na crno, sutra je već i ovdje ljudski resurs“. Ne

subjektivni i kreativni, već materijalni, pridodan alatu i materijalima s kojima radi u korist poslodavca i države. Svi se oni namire prije tog potrošnog ljudskog resursa i svi na kraju prođu bolje od njega. Zbog takvog odnosa vlasti i poslodavaca, mnogi domaći radnici iz srednjeg i južnog dijela Evrope odlaze na zapad, a njihova radna mjesta popunjavaju se izbjeglicama, prognanicima i imigrantima koji dolaze iz Afrike i Azije.

Svoju istančanu socijalnu osjetljivost i pjesnički humanizam Lazar Laslo Levetei potvrđuje i u pjesmama koje se odnose na druge društvene teme i dileme. Neke od njih vraćaju nas u prošlost koja je u pojedinim vremenskim razdobljima za radnike bila teža i gora od današnjeg vremena. Druge se bave interakcijama među ljudima, odnosima u porodici i lokalnim zajednicama, raslojavanjima u državi i društvu i događanjima u realnom životu običnih malih ljudi. Zaposlenih i nezaposlenih, obrazovanih i manje obrazovanih, bogatih i siromašnih, normalnih i nastranih, ubica i samoubica. Sve su to sastavnice života o kojima piše pjesnički reporter, a iznad svega realni promatrač društvenih zbivanja Laslo Levetei.

Dok gradi pjesmu od lako dostupne leksičke građe, on primjenjuje ista ili slična majstorska pravila kakva primjenjuju zidari dok slažu cigle u nove zidove, kakva koriste keramičari dok oblikuju mozaik od raznolikih pločica, kakva poznaju tesari dok slažu šalunge ili krovove za kuće i zgrade i kakva osmišljavaju arhitekti dok pripremaju građevinske nacрте i projekte. Pjesma u mnogo čemu podsjeća na kuću, neboder, most ili brod kojim se plovi rijekama, jezerima i beskrajnim morima. U njoj su sadržane ljubavi i tuge, vjere i nevjere, sreće i nesreće, nade i beznađa. Takav je naš život i takav je svijet u kome živimo od dana rođenja do časa odlaska u nepoznatu vječnost.

Pjesnik taj život prepisuje u onakvom stanju i obliku u kakvom ga vidi, čuje, osjeća i doživljava. Ne kudi ga niti uljepšava kako to čine mnogi drugi pjesnici. Ne izvlači iz njega najbolje da bi prikrio ono što

je loše i što bode oči i ranjava dušu dobrome čovjeku. Umjesto ilustracija koje bi ublažile oporost svakodnevnog života ispunjenog radom i zasjenjenog ratom, on ispisuje leksičke vinjete u vidu stihova koji dotiču mekše teme, blaže nijanse i promiču ljubav kao toplinu i nježnost koju svi žele i kojoj svi streme. Tako gradi zbirku pjesama koja ima čvrste socijalne temelje, stabilne zidove i krov kroz koga se vidi nebo u dnevnoj boji kakva stvarno jeste i noćnoj tmuni katkad osvijetljenoj zvjezdanim iskrama i punim mjesecom. A mjesec je dug i teško dostižan za sve koji ne lete u nebo kao što lete prebogat i Amerikanci i njima slični bogataški stranci. Naravno, i svi oni bezdušnici koji beru plodove jadnih ljudi koji rade poslove na crno.

Hvala Lazaru Laslu Levetciu što nas reportažnim i dokumentarnim pjesmama, i ovom vrijednom poetsko-proznom zbirkom, podsjeća na tu crnu stranu našeg bijelog svijeta.

ZABILJEŠKE IZ STVARNOG ŽIVOTA

Daniel Levente Pal: OSMI OKRUG GOSPODNJI, „Alma“, Beograd, 2022.

Knjiga proza **Osmi krug Gospodnji**, mađarskog pisca Daniela Levente Pala (1982) nije klasični roman niti zbirka priča. Prije bi se moglo reći da je to jedna vrsta dnevničke narativne proze ili kratkih zapisa i bilješki o ljudima, prostoru, vremenu i događajima vezanim uz piščevu mladost do srednjih godina života u kojima se danas nalazi. Mjesto radnje je Jožefvaroš, osmi okrug Budimpešte. Periferija kao i mnoge druge u velikim gradovima u kojoj su nastanjeni starosjedioci Mađari, Romi ili Cigani kako sami sebe često nazivaju, doseljeni Kinezi, Vijetnamci, Arapi, Afrikanci, strani studenti i gradska sirotinja. Svi su oni tu zbog manjih stanarina i nešto nižih troškova života koji im omogućavaju da vežu kraj s krajem od prvog do prvog u mjesecu kad pristižu plate, penzije, stipendije i drugi zarađeni prihodi i prinosi od rada, državne milosti ili drugih legalnih i ilegalnih zarada.

Spisatelj Danial Levente Pal rođen je i odrastao u takvom miljeu i nosi ga kao osobni pečat i znak, dijeleći sudbinu sa svima sebi sličnima i ne sličnima. Njegov životni put drukčiji je od životnih puteva ljudi o kojima piše, za onoliko stepenica za koliko je kao pjesnik, prozaist, prevodilac i dramaturg Cirkusa Budimpešte, nadišao obične sugrađane sa kojima dijeli isto vrijeme i prostor življenja. Ali, u svemu drugom on je dio njih jer se ni po čemu, osim po spisateljskom poslu, ne izdvaja iz sredine kojoj pripada i tijelom i dušom. Takvi su mnogi pisci i umjetnici koji stvaraju na periferijama gradova, gdje pronalaze inspiraciju za svoja nova književna, slikarska, kiparska i druga djela.

Knjiga je podijeljena na osam tematskih poglavlja koja prate ljudski život od dječjeg do staračkog doba. Moglo bi se reći da je i pisac rastao i razvijao se istim slijedom kako su se razvijali likovi koje je

susretao svakodnevno, ili u određenim vremenskim razmacima. Na to upućuje i moto knjige u kome autor otkriva razloge zbog kojih je pisana na ovakav način: „Ako postoje istinitosti u ovoj knjizi, to nisu istinitosti beletristike, već okruga“. A te istinitosti iznesene su u više od 120 kraćih ili dužih zapisa, crtica, inserata, priča i pričica koje slikovito i rječito prikazuju životnu stvarnost na periferiji Budimpešte, u okrugu koji veže središte grada sa njegovom prirodnom okolicom i seoskim ambijentom. Takvi su gotovo svi evropski gradovi u kojima bogatiji i srednje imućni građani žive u središtu grada, a svi ostali u prstenu koji ga okružuje i štiti od svega što relativnom tišinom ugrožava živost i gradsku prometnu buku.

U prvom poglavlju pod naslovom *Deca*, pisac otkriva atmosferu porodičnih odnosa koji počivaju na bliskosti majki sa djecom i perifernoj ulozi oca u njihovom odgoju i odrastanju. Djeca u mnogočlanim porodicama često su prepuštena sama sebi i ulici jer majke ne stižu biti uz njih od kućnih i drugih poslova, a očevi su zabavljeni obavezama da zarade novce za porodične i svoje potrebe. U takvom ozračju posebno su lošem uticaju izložene romske djevojčice koje se u ranoj dobi odaju prostituciji i poroku prošenja na uličnim raskršćima. Društvo, škola i roditeljska strogoća taj problem donekle ublažavaju, ali ga ne rješavaju sve dok djeca ne izrastu i ne stvore vlastite porodice. Pisac navodi brojne primjere posrtanja mladih pred izazovima savremenog načina života, opisujući pojedinačne slučajeve koje je vidio na ulici, u autobusu, trgovini i na drugim javnim mjestima. Njegove kratke bilješke, reportažni zapisi i drugi literarni uradci jasan su i upozoravajući signal društvu i državi da se moraju poduzeti efikasnije mjere kako bi se navedene i druge slične negativne pojave svele na manju mjeru, ako se već ne mogu trajno ukloniti.

Drugo poglavlje *Dečaci*, otkriva nam slične probleme u razvoju muške djece koja su izložena štetnim uticajima kulture sa zapada. Ona se prenosi filmovima, internetom i drugim sredstvima javne

komunikacije, lako dostupnim mladima. Tu je, prije svega, riječ o nasilju među vršnjacima, kriminalu raznih vrsta, alkoholizmu, drogiranju i drugim štetnim pojavama koje ugrožavaju miran život ljudi i ukupan društveni napredak. Navodeći brojne negativne primjere u pričama i zapisima sa lica mjesta, pisac u ulozi svjedoka otkriva prave razmjere njihove štetnosti, pozivajući pritom društvo i nadležne institucije da se uključe u borbu za izgradnju individualne i društvene svijesti koja će donijeti boljitak svima. Nastavi li se ta pomama kopiranja američkog stila i načina života, i Evropu će uskoro zapljusnuti val masovnih ubistava na ulici, u školama, prodajnim centima, kino dvorana i na drugim javnim mjestima.

I u sljedeća tri poglavlja pod naslovima *Devojke*, *Žene*, *Muškarci*, Daniel Levente Pal, u ulozi pisca-reportera, bilježi događaje s kojima se susretao u autobusima, tramvajima, trolejbusima, kafanama, trgovinama, parkovima i drugim mjestima gdje se ljudi kreću, rade i provode. Glavni likovi njegovih bilješki, priča i zapisa su djevojke koje prodaju svoju ljepotu i tijelo za novce da bi preživjele ili napravile uspješnu karijeru. Ulična riječ 'pušenje' toliko se udomaćila u osmom okrugu, da se vrlo često spominje na stranicama knjige, ne samo kao literarni izraz, već i kao način života žena u tom kraju. U toj poplavi amsterdamskog uličnog šarenila i ljubavnog stila sazrijevanja, teško je razlučiti tko je zapravo žrtva te trgovačke ljubavi. Jesu li to žene koje se prodaju, ili muškarci koju tjelesnu ljubav kupuju da bi zadovoljili vlastitu pohotu? I mušku potrebu, ako se ta pojava malo šire gleda. Poglavlje o muškarcima posvećeno je većim dijelom Romima koji prose na ulici, krađu i preprodaju bakar, željezo i druge vrijedne metale i stvari. Oni su likovi cirkuskog života sa okusom razvrata, kriminala i socijalne zbilje s druge strane poželjnoga svijeta. Bliski su piscu u mjeri kojom on prati zbivanja u svojoj životnoj sredini.

Šesti dio knjige bavi se životinjama i njihovim načinima borbe za opstanak u današnjem svijetu. U prvom planu su, naravno, psi kao

čovjekovi najbolji prijatelji. Oni su družbenici djeci, kućni ljubimci mladim i starim damama i čuvari kuća siromašnim i imućnim vlasnicima stanova i kuća. Pas je danas simbol gospodstva kako je nekad bio simbolom siromaštva. Zaštitnik imovine, branitelj od svakojakih napadača i ljubimac koji spava u gazdinom ili gazdaričinom krevetu. Vremena se mijenjaju i prolaze, ali ljubav čovjeka i psa ostaje ista ili je još jača. Nakon psa, mačka je druga po važnosti kućna ljubimica. U prošlom vremenu, a i danas na selu, mačke su bile i jesu lovci na miševe. Tu svoju dužnost obavljaju noću izvan kuće kad ljudi spavaju. U gradskim stanovima, mačke su sustanari djeci, dokonim ženama i usamljenim staricama. One im dođu kao članovi porodice i uživaju sva prava kakva imaju djeca i unučad. U piščevom djetinjstvu i mladosti jedna je mačka imala važnu kućansku ulogu. Igrala je ulogu pokojnog pradjeda Tihomira koji je, nakon ranjavanja u ratu, bio naprasit i težak čovjek, ograničene pokretljivosti. Po njemu je dobila ime, jer je pod stare dane bila troma i lijena u svakom pogledu. Ništa je se nije ticalo, a sve joj je smetalo otkad je na svirep način izgubila četiri svoja mačja nasljednika. U toj svirepoj likvidaciji mačjega roda sudjelovao je i pisac na majčin nagovor, i ta mu se scena usjekla u pamćenje kao nešto ružno i ogavno. Od tada je postao zagovornikom zaštite životinja i brinuo se o mački Tihomiru više nego što su se ukućani brinuli o pokojnom pradjedu.

U sedmom poglavlju pisac promišlja vlastiti i ljudski odnos prema Bogu i božanstvima koja su proizvedena u proteklih dvije hiljade godina. Za vjernike Bog je sve svja. Za ateiste on je plod ljudske mašte čije se granice kriju u kosmosu. Vjeru ljudi nose u duši i mislima. Misle o Bogu dok rade, dok se voze u tramvaju ili trolejbusu, dok piju pivom ili rakiju u kafani, dok se mole u crkvama ili kućama. S vjerom se ide u san i budi iz sna. S vjerom se rađa, živi i umire. Kako tko, kako kad i kako gdje. Svako na svoj način i u skladu sa svojim uvjerenjima. Starica Gizela iz kratke priče *Gizika*, sve

vjerske relikvije odvozi na otpad, lišavajući se tako dijela svoje prošlosti. Druga starica u trolejbusu izjavljuje pred svima da nema Boga jer „dviije hiljade godina ne boravi u crkvama“. Beskućnicima je Bog krov nad glavom i topla postelja. Glasačima na izborima mali bog je na izbornim listama. Zaljubljenima je Bog u ljubavima. I sve tako dokle traje život. A kad se on ugasi, gasi se i vjera. U Boga i ljude. I u sve ostalo.

Posljednje osmo poglavlje *Veštice i duhovi*, bavi se nadnaravnim stvarima i nadri-ljekarstvom u najširem smislu. Kako onom mentalnom, tako i fizičkom. Leksički ton i sliku tom poglavlju daje najduža priča u knjizi pod naslovom *Sveta veštica*. Tu autor elaborira svoj odnos spram gatanja, gledanja u dlan i šolju, liječenja istočnim metodama i kiropraktičarskim vještinama u otklanjanju boli. Nekom sve to pomaže u manjoj ili većoj mjeri, a nekom odnosi i vrijeme i novac. Život je lijep dok se lijepo osjećamo, a ružan i tužan kada nam je teško i kad smo bolesni.

Na kraju knjige nalazi se kratka priča *Stranac*, koja je neka vrsta poslanice sredini u kojoj živi, a u kojoj se još uvijek osjeća kao strano biće. Zapravo, osjeća se kao stranac kako se osjećaju svi stranci koji su tu došli iz drugih dijelova svijeta. Svi se mi, zapravo, ponekad osjećamo kao stranci u kući, selu, gradu ili državi u kojoj živimo. Nije to stvar samo našeg trenutnog raspoloženja, već splet okolnosti i odnosa u koje ulazimo i kojima smo izloženi, nerijetko bez svoje volje i namjere. Pravila življenja nameću svi; od države, lokalne i vjerske zajednice, roditelja, staratelja, pa do moćnika koji se za sve pitaju i koji o svemu odlučuju. U naše ime i često na našu štetu.

O svemu tome Daniel Levente Pal piše otvoreno, jasno i iskreno, bez traženja opravdanja za viđeno stanje i za ljudske postupke koji su ponekad na samoj granici uma i zakona. Zato je knjiga *Osmi krug Gospodnji*, s jedne strane svjedočanstvo o ljudima i vremenu u njoj opisanom, a sa druge poziv na mijenjanje svega što nije dobro i što

podjednako šteti čovjeku i društvu. To joj daje legitimitet i snagu literarnog dokumenta trajnije vrijednosti koga je poželjno više put čitati. Ne radi pukog pamćenja, već radi mijenjanja svega što nije blisko i prilično ljudskosti. A toga u stvarnom životu ima za bacanje, kao što ima stare robe koju, kad nam smeta, nosimo na otpad ili u gradska reciklažna skladišta.

Ono što knjigu čini bliskom čitaču, jeste njezin lako razumljiv jezik, kratkoća iskaza i anegdotalno blic prenošenje teme u većini zapisa, crtica i priča. Pisac ne koristi metafore, alegorije i druge stilske figure i jezičke bravure, već na jednostavan način prepričava događaje, opisuje ljude i slika prostor u kome se kreću, rade i rješavaju svoje životne probleme. Njegove poruke su kratke i razumljive svima koji se u njima prepoznaju, jer su i odaslane s ciljem da ih najprije shvate i prihvate oni na koje se izravno odnose. S tom namjerom je napisana ova zanimljiva i poučna knjiga, za koju autor zaslužuje čitalačka i društvena priznanja, a prevoditeljica Jolanda Kovač i Izdavačka kuća „Alma“, svaku pohvalu i zahvalu ljubitelja knjige.

NOVAC JE IZVOR SREĆE I NESREĆE

Mikloš Đerđ Saraz: KRADLJIVCI SREĆE „Alma“, Beograd, 2022.

Vrijeme u kome živimo donosi razne izazove koji ljude usmjeravaju prema dobru ili prema zlu. Očekivanja da će dvadesetprvo stoljeće biti bolje od prethodnog iznevjerena su već na njegovom početku. Klimatske promjene, potresi i poplave, ekonomska kriza i recesija, razne epidemije i pandemija korona virusa, ratovi na Balkanu, u Afganistanu, Iraku, Libiji, Siriji, a danas i u Ukrajini, potvrđuju da ljudsko društvo ne ide u dobrom smjeru i da nema razloga za veći optimizam. Šta su glavni uzroci svim tim prirodnim i društvenim anomalijama i katastrofama i kako se protiv njih efikasno boriti, pitanja su na koje odgovore traže znanstvenici raznih struka, političari različitih orijentacija, vojni stratezi, pisci, novinari i drugi pripadnici ljudskog roda. No, pravih odgovora i konkretnih ostvarenja koja bi donijela vidljive pomake i pozitivne rezultate za sada nema. Hoće li ih biti u bližoj i daljoj budućnosti i šta nas u njoj čeka, to je teško pitanje koje muči svakog razumnog čovjeka. Teško je danas biti pametan kod toliko ludosti koje čine kvarni ljudi da bi se na lak način i na štetu pripadnika svoje vrste obogatili odnosno, da bi dokazali kako su bolji, jači i sposobniji od drugih.

O svemu ovome i o raznim drugim stvarima razmišljao sam dok sam čitao kratki roman **Kradljivci sreće** poznatog mađarskog pisca Mikloša Đerđa Saraza. Sam naslov tog štiva upućuje na sve raširenije pojave krađa koje se događaju na ulici, u kućama i stanovima, tvorničkim halama, uredima i na drugim mjestima gdje ljudi rade i obitavaju. Jednu takvu krađu maštoviti autor pretvorio je u živopisnu temu malog romana sa naglašenim dramskim zapletom i neočekivanim raspletom. Roman se čita u jednom dahu i na kraju završava u stilu nekadašnjeg poznatog sportskog reportera koji je na jednoj međudržavnoj utakmici izgovorio čuvenu rečenicu: „Ljudi moji, je li to moguće?“

Moguće je, odgovaram samome sebi jer u pričama ovakvog sadržaja, kao i u stvarnom životu sretnika i lopova, ništa nije nemoguće. Tema je takva, a i radnja romana ide potvrdnim smjerom, da je sve što se u njoj događa realno i lako ostvarivo. Doduše, nevjerne Tome uvijek bi našle razloge za sumnju, ali to ni u čemu ne bi izmijenilo činjenično stanje u ovom napetom spisateljskom trileru.

A on u uvodnom dijelu započinje opisom krađe u jednom budimpeštanskom stanu, u kojoj dvojica delikvenata odnosno lopova, obijaju stan višečlane porodice solidnog imovnog stanja. Pritom uz ukradene stvari odnose i tiket lota, koga je vlasnik uplatio nakon što je u više navrata dao novce gradskom prosjaku, nadajući se da će mu to donijeti sreću u životu. Vrlo brzo ispostavit će se da te nade nisu bile uzaludne. Neće to, razumije se, saznati uplatilac lota Atila Abraham, već sretni lopov Timur zvani Tim koji je sa svojim ortakom u krađi Hanibalom, rođenom u Bagdadu, nakon izvlačenja brojeva sretnih dobitnika naplatio ogroman iznos od milijardu forinti.

Našavši se u gotovo nemogućoj, ali zbiljnoj situaciji novopečenog milijardera, Tim dijeli novac sa partnerom, savjetujući mu da ga stavi na račune u više banaka. Od svog dijela plijena izdvaja stotinu miliona forinti i u kutiji od novokupljenih patika, šalje kao dar na adresu stvarnog vlasnika tiketa Atila Abrahama. Kad je dobio taj novčani paket Atila je, ne znajući mu porijeklo, ostavio novac na sigurnom mjestu i prepustio se mislima šta s njime činiti. Da li ga trošiti na svoje i kućne potrebe ili prijaviti policiji kao nelegalno stečeni dobitak? Kradljivci sreće nisu imali te dvojbe. U dogovoru sa svojim djevojkama Angelikom i Helgom najprije su otišli na ljetovanje na egzotični Barbados sa čijih su obala danima, uz piće i raznovrsne specijalitete, promatrali prelijepi otok Svetu Luciju. Kad su se vratili u Budim nastavili su sa provodima i kontroliranim trošenjem sretno stečenog novca. Hanibal je dio svoga plijena,

nakon kupovine raskošne kuće, skupog auta, jahte i motocikla, dao djevojci Angeliki. Ostatak su trošili na lumpovanja po skupim hotelima i za luksuzna putovanja po svijetu. Sa jednog takvog putovanja nisu se vratili. Završili su u vodama Sredozemnog ili nekog drugog mora, kako i završavaju oni koji se igraju sa vlastitom srećom na sve ili ništa.

Oprezniji i duševno uravnoteženiji Tim svoj dio novca trošio je pametnije, pomažući i druge koji su mu bili bliski, ili su bili u potrebi. Vrijeme je provodio sa Helgom u lijepo uređenom dvorištu kuće njezinog oca koji se bavio proizvodnjom vina. Djevojka je nastavila raditi svoje poslove prosvjetne radnice u školi i njoj Timovi, krađom stečeni novci, nisu trebali. Ona je, zapravo, bila jedina osoba u toj problematičnoj družini koja je bila skromna i poštena. Takve, nažalost, obično ne prati sreća u životu, pa Helga umire mlada od teške bolesti.

U završnom dijelu romana razočarani i alkoholom iscrpljeni Tim odlazi u dom Abrahamovih s namjerom da zatraži oprost za izvršenu provalu u stan i krađu tiketa sreće. Tamo ga Atila i Ema dočekuju blagonaklono kao spasitelja od zla. Oni čak od njega traže oprost za sve loše što mu se dogodilo dok je trošio novac stečen na nezakonit i društveno neprihvatljiv način. Ispraćajući ga sa zahvalom, Ema ga tješi riječima: „Vi ste se tako žrtvovali za nas da se to ne može iskazati novcem.“

Ohrabren tim riječima i saznanjem da je okajao grijeh za učinjenu krađu tuđe sreće, Tim pronalazi Hanibalovu ženu i kćerku i uručuje im kovertu s novcem na kojoj je napisao samo dvije riječi: „Od Hanibala!“ Na taj način se iskupio i za dio grijeha svoga partnera u krađi koji je za života zanemarivao vlastitu porodicu. Primajući kovertu žena mu je priznala da je u proteklom vremenu više puta dobivala novac od Hanibalove ljubavnice Angelike. I ona se potrudila da tim dobrotvornim činom opere makar manji dio prljavog novca

stečenog krađom dobitničkog tiketa lota, ali i vlastitu savjest zbog odvajanja oca od djeteta.

Piščeva poruka da se novcem ne kupuju ni ljubav ni sreća poučna je za svakoga ko ne bira sredstva da do njega dođe. Opljačkani i na druge nezakonite i nelegalne načine stečeni novac, vrati se često kao bumerang onome ko na njemu gradi svoj životni put. Kretanje tim putem često putnika odvodi u ambis ili na dno u kome su završili Hanibal i Angelika. Timov strah i oprez, kao i spremnost da prizna vlastiti učinjeni grijeh, uz iskazano dobročinstvo prema drugim ljudima, pomogli su mu da nadživi sve učesnike i likove iz ove dojmljive priče o ljudskim sudbinama i usudima.

Sve što je pisac htio reći i poručiti ovim nadahnutom malim romanom rečeno je jezikom koga razumiju ljudi bez škole, koliko i oni s visokim školama. Živite pošteno s dobrotom u srcu, pa će vam se isto dobrotom vratiti. U suprotnom, čekaju vas nevolje, pokore i nesreće u kojima možete životom platiti.

Ovaj roman je pisan za one čitatelje koji vole dinamična štiva i horor filmove. Radnja u njemu teče ubrzanim ritmom i ne ostavlja vam vremena za predah. Događaji se nižu kao na filmskoj traci, sustižući jedni druge. Tek povremeno prekidaju ih filigranski iznijansirani opisi likova, njihovih skrivenih misli i slikoviti prikazi prirode kroz sva godišnja doba. Saraz je knjiški majstor za uočavanje detalja koji često promiču drugim piscima kada opisuju likove i prostor u kome se oni kreću i borave. To je razlog više da potražite ovu nadasve zanimljivu knjigu i uživajte u njenom čitanju. I da izvučete korisne pouke o stvarima koje život čine ljepšim, i koje se novcem ne mogu platiti.

RODNA POLJA PODUNAVSKA

Karolj Felinger: ZAREZI, „Alma“, Beograd, 2022. godina

Kad je neko rođen za pjesnika, poezija mu ne može pobjeći iz vidnog i mislenog polja ma koliko dugo živio, i ma šta drugo radio. Takav je slučaj sa mađarskim pjesnikom Karoljem Felingerom (1963), koji je rođen u Bratislavi (Slovačka), a živi i djeluje u naselju Jelka, u trnavskom kraju, gdje se bavi poljoprivrednom proizvodnjom. Vežanost uz zemlju i prirodu označava ujedno i blisku povezanost s ljudima, jer izvor ne može bez vode, kao što ni voda ne može bez izvora. Sve što nastane s vremenom, i nestane u vremenu, ostavljajući prostor onome što iza njega slijedi. Život je rijeka koja teče prema moru da bi se iz njega, kao para, u nebo vratila. I tako bez prestanka zatvarala u krug cikličnog kretanja, dokle svijet postoji.

Karolj Felinger ne traži teme za pjesme koje s lakoćom piše. One mu same dolaze u trenucima kad obavlja svakodnevne poslove, ili kad uzme kraće vrijeme za odmor od tih poslova. Tada iz misli poteku stihovi kao reminiscencije na ljude i događaje davno proživljene, ili kao slike netom doživljene. U takvom preplitanju i nadovezivanju bivšeg i sadašnjeg nastala je i zbirka poezije **Zarezi**, koju je s mađarskog prevela Jolanka Kovač. Zbirka je sastavljena od šezdesetak pjesama intimističkog sadržaja, koje su mahom posvećene ljudima iz pjesnikovog životnog kruga, ili onima s čijim se djelima susretao u godinama odrastanja i pune životne zrelosti. Oni su mu bili inspiracija, ali i prilika da vrati dug prošlosti i onima koji su je činili ljepšom, zanimljivijom i, u svakom pogledu, sadržajnijom.

Poezija Karolja Felingera slavi život kao dar svevišnji, udijeljen svakom čovjeku koji je imao sreću da se rodi i osjeti čari ovoga svijeta. Za tu prirodnu čast najveće zasluge pripadaju našim roditeljima kao neposrednim stvoriteljima novog ljudskog bića. Oni su nas začeli, oplemenili ljubavlju i kao splavari pustili niz rijeku

života, budno motreći da ne udaramo u sprudove i obale, ili da se ne survamo niz slapove koji se javljaju na životnom putu. Majka i otac dva su presvijetla lika koji obasjavaju život i sjećanje sa stranica ove blistave zbirke stihova. Njima je posvećeno desetak dirljivih pjesama, koje pune dušu mirisima ranoga djetinjstva, i emocijama zrele sadašnjosti.

Pjesnikov otac je, radeći poslove obnove starih kuća, pronalazio knjige koje je donosio sinu na dar i čitanje. Znao je da knjiga gradi ljudski duh koliko i alat radničke ruke i tijelo. Sin je te knjige marno čitao i stvarao svoj unutarnji svijet iz koga su kasnije iznikla žitna polja riječi i nastale brojne knjige za druge čitače. Majka je brinula o djeci, nastojeći svako od njih usmjeriti putem koji vodi u ljepšu budućnost. Životi radničkih obitelji uvijek su bili teži i neizvjesniji, ali su zato bili izazovniji i pružali su razne mogućnosti. Karolj je, nakon gimnazije, postao agronom na poljoprivrednom gazdinstvu, a onda se otisnuo u poduzetničke poljoprivredne vode. Iskoristio je stečeno znanje da stvori vlastito imanje i u njemu kreira život po vlastitoj volji i kućnoj potrebi. Poezija i književno stvaralaštvo pratili su ga kao nepresušna duhovna hrana i nadgradnja koja život čini ljepšim, sadržajnijim i po svemu izazovnijim i zanimljivijim.

Pisci čija je djela čitao i napajao se izvornom leksičkom svježinom i kristalno čistim zrakom, svračali su u njegove pjesme kao drage teme i svijetli likovi, kojima je stihom sricao zahvale za sve što su mu nekad darovali. Njihova imena bila su i ostala putokazi koje slijede generacije mladih literata, pokušavajući ostaviti trag u vremenu sličan njihovome. Ali, teško je dosegnuti Atilu Jožefa koga je Felinger slijedio, ili Šandora Petefija, koga slijede mnogi mladi pisci. Jednako tako, teško je pratiti u stopu Vislavu Šimborsku, koja je pjesmom došla do Nobela. Složen je to put i zamršena spisateljska staza koju samo rijetki do kraja pređu i isprate. Karolj Felinger jedan je od onih koji se stabilno drže na tom putu i za koje vrijeme radi saveznički.

*Ne, nije pesma prozirna haljina
senki, boja, protuproba čistoće,
jedina greška drevne, neponovljive savršenosti.*

Zapisat će ove stihove u spomen Vislavi Šimborskoj, uvjeren da... *Savesnost će ionako prerasti sebe, kao iskustvo koje već unapred beži.* Svoj poetski kosmos Šimborska je ispunila zvjezdanim stihovima koji slave život kao savršeno djelo prirode i Svevišnje sile koja njom upravlja. Je li ta sila Bog u koga ljudi vjeruju ili je Apsolut iznad svake vjere, pitanje je na koga nema odgovora. A taj odgovor nije ni potreban, jer zakoni prirode svima jednako vrijede. I biljkama koje niču kad sjeme dotakne zemlju, i živim bićima koja začinju plod. Sve je u tom skladu tako jednostavno i lako razumljivo, da se svaka mudrost čini izlišnom i plitkom.

U naslovnoj pjesmi *Zarezi*, koja je posvećena Ištvanu Erkenju, Felinger sjedinjuje ljude, bilje i stvari u cvjetni vijenac i metalni lanac koga uzajamnost drži na okupu dok ga trajanje skriva od vremena. Tu se sadašnjost miješa sa prošlošću u mjeri koja je nesklona ništenju.

*Moja prošlost je starinska, matora mašina za sejanje,
ali nemam srca da se oprostim od nje,
ostala mi je je od dede, treba da je čuvam,
nigde nema delova za nju.*

U jednom dahu i strofi pjesnik je spojio prošlost i sadašnjost, vežući ih slikom starog isluženog stroja za sjetvu koji ne služi svrsi, ali je svjedok vremena i opstojnosti naraštaja koji su se njime nekada služili. Vrijeme se ne mjeri godišnjim dobima koja se ciklički smjenjuju i ponavljaju, već starošću stvari i ljudi koji dolaze i odlaze

iz danas u bližu ili dalji prošlost. Životni vijek ljudi kraći je od radnog vijeka stvari, ali i jedne i druge na kraju proguta vrijeme.

Kasnim na sopstveno rođenje.

kada bih stigao u cilj,

celog života bio bih čovek bez cilja.

Priznaje to pjesnik Davidu Melaru, kome posvećuje pjesmu pod naslovom *Probni otisak*. U njoj traži sebe nevidljivog u maglovitom ogledalu vremena koje se doima kao bliska smrt. Misao o smrti, ma koliko se činila dalekom i nepoželjnom, bliska je čovjeku kao i sam život. S njom se ide u san, iz nje se rađa dan. Ona nam donosi strah, i nadu melje u prah.

Slepo rođena mašta zatvara mi oči.

Da ne čekam nikog više, pogotovo ne čudo.

Stvarnost je staza koja nema cilja. Jer, da ima cilj, ne bi bilo kraja. Ovako sve se negdje završava, kao što život svuda započinje. Sve što omeđuje početak i kraj predstavlja obično vremensko trajanje. Nekome kraće, a nekome duže. Upravo toliko, koliko zasluže oni koji su iz sjemena začeti.

Znade to najbolje Karolj Felinger na čijim njivama sjemenke kličaju, i na čijem polju stihovi cvjetaju. Na kraju iz svega plodovi rađaju. Kao zrelo žito, ili vječna pjesma.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

PITANJA BEZ JASNOG ODGOVORA

Šandor Halmoši: *PAKLENA TIŠINA*, „Alma“, Beograd, 2022. godina

Otkad se bavim prikazivanjem knjiga uvijek mi je bilo lakše napisati prikaz nakon prvog čitanja, dok su me još držale impresije o pročitanoj. Protekom vremena i drugim čitanjem impresije se počinju miješati sa ekspresijama i doživljaj se razvodnjava nekad do mjere koja ozbiljno ugrožava početne sjajne dojmove. Zato se dobro prepustiti ponovnom čitanju, koje unosi prijeko potrebnu objektivnost i pruža mogućnost za otklanjanje potencijalnog razmimoilaženja sa samim sobom. Upravo tako sam postupio u slučaju zbirke poezije **Paklena tišina**, poznatog mađarskog pjesnika srednje generacije Šandora Halmošija.

Nakon prvog čitanja impresije su bile uzavrele i temeljile su se na doživljaju ciklusa *Neretva* koji je topografski vezan uz prostore moje rodne zemlje Bosne i Hercegovine. Kad god se susretnem s tim faktom, u meni se probudi lokal-patriotizam koji je, manje-više, sličan kod svih ljudi. Iako je u ovoj zbirci rijeka Neretva samo ovlaš dotaknuta, uz blisko joj Međugorje i udaljeni Palić, spominjanje mostarskog mosta probudilo je u meni emocije i svježa sjećanja na to zdanje koje je doživjelo rušilačku kalvariju za vrijeme prošloga rata. Most je, na sreću, izgrađen na istom mjestu, Međugorje je doživjelo vjerski preporod, a Neretva se i dalje ulijeva u Jadransko more, donoseći mu iskonsku izvorsku bistrinu i dobrodošlu planinsku svježinu.

Ponovno čitanje Halmošijeve zbirke usmjerilo je moju pažnju na druge pjesme i metaforične opise svijeta u kome živimo i kome, više tijelom nego duhom, pripadamo. U kratkom razdoblju od nekoliko mjeseci između dva čitanja, uz već jedno ratno ukrajinsko zlo, javilo se novo, palestinsko koga su suludo začeli jedni, a krvnički i osvetnički prihvatili i nastavili drugi koji su proživjeli pakao Drugog svjetskog rata, a sada takav pakao siju oko sebe. Svega toga ima u

Halmošijevoj **Paklenoj tišini** izvezenoj nitima pjesnikovih misli i riječi što svjedoče o jednom vremenu rasapa i tuge, koje se često ponavlja i nikako da iščezne sa zemnih prostora.

Pjesnik Šandor Halmoši rođen je 1971. u Satmarnemeti u Rumunjskoj. Od 1989. do 2006. živio je, obrazovao se i radio u Njemačkoj. Tu je napisao svoje prve knjige koje vide svijet u ozračju s kraja burnog prošlog i početka ovog, nemirnog stoljeća.

Na planetu Zemlja u dosadašnjoj povijesti, malo je bilo razdoblja bez rata. Pa i kada su se javljala, kratko su trajala. Ljudska vrsta tako je krivo nasadena da svako malo izaziva sukobe u kojima ubija do tada rođene, i razara ono što je sagrađeno. Tako ni pjesnicima ne ostavlja lijepe beskrajne mogućnost da pišu o ljubavi i sreći, već im servira teme koje često nisu poetične. Vidi se to po sadržaju knjiga koje se objavljuju u posljednje vrijeme. I po pjesmama se vidi, sličnim ovoj pod naslovom *Narod voli*.

Narod voli lepu besedu, lepu odeću.

Priče o Rimu, lepu propast.

Ružno od lepog. Krvave olupine.

Tu narodnu navadu, koja se ponavlja stoljećima i milenijima, pjesnik je zapisao fragmentarno. Reklo bi se onako usput, kroki stilom. U nekoliko redaka i između njih. Ne zna se gdje se krije dublji smisao napisanog; u slovima ili izvan njih. Takva je većina Halmošijevih pjesama. Kratko-slovna, kratko-rječiva, gotovo kao slika, crtež odnosno misao kazana pogledom. Ili kao članska knjižica u pjesmi *Osnivači*:

Članska knjižica overava sve.

Svako odlikovanje, svako pogubljenje.

Svaki čovek je jedna partija.

Potcrkva svakih deset sela.

Narodski rečeno: I vjera i nevjera. I Bog, i vrag. I dobro i zlo. Sve u jednom i sve na jednom. U životu postoje pisani i nepisani zakoni. Pisani se krše kao i nepisani. Nema bitne razlike. Ili, ako je i ima, ne zna se na čijoj je strani. Na strani pravde, ili na strani nepravde. Pravdu često kroje nepravedni, dok pravedni ispaštaju grijeh nepravde. U kratkoj pjesmi pod naslovom *Ne kažem*, pjesnik to ovako pojašnjava:

Ne kažem da ne tražim, jer tražim.

Ne kažem da ne čekam, jer čekam.

Ali previše je već sukoba u svetu.

I dok stigne, duša će se izbledeti iz tkanine.

Izgubit će boju ljudska duša. Ostat će bez tona. Tišina je odvajkada bila oličenje mira u duši, vremenu i prostoru. Otvorena knjiga koju svako čita i razumije njezine poruke. Baš za to je svi volimo i priželjkujemo. Težimo joj i kad je nedostižna na bojištima gdje smrt hara, a pakao vlada. U vremenu kad sila Boga ne moli, mirnodopske riječi imaju malu težinu. Specifičnu i svaku drugu. Izgovaraju se, ali se ne čuju u ušima gluhih i glupih državnika. Tobožnjih vjernika, a stvarnih nasilnika. Kad topovi govore, muze zašute. Davno je to netko rekao i zapisao. A Šandor Halmoš dodao ... *I ono je pesma...*

Da li se pomeramo u tom pravcu, ne znam.

Osećam i ja da me guraju, i unutrašnji otpor.

Pejzaž je i to ispod čega nije izgužvano.

I ono je pesma, koju treba nositi.

Na kraju svega ostaje nam nada, kao podsjećanje na sve propušteno. Mogli smo, a nismo. Htjeli smo, a nismo znali. Oni koji

su znali, nisu htjeli. Njima je bilo svejedno. Preobukli su se u nevidljive i čekali kraj. Naš kraj su čekali, jer iza njega stoji jedno veliko i na daleko vidljivo *Ništa*. Opisano kao u pjesmi istoga naslova.

Prevesti sve na onu jednu riječ.

I živeti, kroz ceo život. Pisati, gravirati.

Nakapati u infuziju.

Kratko kazano, a sve rečeno. Sažeto u jedva petnaest riječi. Kao životni mural potpisan slovima koja se čitaju sa slike. Krupna slova čitana bojama koje su iscijeđene iz života i ugravirane na zid bez stakla i vrata. A i šta će mu staklo i vrata, kad staklo lako puca, a vrata nude izlaz. U ljudskom životu nema izlaza. On ide do zida i tu zauvijek staje. Zapravo, tu se pretvara iz jasno neodređenog nešto, u sasvim određeno *Ništa*.

Prošetao sam Paklenom tišinom kao znatiželjan putnik i zaustavio se na mnogim mjestima koja dotiču njezinu suštinu. I dubinu omeđenu obalama Neretve i mora iz prošlog i sadašnjeg vremena. Vidio sam usput mnoge simbole, topose i motive koji slikaju život onakvim kakav jest i ljude u njemu, kakvi bi trebali biti. A zašto to neki nisu, pitanje je na koga pametni traže odgovor. Luđacima u ljudskim redovima slična pitanja ionako nikada nisu *ništa* značila.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

BOŠNJAČKA AFORISTIČKA MISAO

Ekrem Macić: PANORAMA BOŠNJAČKOG AFORIZMA, Vlastito izdanje, Konjic, 2022. godine

Poznati bosanskohercegovački i evropski aforist Ekrem Macić, nakon obavljenog obimnog istraživačkog posla, priredio je i objavio zbornik **Panorama bošnjačkog aforizma**. U tu jedinstvenu knjigu pisaca kratke humorističke i satirične misli uvrstio je radove šezdesetak autora i autorica bošnjačke nacionalnosti. Većina njih rođeni su i žive, ili su živjeli u Bosni i Hercegovini, a preostali vode porijeklo, ili su nastanjeni u drugim državama svijeta. Zahvaljujući Macićevoj upornosti u prikupljanju i obradi njihovih bio-bibliografskih podataka i autorskih uradaka, svi su se oni našli na stranicama jedinstvene književne panorame koja svjedoči o bogatstvu aforističkog stvaralaštva duhovitog bošnjačkog naroda.

U vrijeme jugoslavenskog socijalističkog samoupravljanja, u Bosni i Hercegovini sve dnevne i nedjeljne novine imale su na zadnjim stranicama rubrike humora u kojima su objavljivani aforizmi, epigrami i druge kratke duhovite misli i pošalice. U programima Radio-televizije Sarajevo bilo je više emisija humorističko-satiričkog sadržaja koje su uveseljavale narod i poticale ovu vrstu literarnog stvaralaštva. Mnogi poznati aforisti i humoristi stekli su afirmaciju pišući priloge za te zabavne stranice i emisije, ili uređujući njihove sadržaje (Ivan Gavrilović, Nikola Škrba, Veljko Šijakov, Enver Mehmedbašić, Vlado Dijak, Nedeljko Opančić, Zuko Džumhur, Momčilo Dragičević, Milovan Jevtović i drugi). Od početka sedamdesetih godina objavljivao sam u njima aforizme, epigrame i druge humorističke priloge zajedno sa drugim autorima, i s nostalgijom se prisjećam toga vremena kad se humor cijenio i materijalno podupirao i vrednovao. Reći ću samo da se za svaki objavljeni aforizam ili epigram u to doba isplaćivao autorski honorar,

a za objavljenu knjigu neki su aforisti dobivali iznose od kojih se mogao kupiti pristojan rabljeni auto.

Danas su, nažalost, aforisti i humoristi ostali bez humorističkih rubrika u listovima i emisija u radijskim i televizijskim programima, a njihov rad i stvaralaštvo ne samo da se ne vrednuje novčanim honorarima, već se sustavno bagateliše i potiskuje sa javne i društvene scene. Zato su autori prinuđeni da knjige humora i aforizama objavljuju vlastitim novcem i da besplatno nude portalima, listovima i časopisima svoje radove kako bi ih stavili na uvid široj javnosti i ljudima koji vole humor, smijeh i veselje. Na taj način oni doprinose potiskivanju tuge sa individualne i društvene scene koja se namnožila u groznom ratnom i nestabilnom poratnom vremenu. Najveće zasluge za takvo katastrofalno stanje kod nas i u svijetu imaju loše politike i još lošiji političari koji su ubili u pojam, kako generacije na odlasku, tako i one koje tek dolaze.

Koliko su humor, satira i općenito društvena kritika danas podcijenjeni i poniženi u novonastalim državama na tlu bivše SFRJ, najbolje potvrđuju primjeri zbornika i antologija kakva je i ova Panorama bošnjačkog aforizma, koji su objavljeni u autorskom izdanju i sredstvima njihovih priređivača. Sramotno je to za mlade tzv. demokratske države i njihove vlasti koje se plaše vedre i zdrave šale na svoj račun i odbijaju poticati tu vrstu književnog stvaralaštva. Na taj način pokazuju koliko im nije stalo do kulture dijaloga i do drugačijeg mišljenja ljudi koji su govorni glas naroda kome pripadaju, i koji im na izborima osiguravaju političke funkcije i neograničenu društvenu moć.

Priređivač Panorame bošnjačkog aforizma učinio je golem napor u traganju za autorima koje je rat prognao iz njihovih domova, a varljivi poratni mir raselio u druge zemlje diljem Evrope i svijeta. Do imena i radova nekih od njih došao je uvidom u do sada objavljene zbornike i antologije na našim prostorima, a imena i aforizme

mnogih pronašao je na stranicama starih dnevnih i nedjeljnih novina ili putem interneta. Tek manji broj veterana aforističke misli stavio mu je na uvid svoje do sada objavljene knjige. U bibliotekama ih je teško mogao pronaći jer balkanske biblioteke rijetko otkupljuju takvu vrstu štiva.

Treba reći da među Bošnjacima koji su na daleko poznati po vicevima i pošalicama na svoj račun, relativno mali broj književnika piše aforizme i druge kratke misli. Teško je tome pronaći pravi razlog, ali on svakako leži i u činjenici da su pripadnici muslimanskog odnosno bošnjačkog naroda kao posebna nacija priznati tek početkom sedamdesetih odnosno devedesetih godina prošloga stoljeća. Od toga vremena počeli su se javljati novi autori koji su uz poeziju i prozu zapisivali i kratke aforističke i epigramske misli. Koliko su u tome uspješni potvrđuju aforizmi koje prepisujem iz Panorame, uz navođenje imena njihovih autora i autorica.

Moja država ima lice i naličje. I liči i ne liči na državu. /Abdulah Alić Lono/

Bosna u srcu, srce u parama, pare u Švicarskoj. /Sadik Alić/

Što je život skuplji, karakter je jeftiniji. /Ismet Alijagić/

Oženio je penzionerku. Lakše im u dvoje gladovati. /Seid Alikadić/

Na moj račun se možete šaliti svugdje, samo ne u banci. /Avdo Bašić/

Najviše me strah istina u koje niko ne sumnja. /Nermana Begagić/

Nemamo mi podzemlje. Sve je među nama. /Sedina Brkić/

Prazne priče ne dolaze uvijek iz praznih glava. /Kasim Čustović/

Ko se zadnji smije obično sjedi u prvim redovima. /Abdulah Daul/

Mnogi su otupjeli gledajući stvari samo iz svog ugla. /Šefik Dautović Fiko/

Bolesnima prilazite samo sa zdrave strane. /Ismet Dedić/

Okružiti se praznoglavcima je pravo osiguranje protiv potonuća. /Mirsad Đulbić/

Što si manje autor, to si veći autoritet. /Sead Fetahagić/

Manje košta ako učite na tuđim greškama. /Fadil Hadžić/

Kopirati budale mogu samo originali. (Asaf Beg Hadžihuseinović/

To je pravi političar – laže na sva usta. /Abdurahman Halilović Ahil/

Lijevo-desno nigdje moga – klana. /Alija Hodžić/

Zagađenost prirode se ne vidi od smoga. /Džeilana Honić/

Poznajem ih kao svoj džep. Nema ništa u njima. /Sead Honić Hona/

Narod je dobio što je tražio. Izgubio je što je imao. /Suno Kovačević/

Samo zrelog čovjeka nagriza crv sumnja. /Ekrem Macić/

Ne izlazi više van sebe. Ne zna hoće li se vratiti. /Enver Enko Mehmedbašić/

Greške nam mogu pripisati i nepismeni. /Salih Mulalić Cakan/

Izgubio sam prijatelja. Ko ga nađe neka ga se dobro čuva. /Muharem Omerović/

Ni jedan rat nije počeo iz čista mira. /Dinko Osmančević/

Povoljno širim glasine da ste dobri ljubavnici. /Habiba Biba Ramović/

Nisu baš svi svoji. Ima tu i naših. /Ismet Salihbegović/

Ako je u radu spas, male su mi šanse. /Esma Sarić/

Ne vraća se na selo. Duboko zabrazdio u gradu. /Ismet Smajlović/

Gdje se bogatstvo stiče, prijateljstvo se gubi. /Samija Slatina/

Tematska širina, misaona dubina, humorna vedrina i leksička oštrina potvrđuju snagu i neupitnu vrijednost bošnjačke aforistike. To je svrstava u povlašteni krug evropske aforističke misli koja doživljava procvat u dvadeset prvom stoljeću. Posebno se to vidi i osjeti u državama nastalim na prostorima bivše Jugoslavije na kojima se u posljednjih dvadesetak godina javila plejada novih pisaca aforizama, epigrama i drugih kratkih humoristično-satiričnih misli. Oni su budućnost ove vrste pisanja koja će, uvjeren sam, vratiti dostojanstvo aforizmu kakvo je imao u antičkoj Grčkoj – zemlji svoga nastanka.

PRIČE O ZBILJI KOJA OPOMINJE

Alojz Pavlović: NISMO VLASNICI SEBE, Ogranak Matice hrvatske, Zadar, 2023.

Promišljene a dijelom i proživljene duhovne priče i drame u zbirci **Nismo vlasnici sebe**, književnika Alojza Pavlovića, opora su realistična štiva koja korespondiraju sa događajima iz naše sumorne bliske, ali i nevesele dalje prošlosti. Njihove teme i životne dvojbe dolaze iz svakodnevlja kome smo svi, u manjoj ili većoj mjeri izloženi (Covid-19, kriza vjere i povjerenja, ratni sukobi, promjena spola, globalizam modernog vremena...). Život počinje u trenutku kada čovjek prizna stvarnost i neminovnost svoje smrti. On time priznaje i stvarnost svoga života, kao i neizbježnost bolesti, starenja, iskupljenja i prolaznosti svijeta i života. To je glavna poruka ovih zanimljivih priča i nadahnutih dramskih minijatura.

Pavlovićevo ljudsko i profesionalno djelovanje u nekoliko različitih područja, (stručno-znanstveni radovi, brojna književna djela i bogato radno i životno iskustvo), temelji su na kojima on gradi svoj literarni opus, crpeći ga iz najvrjednijih izvora: nasljeđa, okoline i kulturne baštine, što je upečatljivo prezentirano u ovoj obimnoj zbirci.

Uočljivo je da autor mjestimice slijedi i Kantove spoznaje transcendentne sinteze osjetnih sadržaja subjekta i transcendentnih opažaja prostora i vremena - o čemu još 1989. godine piše Marija Brida u svojim filozofskim ogledima objavljenim pod naslovom: *Traženja*. On to izravno tematizira uradcima: *Korupcionašica i na nebu, Svetac ili bjegunac iz svijeta, Defekt evolucije ili promašaj Boga*.

Djelujući kao zavičajni književnik, Pavlović ne bježi od sadržaja duhovnih odnosa ili ispreplitanja onoga što se podvodi kao praznovjerje, i onoga što se pojmi kao teizam koji bi se u načelu trebali isključivati. Praznovjerje za svaku različitu potrebu poznaje

posebne snage i sile (bogove, demone i duhovne zaštitnike poput prozних uradaka iz zbirke). O tome autor svjedoči u pričama *Čudotvorka Helena, Teta Stošija* i dr.

U bogatoj zbirci pripovijesti, neki naslovi bi našli mjesta i u raspravama o čovjeku (priče: *Promjene spola, Nismo stvoritelji samih sebe, Moj otac i Krist, Slavičina pijanstva, Anina borba, Kloniranje, Poučak siromašnih*), poput one Jurja Jurjevića iz 1973. To se posebno odnosi na rasprave u kojima zbori o čovječjem životu kao neprestanoj borbi, gdje razvitkom kulture i civilizacije život postaje sve složeniji, a u mnogočemu i teži za obične ljude.

Isto tako, neke uratke treba gledati i kroz prizmu carstva mašte i snivanja kao pokušaja obrane od raznih izvora ugroze i strepnji odnosno načina kako održati samopoštovanje zbog stalnih pritisaka realnosti, što je naročito prisutno u pričama *Obiteljske patnje i Zdrava sam!* Elemente takvoga pristupa zbilji susrećemo i u udžbenicima psihologije.

U dijelu naslova ove zbirke nalaze se i sadržaji o porijeklu simbola (*Bog voli i silnike; Je li luđakovo bogatstvo sreća? i Dvije palme*), koje dolaze iz domene psihopatologije. U njima je sadržano sve ono najljepše i najveličanstvenije što je čovječanstvo uzmoglo izmisliti, ali i sva najsravnija đavolska djela koja su ljudi sposobni napraviti.

Zbirka ima i više uradaka dvojnog obilježja (kombinacija duhovnosti i fantazija), gdje su pojedini elementi objašnjeni, a drugi samo dotaknuti. Supersile se možda ne mogu objasniti, ali mogu živjeti u svijetu u kojem funkcioniraju mnoge druge općepoznate stvari i pojave. Tema moći i susret znanog s nepoznatim promišlja se u pričama: *Bijeg iz vražje simulacije, Život za smrt, Svetac ili bjegunac iz svijeta, Izbor smrti*.

Svoju viziju Zemlje autor oblikuje kao svojevrsnu karikaturu iracionalne sadašnjosti. Njezina budućnost ugrožena je, a dijelom i

uništena ekološkim i klimatskim katastrofama, virusima, ratovima i opasno prijetećim nuklearnim oružjem. Pravih i pravnih država skoro da više i nema, stanovništvo se prorijedilo, prirodni resursi su gotovo potpuno iscrpljeni. Unakažen je i prirodni čovjek, koga zamjenjuje krvoločni genetski obogaćeni, bolje reći - osakaćeni ljudi (pripovijest: *Stvaranje nakaza*).

Pisac nas također upozorava da će ljudi u budućnosti (bez obzira na porijeklo i vrstu) izgubiti prirodnu slobodu jer će biti pod nadzorom nanorobota, koji će plivati u njihovom krvotoku i mozgu - strojevi na skalama od atoma i molekula (milijunti dio milimetra). Oni mogu manipulirati drugim atomima i molekulama, upravljati kemijskim reakcijama (slagati molekule po želji), a mogu imati i medicinsku primjenu – npr. mogu ispravljati pogreške na DNA molekulama, uništavati viruse, masne stanice u krvnim žilama i slično. O tome nas upečatljivo informira priča pod naslovom: *Nadljudi*.

O budućnosti religije izravno i neizravno govori se u prozama: *Pohod četirima crkvama u mjestu Korlat, Crkveni poglavari šaptom padaše, Neotesanko* i *Prašla baba s kolačima*. U njima se ističe da će ljudski rod u budućnosti biti potpuno dehumaniziran, pa će se religija svesti na elemente kulta, obožavanja nepoznatog i iskazivanja povjerenja koja se tiču čekanja Spasitelja i Izbavitelja. To podrazumijeva gubljenje ljudske sposobnosti za uspostavljanje kontakta s transcendencijom.

Pavlović kroz svoju zbirku tematski raznovrsnih priča i drama poručuje da današnji čovjek oblikuje religiju prema svom nahođenju, a ne religija njega, njegovo ponašanje, moralne stavove i sveukupan život. Preciznije rečeno: čovjek je danas postao ravnodušan prema Bogu. Niti ga se plaši, niti mu se iskreno veseli. No, i pored toga, u njemu je prisutna neutaživa čežnja za duhovnošću i smislom življenja, pa se može reći kako središte ove nove religioznosti više nije Bog, nego sam čovjek.

Zbirkom priča, drama i zapisa: **Nismo vlasnici sebe**, Alojz Pavlović nas upozorava da je stvoren svijet individualizma, bez reda, univerzalnih zakona, objektivne istine i vrednota koji funkcionira bez općeprihvaćenih normi života i ljudskog morala. Obitelj je pred izumiranjem, sve razarajuće ovisnosti su u porastu, nestaje smisao za odgovornost i žrtvu, gospodarstveni sustavi se urušavaju zbog pohlepe, a narode samo desetljeća dijele od nestajanja. U ovom kaosu pisac vapi za prirodnom i duhovnom dimenzijom ljudskoga života kakvu svi potajno želimo, a javno svjesno ili nesvjesno od drugih skriva.

To se ponajbolje vidi u pripovijesti *Nismo stvoritelji samih sebe*, kad pokojna majka govori sinu: „Sine, lijek ti je u nošenju Isusova križa. Ako mu ne povećaš težinu, nećeš nastaviti svekoliko rasti. Shvati... samo ako počneš nositi križ koji je nešto teži nego što se može podnijeti, potaknut ćeš duhovni rast.“

Čovjek kao živo biće nije mjera svega, već je mjera samoga sebe, i njegov opstanak je moguć samo u jedinstvu s prirodom i svime što ona nudi na Zemlji kojoj smo darovani rođenjem i počašćeni kraćim ili dužim življenjem. Tko to ne razumije i ne poštuje stvoren je da drugima zagorčava život i da ugrožava prirodne skladnosti.

Zbog svega toga, a i zbog mnogo čega drugoga, ovu sadržajnu i nadasve zanimljivu zbirku proznih i dramskih zapisa vrijedi pročitati i zamisliti se nad porukama koja ona nudi svakom dobronamjernom čovjeku i vrijednom čitaču. Osobito onima koji knjige promišljeno čitaju od prve do posljednje stranice. Jer, samo se tako može razumjeti što nam je pisac, zapravo, htio reći i poručiti pisanjem svoga djela.

POEZIJA DUŠOM ISPJEVANA

Tatjana Grgić: PLODOVI TIŠINE, Digitalne knjige, Zagreb, 2023.

Ništa kao poezija ne može opisati i predočiti leksičku sliku prirode i njezine ljepote koje nas okružuju i šire se do neomeđenih misaonih i umnih granica. Čovjek je tek malena jedinka koja se utapa u tu prirodnu beskonačnost i čini je bogatijom i sadržajnijom za jednu živu vrstu koja hodi Zemljom i njenim čarobnim prostranstvom izatkanim od ravnica, brda, dolina, rijeka jezera, mora, pa sve do plavog neba i ,visokih planina.

O svemu tome lirskim glasom raspjevano i riječju razigrano svjedoči nam kninska pjesnikinja Tatjana Grgić u svojoj zbirci pjesama objavljenoj pod naslovom **Plodovi tišine**, na raskošnom literarnom portalu Digitalne knjige. Zbirka je izgrađena od trideset i tri pjesme dojmljivog sadržaja i estetske topline, koja zrači ljepotom kakvu nam samo iskonska priroda može darivati. Svaki čitač koji joj pristupi otvorena srca i s čistim osjetom, pronaći će u Tatjaninim pjesmama lirične opise koji slikaju prirodu u najljepšem svjetlu i koloritu, i koji joj vraćaju izvornost i snagu koja nas nadahnjuje svježinom i nadom. I povrh svega ljubavlju, vjerom i neugasivom nadom u još bolje sutra.

Pjesnikinja Tatjana Grgić piše poeziju za svoju dušu i živi je od jutra do sutra. Ona ne izmišlja sterilne jezične bravure niti razotkriva plitke termalne izvore snova tamo gdje ih nema niti će ih biti. Njezin duh i pogled upijaju slike, boje i mirise iz okruža u kome se svakodnevno kreće. Njezine su trave zelene i meke kao tepih koji miluje bose tabane. U stvarnim gnijezdima ona vidi mlade ptice spremne da poletu k nebu i nepreglednim daljinama. Livade su cvjetne i kad jesen stiže jer priroda ima moć da se obnavlja i kad sunce sija, kada kiše liju i kad sipa snijeg. Priroda je majka koja sve porađa što začinje život i njegov opstanak.

Ima u ovoj zbirci i stihova koji podsjećaju na kraj ljudskog života. Na neminovnost odlaska jednih da bi ustupili mjesto drugima. Odlaska iz stvarnosti u beskonačnu vječnost koju zovemo prošlost. Nije vječnost budućnost kako neki misle, niti nas čekaju dvostruki životi. Vječnost je taloženje vremena na naslagama prošlosti, o čemu svjedoči svekolika povijest. To su ledenjaci i vrele pustinje. To su guste šume i rijetke prašume, koje su opstale do našega doba. Sve se to može vidjeti ili, makar, naslutiti u pjesmi *Pod nogama lišće*.

Pod nogama lišće šušti /otpalo sa mrtvih grana.

Spominje li, sjeća li se / nekih drugih prošlih dana.

Pjesma ima mogućnost predočavanja slike riječju i opisom onog što se vidi ili zamišlja u glavi pjesničkoj. Ona dočarava detalje opažene okom ili dotaknute mišlju. Stvarnost se preslikava na listu papira onakvom kakva jeste i kakvu, bez zadržke, volimo. Svako karikiranje zbilje i njeno prikazivanje u drugom i drugačijem obliku, čemu su skloni neki umjetnici pa i sami pisci, predstavlja svojevrsnu izdaju iskonske ljepote onog što vidimo i što osjećamo. Realno je ono što je objektivno i njega ne može ništa nagrditi, ma koliko da se nadrealni trude i upinju. Pjesnikinja to rječito i slikovno potvrđuje i stihovima iz pjesme *Čempresi na starom groblju*.

Njihovi je lice mirno i uvijek su isti

Šutljivi čuvari križeva i imena;

Spajaju dva svijeta i kao da drže

Zarobljeno vrijeme u svetištu sjena.

Obilje je sjajnih živopisnih stihova u ovoj zbirci koji će razbuditi emocije iskrenih poetskih zaljubljenika. Kod nekih će možda navlažiti oči jer, pjesma je svjedok što vjerno svjedoči svemu što postoji. Pjesma je istina kao i sam život, ma koliko neki u njega sumnjali.

Ovaj svijet je slika iskonske ljepote koju zli umovi ne mogu zatrti. Mogu ratovati, rušiti, paliti i nemoćne ljude mučki ubijati, ali život neće krvnički zadržati. Život ima svoje zakone i praksu koju je priroda davno usvojila i po kojoj mlado zamjenjuje staro, a lijepo dolazi umjesto ružnoga. Pjesma briše tugu gdje god se pojavi, jer pjesma je biljka koja uvijek cvjeta. Uvijek ima netko tko će je pjevati onako kako Tatjana zapisuje u pjesmi pod naslovom *Netko pjeva*:

U zgradi netko pjeva u rano popodne,

U mrtav sat na prijelomu dana,

To nije nekakva melodija znana

Tek spontana pjesma toga trenu tkana.

Zapisujem ove impresije o netom pročitanoj nevelikoj poetskoj zbirci s uvjerenjem da će i drugi čitači osjetiti čari stihova Tatjane Grgić izatvanih u knjizi **Plodovi tišine**. Slične, pa čak i nešto emotivnije i jače otkrit će u pjesmama s naslovima: *Stare kuće*; *U okviru prozora*; *Divlji cvijet*; *Zaleđen dan*; *Ljetna večer*; *Vrijeme*; *Poslije predstave*; *Sveti Ilija*, *Orebić* i drugim, koje otkrivaju istinsku ljepotu poezije i njezinu nadmoć nad nekim drugim književnim vrstima.

Poezija je oduvijek bila govor duše, dok su prozne vrste pripovijesti tijela. A duša je duša dok je tijelo – kretnja, koja traje dok se duša ne ugasi.

DOBROHOTNE MISLI I IZREKE

Ivica Kesić: PRODUŽENI ESPRESSO, HKD Napredak, Kreševo, 2023.

Duže od pola stoljeća pišem i objavljujem aforizme i druge kratke misli i izreke humornog i satiričnog sadržaja. Za svo to vrijeme nikad me nitko nije pozivao na informativne razgovore niti prigovorio da sam nekoga uvrijedio ili oblatio zapisanim mislima i riječima. Možda se to nije svima svidjelo, a možda se netko u njima osjetio prozvanim i uvrijeđenim, ali to je ostalo među nama i izvan domašaja otvorene ljutnje i javne rasprave. Moguće je da su me u nekim državnim službama stavili na spisak nepoćudnih i režimu neprihvatljivih osoba, no to je ostalo prekriveno velom tajne. U narodu bi se reklo, zameteno šutnjom administracije koju sam osjećao kad sam tražio posao u državnoj upravi ili očekivao potporu za objavljivanje knjiga koje sam pisao. Tako je to u životu uvijek bilo i uvijek će biti dok je ovoga svijeta i ljudi u njemu. I nije to samo moja stvar i problem, već je to stvar i problem svih ljudi koji na sličan način gledaju i reagiraju na sve oko sebe.

Podjednako se to odnosi i na Ivicu Kesića pjesnika, aforističara i pisca kratkih misli iz sela Vranci pokraj živopisnog bosanskohercegovačkog gradića Kreševa. Nekad kasabe u turskom vremenu, a danas modernog mjesta koje se ponosi svojom rudarskom, topioničarskom, zanatskom i trgovačkom prošlošću. I sadašnjošću, uljepšanom gradnjom i naprednim privrednim razvitkom.

Pjesnik i spisatelj Ivica Kesić u svojim srednjim godinama života otkrio je osobnu nadarenost i potrebu da piše o svemu što ga inspirira i tangira u svijetu koji ga okružuje. Kako o onom lokalnom i ljudskom duhovnom, tako i o širem i univerzalnom. Iz te intelektualne nadarenosti i potrebe rodilo se i izraslo nekoliko knjiga poezije i aforizama. Zasad su to njegovi uspješni rani radovi, ali s vremenom će to, nadam se i vjerujem, prerasti u pravo i vrijedno

književno djelo. Svi uvjeti za to postoje i treba ih samo do kraja iskoristiti i pretočiti u nove pjesničke i prozne knjige.

Pisanje poezije rađa se iz ljubavi i to je tako bilo odvajkada. Ali pisanje aforizama i drugih kratkih misli potječe iz Antičke Grčke i Rima i ono je misaoni proizvod toga vremena, koji se razvijao i usavršavao do današnjih dana. Kako sada stvari stoje, razvoj te vrste umjetničkog stvaralaštva nastaviti će se u budućnosti još dinamičnije i uspješnije nego što je bilo u prošlim vremenima. Na takav zaključak upućuju brojne nove napisane i objavljene zbirke aforizama i drugih kratkih misli balkanskih i evropskih pisaca, potomaka starih Grka i Rimljana. Dakako, i Slavena koji su kasnije došli na ove zemljopisne i povijesne prostore, a kojima porijeklom pripada Ivica Kesić, kreševski spisatelj.

Aforizam i kratka misao koju baštini i zapisuje Ivica Kesić, nastala je u vremenu nakon užasnog rata u Bosni i Hercegovini i na prostorima bivše Jugoslavije. Zato je ona odraz i slika svega onoga što se događalo i događa u toj maloj zemlji opterećenoj sumornom prošlošću i neizvjesnom sadašnjošću i budućnošću. Svemu tome kumovale su loše politike i vjersko-nacionalne podjele koje stoljećima drže u okovima cijeli ovaj prostor, obdaren prirodnim ljepotama i rudnim bogatstvima. Te ljepote i bogatstva bile su i ostale metama bogatijih i jačih sila i država koje su ih željele prisvojiti sebi. Nekada oružjem, a danas modernom ekonomskom i političkom ekspanzijom odnosno globalizacijom. Gdje je tome kraj ne znaju ni proroci, a kamo li manje-više znani književnici.

Krupna je to tema za pisca Kesićevog literarnog formata, pa se on u svojim aforizmima, gnomama, sentencama i drugim mudrim i humorističko satiričnim izrekama, bavi pratećim nakaradnim društvenim pojavama i problemima koji muče i opterećuju obične male ljude, ali i one koji vrše političku i ekonomsku vlast. Zapravo, pisac samo bilježi te efemernosti i negativnosti, dajući im ironičan,

alegoričan, paradoksalan i satiričan ton. Leksički, jer jezik je njegovo jedino i učinkovito sredstvo rada i stvaranja.

U njegovoj obradi nalazimo raznovrsne stilske figure koje slikovito prikazuju, i insertno predočavaju stanje svijesti i pragme kod nas i u svijetu. Za ilustraciju navodim samo neke od tih kroki slika i prilika koje u zbirci **Produženi espresso**, svaka za sebe, dovoljno govore o tome što je autor osjetio, vidio i zapisao. *Za demokraciju smo se izborili. Neimaština je došla sama od sebe; Prošao je sito i rešeto, pa ostao na cjedilu; Kad krenete grlom u jagode, obično završite u banani; Spadaju li u sisavce i oni koji su sisali vesla; Da niste išli ispred vremena, ne bi vas pregazilo; Da su gladni na vlasti, siti bi im vjerovali; Žedni istine i pravde, najčešće popiju batine; I psi rata žive na državnim jaslama; I šipak je nekad bio ruža; Režije su sve skuplje, a režiseri sve jeftiniji; Naše društvo je otvoreno. Puše na sve strane; Ako vam ni jedna vlast ne leži, možda biste trebali ustati...*

Mogli bi se tako nizati aforizmi i ukrasne misli u nisku bez kraja, ali i ovih nekoliko citiranih govore o raskoši duha i riječi Ivica Kesića i njegovoj potrebi da ih kaže svijetu. Hoće li to netko čuti ili pročitati, to više nije piščev, već društveni problem. Da li će se na njih samo nasmijati ili iskazati ljutnju, a možda i prijetnju, to znaju samo čitači i slušači. I, dakako, oni kojima te riječi mogu zasmetati. A to su, prije svih, pripadnici vlasti i politike svih boja i smjerova u modernom svijetu. Od lokalnog, preko regionalnog, državnog, kontinentalnog i međunarodnog nivoa.

Jer, vlasti svih država svijeta, počev od Afganistana, Albanije, Alžira, Andore, Angole, Argentine, Armenije, Austrije, Australije i Azerbejdžana, pa do Zaira, Zambije, Zimbabvea, Zelenortskih otoka i, naravno, Vatikana kao najvećeg moralnog autoriteta svijeta, manje ili više, griješe prema svojim građanima i na štetu svojih podanika. Zašto bi onda aforisti i drugi vedri i veseli dobronamjernici prešućivali te pogreške i štetna djelovanja političara, izabranih

predstavnik naroda i drugih moćnika. Zašto bi živjeli zatvorenih očiju i ušiju, zatočenih misli i ukočenog jezika. Niko nema pravo nametati nam šutnju kao odgovor na sve nepodopštine i zla što ih čine oni kojima je povjereno da nas štite i predvode na putu u bolju, izvjesniju i ljepšu budućnost. Ako neko misli drugačije, neka to mišljenje zadrži za sebe i sebi slične, ili baci u mutnu i duboku vodu zaborava.

Sloboda govora i pisane riječi prvo je i posljednje slovo abecede demokratije koga nitko ne bi trebao, niti smio ugrožavati i ograničavati. Ona bi morala biti vrhovni zakon prirode i svevišnje sile koju mnogi nazivaju Bogom, a koga ljudi samo prepisuju u svoje ustave i druge propise nužne za održavanje reda i mira u svojim državama i na planeti Zemlja. Sve drugo bilo bi neprirodno nametanje od strane onih koji zlorabe silu kao oružje radi podčinjavanje drugih, ponajčešće, manjih i slabijih.

MUDRE RIJEČI ZA SRETAN PUT

Marinko Mijović: POSLIJE KRIZE 1933, Digitalne knjige, Zagreb, 2023.

Kad sam pod kraj 2023. godine od Marinka Mijovića primio snop kopiranih, a na pisaćem stroju ispisanih 1200 aforizama, gnoma, sentenci, izreka i drugih nefiltriranih misli, s prijedlogom da objavimo zajedničku knjigu kakvu sam prije toga objavio s pokojnim Tomislavom Supekom, odmah sam se prihvatio uredničkog zadatka i krenuo u čitanje i pročišćavanje obimnog materijala. Iz tog, ni malo jednostavnog i lakog posla, nastao je Mijovićev dio knjige u koga je uvršteno oko 500 njegovih aforističkih i drugih misli i izričaja. Te su misli razvrstane u nekoliko ciklusa, više radi bolje preglednosti, nego li tematske, stilske i druge srodnosti.

Marinko Mijo Mijović cijeli je radni i najveći dio životnog vijeka proveo u Puli, u koju je doselio iz svoga rodnog Plava, smještenog pokraj lijepog crnogorskog Plavskog jezera. U Istri je ostvario sve o čemu je u mladosti sanjario i što su mu vrijeme i društvene okolnosti omogućile i dopustile. Radio je poslove koje je volio, stvorio obitelj koju je želio i zapisivao misli koje su mu padale na pamet, kako bi to naš narod kolokvijalno rekao. Posao ga je, nakon četiri desetljeća predanog rada, doveo do zaslužene mirovine. Obitelj se podigla i razmnožila do unuka i praunuka. A misli raširile, produbile i grupirale u deset vrijednih zbirki koje mogu služiti na ponos i diku svakom uspješnom aforisti, misliocu i satiričaru.

Duhovno i duhovito stvaralaštvo Marinka Mijovića proteže se u svim smjerovima do kojih može doprijeti ljudska misao, i odakle se može izlučiti leksička građa za aforizam, gnomu, sentencu i bilo koju drugu izreku vezanu uz ljude, prirodne i druge pojave i događanja. Ima tu satiričnih opaski na politiku i političare, promišljenih komentara vezanih uz pretvorbenu, u osnovi, pljačkašku privatizaciju, vedrih i ironičnih osvrtu na sve naše pogotke i promašaje na životnom polju i

svega drugoga što oči zapaze, sluh odsluša, um osmisli, glas izgovori, a ruka zapiše kao jezičku tvorbu neograničenoga roka trajanja.

Živimo u vremenu koga od milja zovemo turbulentnim, i u kome se često ne zna tko koga i zbog čega!? Zna se jedino da u njemu jači slabije tlači, zatire i slaže pod zemlju kao slamno snoplje netom ubranoga žita. Gledamo to svakodnevno na televiziji i čitamo u novinama i na internetu. Lud je zbunjenog oduvijek proganjao, ali ne tako masovno i sramno kako to danas čine ini moćnici i sile prema nemoćnima i kruha željnima.

Humoristi i aforisti u tom vremenu zapisuju, ili će zapisivati svoje misli i poruke i ostavljati ih u amanet dolazećim generacijama. Na njima je da čitaju i pamte ono što su njihovi preci stvorili i prošli da bi obogatili vlastite i tuđe živote. Ova knjiga samo je jedna mala zraka duha za osvjetljavanje puta kojim idemo od izvjesnog danas u neizvjesno sutra.

Pisanje je djelatnost koja nema privremen i ograničen domet djelovanja. Ono izvire iz prošlog i sadašnjeg vremena i širi se ka budućnosti na sve prostore do kojih može doprijeti ljudska riječ i misao. Svjestan je toga i Marinko Mijović, pa on svoje pisane tragove nastoji učiniti vidljivim ne samo sadašnjim naraštajima već i onima koji će doći u narednim desetljećima i stoljećima.

I na ovim stranicama koje su potpisane njegovim imenom i prezimenom zapisane su misli, aforizmi i satirične žaoke koje oslikavaju današnjicu u svjetlu koje nije blistavo ni mirno, kako bi to dobri i karakterni ljudi željeli. Ovo je vrijeme ispunjeno sukobima, nemirima i ratnim požarima koji odnose ljude i uništavaju dobra koja su oni mukotrpno stvarali u bliskoj i dalekoj prošlosti. Za sve to najveću odgovornost snose današnji političari i državnici koji, umjesto dogovora i sporazuma, koriste ubojita oružja za dokazivanje snage i nadmoći nad slabijima i nemoćnima. U toj pomami sile i nasilja najviše stradaju djeca, žene, starci i starice, koji su izloženi

brutalnostima kakve ljudski um teško može zamisliti, a još teže prihvatiti. No, sve se to događa pred očima svijeta koji, osim verbalne osude, nema moći da se suprotstavi nasilnicima i promotorima zla i ljudskog pomora. Nema tu moć ni njihova Organizacija ujedinjenih naroda koja šalje apele, preporuke, rezolucije, deklaracije i druga mrtva slova na lako zapaljivom papiru. Nemoćne su i vjerske organizacije kojima ljudi i narodi pripadaju. I njihove molbe i molitve završavaju pred zatvorenim vratima sluha i savjesti velikih svjetskim vođa i podivljalih malih nacionalnih mrzitelja mira i slobode.

O ljudskom dobru i zlu pjesnici pišu pjesme, pripovjedači priče, prozaisti romane dramatičari drame, a aforisti i satiričari aforizme i epigrame. Svako od njih na svoj način nastoji ukazati na zlo i njegove vinovnike i ohrabriti slabe da ustraju u vjeri i opstanu u nadi, da će doći bolji i sretniji dani u kojima će, umjesto rata, zavladata mir. I to ne mir sa okusom rata, već mir kao stanje opće slobode i jednakosti svih ljudi na svijetu. Za to se vedrim mislima bore aforisti i humoristi, koristeći satiru kao leksičko sredstvo upereno prema onima koji čine zlo i remete svaki prirodni i ljudski sklad.

Ova knjiga ima samo jedan glavni cilj i časnu zadaću, a ta je: da vas razvedri i da vam, po mogućnosti, vrati osmijeh na lice i radost u dušu u poplavi crnih vijesti sa svjetskih ratišta i sivih primisli na krizna ekonomska i društvena stanja koja proizvode zlodusi i zlotvori što pripadaju našoj ljudskoj vrsti. Ima ona i više sporednih ciljeva, a njih će te pronaći na stranicama koje će te, nadam se do kraja pročitati i koristiti u svom daljem radu i životu. Hvala vam za to, i sretan vam put u blisku budućnost.

RIJEČI NA DJELU

Predgovor zborniku ABECEDARIJUM bosanskohercegovačkih i hrvatskih aforista, Digitalne knjige, Zagreb 2023; HKD Napredak i Udruga hrvatskih aforista i humorista, Kreševo-Zagreb, 2024.

U ovom stoljeću na prostorima bivše Jugoslavije napisano je i objavljeno više knjiga aforizama i drugih kratkih misli, nego u stoljećima prije njega. Razlog tome treba tražiti u nemilim ratnim događajima koji su doveli do raspada zemlje i svega što je ona baštinila i stvorila od svoga nastanka do konačnog nestanka. Ti užasni događaji probudili su kod kreativnih ljudi potrebu da misle svojom glavom i da produkte svojih misli zapisuju u kratkoj duhovitoj i britkoj formi, koja ne šteti ni sebe ni druge. Posebno ne šteti vinovnike nakaradnih politika, koje su uzrokovale stradanje stotina hiljada ljudi i uništenje vrijednih materijalnih i kulturnih dobara stvaranih umom i rukama prošlih generacija.

Smisao za humor vrijedna je tekovina naroda našeg podneblja. Ona se manifestirala u svim vremenima, i razvijala paralelno sa razvitkom društva. U pojedinim etapama toga razvitka bila je sputavana ili potiskivana režimskim propisima i lošom praksom, ali nikada nije bila ugušena niti ugašena. Nakon katastrofalnog rata i izvršenih demokratskih promjena, ljudi su počeli slobodnije misliti i zapisivati misli, ukrašavajući ih svim vrstama stilskih figura i jezičnih tvorbi. Tako je na našim prostorima nastao humorističko-satirični i aforistički pokret kakav u novije vrijeme nije zabilježen nigdje u svijetu. Znaju to najbolje oni koji razumiju i vole tu vrstu književnog stvaralaštva kratkih formi i jakih izričaja.

Individualno stvaralaštvo i bogatu aforističku i humorističku produkciju pratile su i prate organizirane aktivnosti na objavi zajedničkih knjiga, almanaha, zbornika i antologija u kojima su zastupljeni autori iz više država nastalih na prostorima bivše SFRJ. I ovaj zbornik hrvatskog i bosanskohercegovačkog aforizma jedan je u

nizu zajedničkih projekata, čiji je osnovni cilj - ostvarivanje što cjelovitijeg uvida u aforističko stvaralaštvo pisaca mudrih, humornih i satiričnih misli koji su rođeni, živjeli, radili i stvarali u ove dvije susjedne države. Dio njih, zbog životnih, radnih i ratnih okolnosti otišao je iz rodne u neke druge zemlje, gdje su nastavili živjeti, raditi i stvarati na ponos zavičaju i svima koji su u njemu ostali.

U pripremi zbornika **Riječi na djelu**, koristio sam sve dostupne izvore, uključujući i bogatu vlastitu biblioteku u kojoj se nalazi više od stotinu zbirki aforizama, zajedničkih aforističkih zbirki, almanaha, zbornika i antologija. Za većinu njih u posljednjih dvadesetak godina pisao sam recenzije, osvрте i književne prikaze koji su objavljivani u listovima, časopisima i elektronskim medijima diljem bivše države i izvan nje.

U objedinjavanju i sistematizaciji aforističke građe najviše su mi pomogli zbornici i antologije koje su priredili i uredili kolege: Josip Balaško, Jovo Nikolić, Mladen Vuković, Zlatko Tomić, Sabahudin Hadžialić, Đorđe Otašević, Aleksandar Čotrić, Veljko Rajković, Grujo Lero, Ekrem Macić, Tomislav Supek, Jandre Drmić, Zlatko Garvanović, Miroslav Vukmanić i Vasil Tolevski te kolegice: Jasmina Bukva i Deana Sailović. Svima njima najljepše zahvaljujem na sjajnom poslu koga su obavili radi afirmiranja aforističara i aforističkog stvaralaštva na našim prostorima. Isto tako, zahvale upućujem i brojnim piscima aforizama i kratkih misli iz čijih sam knjiga preuzeo brojne vrijedne aforizme, epigrame, gnome, sentence i druge mudre i duhovite misli, izreke i umotvorine. Svi su oni zaslužni što se na jednom mjestu i u jednoj knjizi mogu pronaći imena više od tri stotine stvaralaca aforizama iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske od kraja devetnaestog stoljeća do danas. Nažalost, mnoga njihova djela nisam uspio pronaći, tako da ih nisam mogao koristiti pri odabiru priloga za ovu knjigu. Također, nisam uspio pronaći ni bio-bibliografske podatke o nekim autorima koji su pisali ili pišu

aforizme, a koji svakako zaslužuju da se sa svojim radovima nađu na njenim, ili na stranicama drugih sličnih knjiga.

Da bi se čitateljima pružila prilika da bolje upoznaju autore i njihova djela, uz skraćeni izbor aforizama i drugih misli, navedeni su osnovni biografski i naznačeni neki bibliografski podaci vezani uz broj objavljenih knjiga i zastupljenost u drugim zbornicima i antologijama. Od svakoga autora i autorice izabrano je tri do deset aforizama koji prezentiraju njihovo stvaralaštvo, ne ulazeći u vrijednosne sudove niti u kvantifikaciju njihova stvaralaštva. Doprinos svakoga ponaosob, odredit će čitatelji u sadašnjem i budućem vremenu.

Želim svima vama vedro i veselo čitanje aforizama i drugih misaonih uradaka zapisanih u Riječima na djelu bosanskohercegovačkih i hrvatskih aforista i aforističarki.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

PRIPOVIJESTI O NAŠOJ STVARNOSTI

Mato Klarić: ISUŠENA OBALA, Brodski kulturni krug Pannoniae gloria, Slavonski Brod, 2024. godina

Nakon objavljenih knjiga poezije i proze književnik Mato Klarić napisao je novu knjigu pod naslovom **Isušena Obala**. Ona je, zapravo, nastavak autorove životne ispovijedi dopunjene sudbinama i usudima nekoliko likova, njegovih sumještana, znanaca i prijatelja.

Knjigu čine tri pripovijesti koje su uzajamno povezane, tako da cijela radnja ima karakter romana i zanimljivija je utoliko što se nadovezuje na novelu *Otočanka iz Ježevika* koja je objavljena u prethodnoj knjizi pod naslovom **Ruža iz Kurjak sokaka**. Da bi održao kontinuitet pripovijedanja i novu knjigu učinio zanimljivijom za čitatelje, autor je navedenu novelu ponovio u prvom dijelu knjige i pridodao joj romansiranu pripovijest posvećenu glavnom junaku Mati. U trećem dijelu ove slavonsko-brodске sage je kraća priča *Jesenja kalamuza*, koja dijelom govori o tužnoj sudbini autorovog znanca i prijatelja Jose Arbanasa.

Pisac Mato Klarić ovu je knjigu posvetio ljudima iz svog rodnog Otoka i Slavenskog Broda koji su proživjeli i preživjeli užase i ratna zla Drugog svjetskog i Domovinskog rata. Svi su oni žrtve ratnog vremena, ali i varljivog poraća koje je nekima donijelo prosperitet, a većini nastavak borbe za golo preživljavanje u mirnodopskim uvjetima.

Novela *Otočanka iz Ježevika* nosivi je stup cijele knjige jer se kroz nju provlači glavnina radnje i otvaraju brojna pitanja socijalne, ekonomske, sociološke i političke naravi. Autor ih potencira kroz sve tri pripovijesti ostajući vezan uz malog čovjeka i dosljedan u prikazivanju njegove minorne društvene uloge i ni malo lake osobne sudbine. Većina njegovih likova su ljudi ponikli u seoskoj sredini slavonsko-brodskog i posavskog kraja. To su vrijedni težaci i radnici

kojima su zemlja i tvornica osnovni izvor prihoda za preživljavanje, a politika kamen spoticanja koji ih, s vremena na vrijeme skrene s pravog puta i povuče na dno, u kaljužu oružanih sukoba. Tako je bilo 1941. godine kad je kod nas izbio Drugi svjetski rat, a to se ponovilo 1991. kad je započeo Domovinski rat.

Ta dva užasna rata Mato Klarić povezuje i sagledava kroz sudbinu svoje sumještanke iz Otoka, Kate i njezinog nesuđenog životnog suputnika Mate. Tek što se udala za Matu, ratni vihor iz četrdesetih godina prošloga stoljeća, odnio ga je, silom mobilizacije u domobrane, a kasnije u Ustaše kojima je, nakon gubitka lijeve ruke, služio kao kuhar. Mlada i lijepa Kata zvana Katica, nakon napastovanja od Matinog oca Ive, bježi od kuće i kakav-takav mir nalazi u domu samohranog oca troje djece Jovana iz hrvatsko-srpskog sela Ježevik, smještenog onkraj Slavanskog Broda. Tu je početkom devedesetih godina, za posjeta svome prijatelju Josi Arbanasu upoznaje Mato Klarić, koji je u to vrijeme bio hrvatski branitelj u Domovinskom ratu. Tako se rađa dojmljiva priča o malim ljudima i suživotu dva naroda u ratnom vremenu.

Potaknut Katinom tužnom sudbinom, autor kasnije propituje životni put njezinog nesuđenog prvog supruga i saznaje niz zanimljivih stvari i detalja na kojima gradi novu pripovijest pod naslovom *Mata*. Ona je nastavak novele *Otočanke iz Ježevika*, koji nas vraća u godine nakon Drugog svjetskog rata.

Ustaški kuhar Mata na kraju rata postaje zarobljenikom Narodnooslobodilačke vojske i osuđen na dužu zatvorsku kaznu koju dijelom, kao ratni zarobljenik, izdržava na radnoj obavezi u ciglani u rodnom Otoku, a dijelom u Staroj Gradišci. Nakon puštanja na slobodu upoznaje sumještanku Slavicu, bivšu partizanku koja je u ratu izgubila nogu. Ona je od lokalnih vlasti zadužena da prati njegovo ponašanje i integriranje u socijalističko samoupravno društvo. Skupa s njom Mata odlazi na radne akcije obnove i

izgradnje zemlje i dokazuje se kao vrijedna i mirna osoba koja voli svoju zemlju i poštuje postojeće državno uređenje.

Za razliku od njega, Slavica se ranih sedamdesetih godina pridružuje Hrvatskom proljeću i biva uhapšena i osuđena. Njezina revolucionarnost iskazana u partizanskom, a kasnije i nacionalnom pokretu za rezultat ima gubitke. Najprije tjelesne u ratu, a kasnije i političke u miru. Matin gubitak ruke u ratu u koga je prisilno unovačen, i građanskih prava nakon osude za sudjelovanje u ustaškom pokretu, ojačali su njegov karakter i učinili ga mirnim i tolerantnim čovjekom. Zahvaljujući tome nadživio je i bivšu partizanku Slavicu, ali i svoju prvu ljubav Katicu o kojoj je stalno mislio i sanjario, ali koju, za njenog života nije pronašao. A bio joj je tako blizu u kasnom dobu života.

Potvrđuje to treća priča pod naslovom *Jesenja kalamuza*. U toj priči autor postavlja i razmatra brojna pitanja ljudske egzistencije i borbe za goli život i za preživljavanje svega što nas u njemu snađe. Ona nam otkrivaju besmisao rata i smisao mira i ukazuju da ratne pobjede donose dobitke manjini, a da većina od njih skoro ništa ne dobiva. Najbolje se to vidi iz pitanja koga društvu svojih sumješтана postavlja građanin Martin: „Vrijede li sve te države tolikih stradanja. Prekratko traju, prepuno uzmu“. Jedni će reći da vrijede, a većinski drugi tvrdit će da ne vrijede. U argumentiranoj raspravi s tim drugima se lakše složiti nego sa prvima.

Nakon rata ostaje pustoš i tisuće novih grobova. Ostaju i otkrivene i neotkrivene masovne grobnice koje su vojske posijale kao svjedočanstvo vlastitog divljaštva. Ni jedna strana u ratu ne sije cvijeće, već sije žrtve, ranjene i mrtve. Iza svake vojske ostaju srušeni mostovi i domovi. I prazna dvorišta u koja kasnije malo tko navraća. „Tko nije za sobom zatvarao kapiju praznog dvorišta, taj nikada neće razumjeti što govori ta tiha škripa suhe hrastove daske u željeznim okovima“, zapisat će autor u ovoj priči. Dovoljno je

danas proći kroz Liku i Posavinu sa bosanske strane i uvjeriti se u ratno bezumlje. Ili pogledati uništenu Gazu u televizijskim vijestima.

Mir je ono čemu čovjek teži, a sloboda pravo koje život nudi. Prirodno pravo svih ljudi, neovisno od njihove boje kože, nacionalne, vjerske ili druge pripadnosti. To je ideja vodilja koju slijedi Mato Klarić u svakoj svojoj priči i proznom zapisu. U njima nema politike koja dijeli i proizvodi mržnju, rasap i ratove. Nema ni svrstavanja na jednu stranu, da bi se druga za sve okrivila. Razbor i razložnost mjere su koje traže objektivnost u prosuđivanju ljudi i vremena. Ako se čovjek time rukovodi, on time otvara vrata pomirenja. Život traje kratko i traži strpljenje da bismo ga proveli u sreći i ljubavi.

Romansiranu pripovijest o Kati i Mati autor završava na jedinom mjestu gdje smo svi jednaki. To mjesto je groblje koje nas na kraju sve čeka i koje nas primi u vječiti dom. Svakog u svoje vrijeme i svakog na isti način. Mata je u Ježeviku pronašao grob svoje nesuđene životne suputnice Katice, a Mato grob prijatelja Jose Ličanina.

Sve priče ove zanimljive i nadasve vrijedne knjige obogaćene su izvornim narodnim jezikom slavonskog i posavskog kraja. U njima nas autor podsjeća na ikavski govor ljudi svoje i ranijih generacija u kome nailazimo na izraze kakvi se danas sve rjeđe koriste. Takvi su izrazi: bogomdan; curovanje; mrzavica; bogara ti; šlingao; kalamuza; koleba; firangle; škucara; pemzija; radoznalnik; bogomolni i sl. Čuvanje od zaborava izvornog narodnog jezika, običaja, tradicije i drugih vrijednosti spisateljska je zadaća koju Mato Klarić dosljedno izvršava u svakoj svojoj priči i noveli.

Za očekivati je da će on nastaviti zacrtanim spisateljskim putem te da će svoja bogata sjećanja iz ratnog i poratnog vremena pretočiti u nove priče i novele koje su čitke i razumljive svakom čitaču i ljubitelju dobre domaće knjige. To je od posebne važnosti u

vremenu u kome na naše književno polje, kao i na druga polja
pristiže sve više sjemena i literarnih plodova sa zapada. U takvoj
situaciji čuvanje i promicanje kulturnog i književnog identiteta
nameće se kao domovinska obaveza svakog našeg stvaraoca.

SJEVER I JUG U OZRAČJU HAIKUA

Milena Rudež: „IZ KOVITLACA“, V.N. Kopenhagen i Književni klub „Pablo Neruda“, Brčko, 2024. godine

Pjesnikinja Milena Rudež poznato je ime u svijetu poezije na balkanskim i širim evropskim prostorima. Prvim pjesmama javila se sada već dalekih osamdesetih godina prošloga stoljeća u bosanskohercegovačkim i jugoslavenskim listovima i časopisima, nagovijestivši lijepe mogućnosti za ulazak u zanimljiv svijet literarnog stvaralaštva.

Ali, nesretni rat i zla koja je on donio na prostore bivše SFRJ, prekinuli su Milenin san o bistrim južnim pjesničkim vodama, usmjerivši njezin put na sjever, u zemlju Vikinga i hladnijeg mora i vjetrova. Nakon ranjavanja na sarajevskom ratnom poprištu, pjesnikinja je napustila bosanskohercegovački oružani pakao ranih devedesetih, potraživši kao izbjeglica spas u danskom raju. Pronašla ga je u Kopenhagenu, gdje se nastanila i nastavila ranije započetu karijeru arhitekture-graditelja i stvaraoca na svim poljima kojima se u mladosti bavila.

Uz uspješan rad u struci, paralelno je gradila zapaženu karijeru na pjesničkom i prevodilačkom polju. U proteklih tridesetak godina napisala je i objavila osam zbirki pjesama, te prevela brojna književna djela drugih autora na danski jezik, odnosno sa danskog na druge slavenske jezike. Time je zaokružila razdoblje prilagodbe iz sredine iz koje je potekla u sredinu u kojoj se, voljom nepovoljnih okolnosti, zatekla. Takva sudbina zadesila je i mnoge druge pisce i stvaraoce koji su doživjeli i preživjeli ratna stradanja i razaranja svega što je do tada bilo stvoreno.

O svemu tome i mnogo čemu drugome Milena Rudež pisala je u svojim pjesmama i proznim zapisima u posljednja tri desetljeća u novoj sjevernoj domovini. Svoju tugu i žal za prošlim te sreću i

radost koju dijeli u sadašnjosti, pretočila je u stihove i oblikovala u dojmpljive pjesme koje svjedoče o varljivom vremenu i ljudima koji to vrijeme uljepšavaju ili kvare lošim postupcima i ružnim djelima. Sve to nalazimo u njezinoj novoj dvojezičnoj poetskoj zbirci pod naslovom **Iz kovitlaca**.

Taj naslov najbolje govori o sadržaju zbirke, u koju su uvrštene impresivne lirske haiku tvorbe i druge pjesme pisane slobodnim stihom i stilom. Te dvije forme nastale u različitim podnebljima, u ovoj su zbirci ulančane i stopljene u jedinstvenu poetsku cjelinu koja oslikava današnji svijet i dosta toga što se u njemu zbiva i događa. Pjesnikinja sve to prezentira na način koji budi osjećaje čitača, vežući ih sa prirodnim ljepotama svijeta u kojem živimo i nekim nelijepim stvarima koje priređuju loši pripadnici naše ljudske vrste. Mir koga svi želimo ugrožen je nečovještvom i sukobima koje projeciraju i produciraju zli umovi što su zasjeli na tron vlasti u pojedinim državama. Oni su proizveli sve prošle ratove, a nastavljaju svoj užasan pohod i u današnjem vremenu.

Njima se pjesnikinja suprotstavlja pjesmom, jedinim oružjem koga imaju dobri i mirni pripadnici ljudske vrste. Pjesmom o prirodnim ljepotama, o Zemlji koja nam je darovana rođenjem, o ljubavi koja nas prati od prvih dana života, o sreći i nadi koje mržnja i sva zla ovoga svijeta ne mogu poništiti niti ugasiti. Milenin **List na vjetru ... Iz kovitlaca / dignut iznad gomile / pada ispred tebe**. Sagni se čitaču, podigni taj list, i prepoznaj u njemu ljepotu prirode koja se ogleda u sva četiri godišnja doba, i na sve četiri strane svijeta.

Svaka misao pretočena u haiku stihove, slika je za sebe koju gledamo širom otvorenih očiju i upijamo čiste duše kao izvorsku vodu, planinski zrak ili tople sunčeve zrake. Zamislite samo... *Haiku pjesme./ Vjetar slika behar / grane po zidu. Ili ... Pod vedrim nebom / blješti koža vode / more je golo*. A onda pustite pogled kroz prozor i vidite ... *Božićni ukras /na susjednom balkonu. / U svijetu rat*. To je

slika naše stvarnosti. Naše današnjice ispunjene kontradiktornostima. Na jednoj strani ljepotom božićnih ukrasa, a na drugoj opustošenim i ojađenim Betlehemom i do bola oružjem porušenom Gazom. Pjesma je tome glasni svjedok koji zaziva mir, ali koji nema moći da taj mir ostvari.

Dok zapisujem ove misli, na sjeveru je ledena zima, a u Japanu, rodnoj zemlji haiku pjesme, ljudi se bore s posljedicama ovogodišnjeg snažnog potresa koji je odnio brojne živote i porušio mnoga naseljena mjesta. Nevidljive sile prirode i vidljive sile ljudskog zla na tren su utihnule pjesmu i na njeno mjesto posijale žal i tugu.

No, tuga, ma koliko bila teška i bolna, neće odagnati pjesmu iz naših misli i duše. Ostat će slobodna pjesma da svijetli i u ... *Basri, na visokom avlijskom zidu / iza kojeg vire prašnjave palme / i staro stablo bez ijedne grane / sjenke se kreću...* Jer ... *Može se ubiti mir, / ali se ne može ubiti rat - / mir je stvaranje, / rat je ubijanje...* Kaže to i zapisuje pjesnikinja u pjesmi *Mir na Zemlji*, u kojoj živi san o slobodi, kao što je sloboda dio svačijeg sna. I porobljenih i onih koji znaju njezinu pravu cijenu. Ali i onih koji njezinu snagu i moć nikada nisu osjetili.

Muze ne šute ni onda kad oružje govori. Ne šute ni kad oružje poludi u rukama ludih ljudi. Muze su vjesnici nadolazeće ljepše budućnosti i one kad-tad postanu gospodari prostora i vremena na ovoj našoj prelijepoj planeti Zemlji.

Zato ovu zbirku stihova bosanskohercegovačke i danske pjesnikinje Milene Rudež treba objaviti i obznaniti kao pjesničko poslanje koje vraća nadu u ljepše dane i mirnije noći, te je tako učiniti dostupnom svima koji vjeruju u ljubav, i koji promiču ljudsko dostojanstvo kao mjeru svega čemu čovjek teži.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM
DANE
PAMTIM

SMISAO I VAŽNOST OSMISLICA

Ivan Bradvica: SAMOPOSLOGA BEZ BLAGAJNE, V.N. i Naklada DHKHB, Zagreb – Mostar, 2024. godine

Hrvatski i bosanskohercegovački pjesnik i pisac kratkih misli Ivan Bradvica (1949, Veljaci kod Ljubuškog) otvorio je na početku 2024. godine u Zagrebu i Mostaru rijetko viđenu i potrošačima lijepe pisane riječi dosad nepoznatu samoposlogu bez blagajne. Radi se, zapravo, o zbirci kratkih misli odnosno osmislica, kako ih autor naziva, koje se bave gotovo svim sferama društvenog i individualnog života. Njih je autor uokvirio u knjigu registriranu pod nazivom **Samoposluga bez blagajne**.

Osmislica, kao duhovni proizvod, je kratka misao o ljudima, stvarima, pojavama i događajima, nastala autorskom domišljatošću i zapisana u vidu aforizma, gnome, sentence, izreke ili druge mudre misli, s ciljem da ostane zabilježena na korist današnjim i budućim generacijama čitalaca i drugih konzumenata književnog stvaralaštva. Ona nema naglašene mudroslovne pretenzije, niti pripada isključivo aforizmu kao posebnoj književnoj vrsti. Nije ni satira koja kritizira i ismijava pojedince, grupe, državu ili vlast. Ako ih na pojedinim mjestima i spominje, čini to u blažem obliku koji ne osuđuje niti presuđuje za loše postupke učinjene na štetu društva ili njegovih užih grupa i pojedinaca. Jednom riječju, književnik Ivan Bradvica, koji je radni vijek proveo kao građevinski stručnjak, u mirovini je nastavio graditi, a ne rušiti izgrađeno, ili dovoditi u pitanje posao drugih graditelja.

Njegova zbirka osmislica zamišljena je i realizirana kao samoposluga iz koje svatko može uzeti, bez bilo kakve nadoknade, jednu ili više od blizu 1700 zapisanih misli i koristiti ih neograničeno za svoje potrebe, ili besplatno dijeliti drugima. Većina današnje književnosti u sličnom je položaju, jer su autori svedeni na proizvođače čija se roba ne cijeni i uzima gotovo, pa zabadava. Nije to krivnja pisaca,

već društva koje je tu vrstu kulturne produkcije do te mjere obezvrijedilo da na tržištu većim dijelom nema gotovo nikakvu prođu osim kad se na sajmovima knjiga, ili na buvljacima, prodaje u bezcijenje. Rijetki su danas autori koji se mogu pohvaliti materijalnim probitkom od svog rada ili zaradom od prodanih knjiga. A nekada se, i to ne tako davno, od honorara za jednu izdanu knjigu mogao kupiti novi automobil ili manja kuća na periferiji grada.

Pjesnik i zapisivač kratkih misli Ivan Bradvica radi taj posao za svoju dušu i na štetu kućnog budžeta, ali svjestan da će se u plitkom moru čitalaca naći poneko tko će te njegove osmislice pročitati i o njima možda izreći makar škrtu pohvalu. Dovoljna je to satisfakcija piscu opće prakse da nastavi raditi taj posao s uvjerenjem da nije beskoristan, i da će ga makar prepoznati čitači vremena koje će tek doći. Prepoznali su čitači i struka tako neke pokojne pisce iz prošlosti i oni su danas višestruko poznatiji i cjenjeniji nego u vremenu u kome su živjeli i stvarali.

Osmislice Ivana Bradvice u zbirci Samoposluga bez blagajne, grupirane su po srodnosti i označene naslovima te, zbog bolje preglednosti, poredane abecednim redom. Tako je čitaocima pružena mogućnost da lakše razumiju piščeve poruke i usporede vlastite misli o istoj temi s njegovim razmišljanjima. Dobar je to način uspostave neposredne komunikacije između pisca i čitača i privlačenja zainteresiranih da se i sami okušaju u sličnom poslu zapisivanja svojih misli i osjećaja.

Držeći se abecednog pravila, autor svoje osmislice započinje zapisima o aforizmu i aforističarima. Po njegovom mišljenju... *Pravi aforizam je munja s gromom*. On osvjetljava stvari, pojave i ljude i udara gdje, kako i koliko treba. Ne nanosi štetu tamo gdje to nije nužno i gdje vladaju mir i dobro. Baš zbog toga, ... *Aforističari su posljednji romantičari*. A romantičari su pjesnici duše, a ne dramatičari koji šire nemir i nered u društvu. Po Ivanovom mišljenju

Bezglav nema stav, a ... Troglava BiH različito tumači isti stih. Otuda ... BiH je tro civilizacijski čvor, koji treba europski nadzor. U praksi je, nažalost, i taj nadzor podjednako neučinkovit kao i tro vladajući bosanskohercegovački čvor. A što se tiče zemlje u kojoj živi, autor epigramski zaključuje: Čekam svaki dan u Croatiji da svima croasan ne bude san. Svima baš croasan nije san, ali većini jest. Hoće li tako biti i u buduće, vidjet će oni koji će doći poslije nas.

Dobar čovjek stvara raj oko sebe, kaže Ivan Bradvica, i naglašava: Europljanin sam onoliko koliko sam Hrvat. Je li to mnogo ili malo, pokazat će vrijeme. Danas je izvjesno da kod nas, ali i drugdje u svijetu ... Glavni izbjegava glavno, i da ... Samo je hranitelj istinski branitelj. A mi smo namnožili toliko branitelja da se od dijela njih i njihovih privilegija ni sami ne možemo obraniti. Ni imunolog nije na sve imun, reći će pisac i dodati kako... Malo tko u nečem nije invalid. Domovinskog rata ili imovinskog mira. Jer... Istina pogađa, laž je odgađa. Čovjek laže u svoje ime, a ... Stvaranje novih laži, stare laži snaži.

Epigramske misli prisutne su na brojnim stranicama zbirke i one su proizvod autorskog pjesničkog gena koji njeguje stih i rimu kao blagotvornu literarnu mješavinu ljekovitih misli i riječi. Blaga ironija i umjerena alegorija nadopunjuju njegov odmjeren stav prema ljudima i svemu što ga okružuje. *Tko u drugome vidi samo mane, pao je na niske grane.* Moglo bi se reći da je pao i sa niske grane, pošto su niske grane bliže zemlji nego nebu kome streme samo neumjereni letači. *Narod u meni i oko mene nije isti,* primjećuje pisac i dodaje: *Samoizolacija je skrivanje frustracija.* Rješenje za nju vidi u razgovoru s drugima i sa samim sobom: *Samoća se rješava druženjem s Riječju.*

Cijela zbirka osmislica premrežena je leksičkim inovacijama od kojih su najčešće kovanice i spojnice bliske po smislu i izričaju. Tako u mnogima susrećemo izraze kakvi su: badavaonica, bezsebić,

bezvizijac, bistrroumović, dogradizam, dojmovanje, dušografija, glavomislić, idejnica, istražilović, močvarište, mrmljaonica, očešalović, ogolizam, savjestoljub, uvažizam, uživoćeno, vegetarović, vježbomozgalica, vlastohlapić, zastranizam, životosnovlje i slični. Te jezične novotarije pojačavaju originalnost autorskih osmislica, koje su mislene imenice ili zamjenice iskovane na govornom nakovnju dvoriječja koga sve rjeđe susrećemo u hrvatskoj i europskoj književnosti. Dobro je da imamo pisaca koji ne zapostavljaju inovativnost u književnom stvaralaštvu i koji obogaćuju jezik naroda kome pripadaju.

Zato ovu knjigu vrijedi pročitati s pažnjom kakvu posvećujemo drugim poetskim i proznim djelima, čija radnja plijeni čitalačku pažnju. U njoj ćemo pronaći dosta toga što smo do sada čuli i o čemu smo razmišljali, ali što nije zabilježeno i sačuvano od vremenskog zaborava. Ivan Bradvica se pobrinuo da nam to stavi na uvid bez namjere da nam dijeli pretenciozne poduke i poruke, ali da nas usmjeri da i sami ponešto zapišemo od mudrosti koje nam ponekad padnu na pamet ili dođu u misli. Tako nastaje književnost i duhovna produkcija kao vrijednost koja vječno traje ako se zapiše i javno predoči, kako on predočava u svojim knjigama.

GRANICE NESANICE

Zbornik hrvatskih i crnogorskih aforista, Digitalne knjige, Zagreb, 2024.

Kada odlučuje raditi antologiju ili zbornik u bilo kojoj vrsti književnog stvaralaštva, priređivač pred sebe postavlja osnovne ciljeve koje želi ostvariti u tom ni malo jednostavnom ni lakom poslu. Moj osnovni cilj u pripremi zajedničkog antologijskog zbornika hrvatskih i crnogorskih aforista bio je - obuhvatiti što širi krug relevantnih autora i autorica i prezentirati njihove najbolje radove napisane u ovom i prošlom stoljeću. Drugi, podjednako važan cilj je bio zadovoljiti saznavne i čitalačke ukuse ljubitelja aforističke, satirične i druge kratke misli kojih je sve više na našim balkanskim, evropskim pa i svjetskim prostorima.

Pojava elektronskih i drugih masovnih medija, koja je preplavila našu životnu i kulturološku scenu, probudila je interes ljudi, a posebno mlađih naraštaja za uspostavljanje komunikacija i povezivanjem na širokom prostoru i među različitim jezicima i narodima. Tako je izgrađen jedinstven sistem slanja kratkih poruka koje su često proizvod duhovitih misli bliskih aforizmu, gnomi sentenci ili bilo kojoj drugoj literarno oblikovanoj izreci. Te izreke i slične jezičke konstrukcije dominiraju danas društvenim mrežama i u budućnosti će sigurno izbaciti na površinu golemi broj novih tvorca kratke misli koji će svoje humorističke, aforističke i satiričke sklonosti pretakati u digitalne i ukoričene zbirke i knjige. Oni će biti nova stvaralačka snaga koja će potaknuti ljude na čitanje kratkih duhovitih misli i poruka koje razvijaju kreativan duh i štede dragocjeno čitalačko vrijeme.

Hrvatska i crnogorska aforistika doživjela su u proteklim desetljećima takav napredak kakav nije zabilježen ni na jednom području književnog stvaralaštva. Uz pojavu velikog broja novih, uglavnom mlađih autora i autorica, višestruko je povećan broj

napisanih i objavljenih zbirki aforizama, antologija, almanaha i zbornika u odnosu na prethodna vremenska razdoblja. S porastom broja stvaralaca aforizma i drugih kratkih misli, poboljšana je i kvaliteta napisanih radova koji su objavljivani u pojedinačnim i zajedničkim zbirkama, listovima, časopisima i elektronskim medijima. Tako se naša aforistika svrstala u red vodećih, ne samo na Balkanu, već i u Evropi i svijetu. Zasluge su to, u prvom redu, pripadaju nekolicine vrsnih aforističara i satiričara koji neumorno smišljaju i zapisuju nove aforizme i satirične misli na aktuelne životne i društvene teme i dileme.

Tu, rekao bih, nespornu konstataciju i neporecivu ocjenu potvrđuje i zbornik **Granice nesаницe**, u kome su prezentirani odabrani radovi više od stotinu i pedeset autora i autorica iz ove dvije susjedne prijateljske države. Vrijeme zajedničkog života u bivšoj državi, koje je prekinuto nepotrebnim ratnim sukobom, ostalo je za nama i sada je pred nama budućnost u kojoj treba zblžavati ljude i povezivati pokidane kulturne, privredne i političke veze. Granica koja nas razdvaja ne može biti razlogom nikakvih prijepora, već mora postati sponom za jačanje dobrosusjedskih odnosa kakve baštine i razvijaju organizirane udruge i društva Hrvata u Crnoj Gori i Crnogoraca u Hrvatskoj. Oni su temelji bliskosti i mostovi uzajamne suradnje na kojima treba razvijati naše buduće veze i odnose.

U pripremi zbornika pročitao sam brojne antologije, leksikone, zbornike, almanaha te zajedničke i pojedinačne zbirke aforizama više desetaka autora koje su mi pomogle da ostvarim cjelovit uvid u stvaralaštvo crnogorskih i hrvatskih aforista. Uz to, od većeg broja autora dobio sam izbore najnovijih aforizama, tako da je zbornik osvježen misaonim uradcima na aktualne teme i najnovija događanja kod nas i u svijetu. Svima njima sam zahvalan za taj doprinos, a posebno kolegama antologičarima i priređivačima zbornika: Savi Martinoviću, Ratku Božoviću, Đorđu Otaševiću, Josipu Balašku, Mladenu Vukoviću, Aleksandru Čotriću, Veljku Rajkoviću,

Dejanu Tofčeviću, Milenku Šarcu, Gruji Leri, Sabahudinu Hadžialiću, Jovi Nikoliću i Vasilu Tolevskom. Veliku zahvalnost upućujem i ilustratorima – poznatim karikaturistima: Darku Drljeviću, Nađanu Dumaniću, Luki Lagatoru, Miljanu Obreniću i Emilu Strniši. Svojim karikaturama i crtežima oni su bitno poboljšali estetsku i duhovitu dimenziju zbornika, dopunjavajući je maštovitim slikama koje izravno korespondiraju s našom bogatom stvarnošću.

I ovaj zajednički zbornik hrvatskih i crnogorskih aforista trebao bi biti jedan od stupova koji učvršćuju mostove suradnje među piscima i narodima kojima oni pripadaju. Za očekivati je da će takvih stupova u vremenu koje je pred nama biti sve više, te da će mostovi koji nas povezuju postati sastavnicom evropskih civilizacijskih puteva i širokih autostrada koje spajaju kontinente na sve četiri strane svijeta.

ANTOLOGIJA ZNANJA I MUDROSTI

Pogovor Antologiji njemačkog aforizma KIŠOBRAN MUDRIH

Ugledni antologičar aforizma i poznati srpski aforist i književnik, Aleksandar Čotrić, pripremio je za čitaoce i širu javnost još jedno izuzetno vrijedno djelo evropske i svjetske književnosti. Nakon objave antologija aforizma autora iz devet istočnoevropskih zemalja, priredio je antologiju njemačkog aforizma pod simboličnim naslovom „Kišobran mudrih“. U ovo kapitalno djelo uvrstio je više od 200 pisaca aforizma i drugih kratkih mudrih i duhovitih misli njemačkog govornog područja, koji su djelovali ili djeluju u periodu od petnaestog stoljeća do današnjih dana. Najstariji među njima je Martin Luter koji je rođen 1483. godine, a najmlađi je Aleksander Ejlers rođen 1976. godine.

U vremenskom razdoblju od 540 godina na tlu Evrope nastajala su i propadala brojna carstva i rađale su se hiljade velikih ljudi koji su umom i postignućima obilježili epohe u kojima su živjeli i stvarali. Jedina dva carstva koja su opstala do današnjih dana jesu carstva ljudske mudrosti i gluposti. Prvo je u svakoj epohi gradilo, uljepšavalo i unapređivalo svijet, a drugo ga je ružilo, rušilo i unazađivalo u svakom pogledu. Na veliku žalost i sramotu vrste kojoj pripadamo, carstvo ljudske gluposti djeluje razorno danas kao i prije pet, deset, dvadeset ili pedeset stoljeća.

Antologija njemačkog aforizma „Kišobran mudrih“ na upečatljiv način oslikava stanje ljudskog uma i duha viđenog očima, proživljenog duhom i tijelom, ovjekovječenog mislima i zapisanog u knjigama ljudi raznih zanimanja, individualnih orijentacija i društvenih angažmana. Ima među njima državnika (Prvi kancelar Njemačkog carstva Oto fon Bizmark), naučnika svjetskog glasa (fizičar i nobelovac Albert Anštajn), velikih pjesnika (Johan Volfgang Gete, Fridrih Šiler), književnih nobelovaca (Tomas Man, Herman Hese, Elfride Jelinek, Hajnrih Bel, Elijas Kaneti, Peter Handke, Herta

Miler), filozofa, sociologa, psihologa i drugih učenjaka (Teodor Adorno, Imanuel Kant, Georg Fridrih Hegel, Maks Veber, Fridrih Engels, Herbert Markuze, Fridrih Niče, Ludvig Foerbah, Zigmund Frojd, Erih From, Martin Hajdeger), muzičkih genijalaca (Ludvig van Betoven i Rihard Vagner) i mnogih drugih velikana čija smo imena i djela susretali i izučavali u školskim udžbenicima i knjigama, ili smo ih čitali u masovnim elektronskim i drugim medijima.

Uz njih, u antologiji ćemo upoznati i brojne druge tvorce i zapisivače aforizama te dugovječnih mudrih, vedrih i duhovitih misli. Većina su poznati pisci iz Njemačke, Austrije, Švicarske i drugih država gdje je, uz domicilne, prisutan i njemački jezik. Osim etabliranih pisaca, tu su uvrštene aforističke i satirične misli manje ili više poznatih novinara, glumaca, režisera, izdavača, profesora, političara, vjeroučitelja i običnih ljudi koji zrelo misle svojom glavom i te misli, zapisivanjem, čuvaju od zaborava. Svi oni su bili svjesni da samo zapisana misao može preživjeti i opstati kao umna vrednota jednog vremena i ljudi koji u njemu žive ili su živjeli. Sve drugo je podložno zaboravu, ili je prepušteno varljivom ljudskom pamćenju i nesigurnom prisjećanju.

U odabiru autora priređivač se rukovodio načelima reprezentativnosti i utjecajnosti u vremenu i prostoru na kojem su djelovali, te njihovom širinom u stvaranju raznovrsnih književnih i drugih umjetničkih i naučnih djela. Tako na jednom mjestu imamo okupljene najznačajnije njemačke stvaraoce koji su se proslavili naučnim otkrićima na područjima tehničkih i društvenih nauka, u književnosti, muzici i na drugim poljima rada i djelovanja. Svi su oni u trenucima nadahnuća zapisivali aforizme i druge misli, ili su ih izgovarali u komunikaciji s novinarima, biografima, leksikografima i drugim bilježnicima ljudskih misli i iskazanih osjećanja.

Posebnu pažnju Aleksandar Čotrić posvetio je izboru aforizma i misli zastupljenih autora. U tom dijelu posla, za antologičara se uvijek javlja problem nedostatka odgovarajuće građe za dio odabranih

autora. Taj problem je naglašen naročito kod pisaca koji su živjeli i stvarali u ranijim stoljećima kad su se knjige rjeđe objavljivale, i kad je bilo neuporedivo manje medija koji su pratili književnost i druge vrste stvaralaštva. Priređivač je tu prioritet dao prezentaciji opšteprihvaćenih misli i aforizama velikana duha, riječi i djela sa kojima smo se susretali u raznim prilikama i na raznim mjestima. Nekad kao dokolični čitači njihovih knjiga, a češće kao učenici, studenti ili prenosioci znanja u obrazovnom procesu. Naravno, kvalitet izrečene i zapisane misli uvijek je bio u prvom planu, jer antologijski izbor aforizama ne podnosi misli opće prakse, niti izričaje koji nemaju dovoljnu misaonu dubinu i zavidan nivo duhovitosti.

Za ilustraciju takvoga odabira navodim nekoliko aforizama i misaonih bisera svjetskih velikana koji potvrđuju njihovu univerzalnost i svevremenost. „Razum je najveći neprijatelj svake vere.“ (Martin Luter); „Ako bog ne postoji, treba ga izmisliti.“ (Fridrih Niče); „Oružje je olovka u rukama nepismenog.“ (Johan Wolfgang Gete); „Rat između Njemačke i Rusije je najveća glupost. Zato će se sigurno dogoditi“ (Oto fon Bizmark); „Um je kao padobran. Radi samo kad se otvori.“ (Albert Ajnštajn); „Rad je razlika između teorije i prakse.“ (Verner Mič); „Ono što pojedini političari nemaju u glavi, imaju u grlu.“ (Peter Handke); „Aforizam je poslednja karika u dugom lancu misli.“ (Marija fon Ebner Ešenbah); „Aforist nije škrt na mislima, već na rečima“ (Marita Bagdan). Proročanstvo misli i jasnoću iskaza u citiranim aforizmima, nije nimalo ugrozila njihova kratkoća. Čak štoviše, ona je produbila i proširila njihove dosege i pojačala snagu izrečenih i napisanih poruka. Bizmarkova crnu slutnja zapisana je u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, a rat se stvarno dogodio četrdesetih godina prošloga stoljeća. Bilo bi dobro kad se ta i takva proročanstva ne bi ponavljala. Ali, ljudska glupost nema mjere ni granice, i uvijek se može u zlo prometnuti.

Izbor autora i aforizama potvrđuje predanost i posvećenost Aleksandra Čotrića aforistici kao jednoj od najstarijih književnih vrsta, koja je u dugoj povijesti imala svoje uspone i padove. Jasno je da on, u pravom smislu te riječi, živi aforizam i da aforizam, zahvaljujući njemu, živi danas punim intenzitetom na našim i širim evropskim prostorima. Bez njegovog stvaralačkog rada i djelovanja, evropska bi aforistika bila puno siromašnija i zatvorenija u nacionalne, državne i regionalne granice, a time i znatno udaljenija od čitalaca i stručne literarne javnosti.

Svoje impresivno znanje o njemačkim aforistima i njihovom stvaralaštvu Čotrić je ugradio u sveobuhvatan predgovor u kome je dao dubinsku analizu razvoja aforistike na njemačkom govornom području te prikazao njezin uticaj na srpske i južnoslavenske aforiste. Pod tim uticajem razvijala se aforistička misao kod nas od kraja osamnaestog stoljeća. U posljednjih pedesetak godina uspostavljena je intenzivnija saradnja između naših i njemačkih aforista. Zasluge za to, u prvom redu, pripadaju poznatim piscima aforizama i prevodiocu Mili Doru, koji je obostrano prevodio djela srpskih i njemačkih autora i objavljivao ih u knjigama i časopisima. Ova antologija produbljuje tu saradnju i otvara mogućnosti za cjelovitije proučavanje njemačkog aforizma i kratke mudroslovne misli. Za budućnost aforistike na našim, ali i širim prostorima, bilo bi dobro kad bi se antologija uvrstila na popis literature na filozofskim, filološkim i jezičnim fakultetima. Ako već izučavamo književna i druga djela Adorna, Brehta, Getea, Vebera, Jaspersa, Kafke, Mana, Remarka, Frojda, Froma, Hajdegera, Kanta, Hegela, Šopenhauera i drugih velikana uma i pisane riječi, zašto ne bismo čitali i pamtili njihove aforističke i druge kratke satirične i duhovite misli.

Svestrani književni stvaralac i neumorni antologičar aforizma Aleksandar Čotrić u posljednja tri desetljeća objavio je dvadesetpet svojih autorskih knjiga te preveo i priredio više desetaka antologija, zbornika i knjiga drugih autora, čime je dugoročno zadužio domaću i

evropsku književnost i kulturu. Zbog toga mu, mi njegovi savremenici, dugujemo neizmjernu zahvalnost za sve što je učinio na afirmaciji aforizma, humora i satire kod nas i u svijetu. Uvjeran sam da će nas on još dugo poticati, ohrabrivati, duhovno snažiti i uveseljavati svojim novim književnim projektima i djelima trajne vrijednosti.

S tim mislima i vjerom u nova autorska postignuća Aleksandra Čotrića, želim da vam ova antologija bude dobrodošao gost u kući te da vam pri svakom čitanju vrati vedrinu u dušu i osmijeh na lice. Ugodno vam bilo druženje sa velikanima njemačke aforističke misli i stvaraocima nadaleko poznatih književnih, naučnih i umjetničkih djela.

BIO-BIBLIOGRAFSKI PODACI O PISCIMA

Balaško Josip, rođen je 1941. godine u Brezovici (Zagreb), gdje i sada živi. Piše pjesme, priče, scenske igre, romane i slikovnice za djecu i mlade. Objavio je desetak knjiga poezije i proze za djecu, šest knjiga aforizama, antologiju Hrvatska aforistika 1847 – 2018. i pedeset pet slikovnica. Član je Društva hrvatskih književnika, Hrvatskog društva književnika za djecu i mlade i Udruge hrvatskih aforista i humorista.

Barada Mijo, rođen je 1960. godine u Sigetu Donjem kraj Trogira. Završio je agronomiju, a djeluje kao kršćanski laik i vjerski karizmatik. Objavio je više knjiga s vjerskom tematikom.

Bradvice Ivan, rođen je 1949. godine u s. Veljaci kod Ljubuškog. Piše poeziju i osmislice. Objavio petnaest knjiga pjesama i osmislica te 38 stručnih i znanstvenih radova iz područja geotehnike. Član je Udruge hrvatskih aforista i humorista i DHKHB. Živi i stvara u Zagrebu.

Čotrić Aleksandar, rođen je 1966. u Loznici. Piše aforizme i priče za djecu i odrasle i bavi se prevodilaštvom. Objavio 25 knjiga aforizama i priča. Priredio je deset antologija aforizama evropskih naroda te četiri tematske antologije srpskog aforizma. Pripremio je i uredio više desetaka knjiga aforizama srpskih i balkanskih aforista, humorista i satiričara. Dobitnik je brojnih domaćih i međunarodnih nagrada za aforističko i satirično stvaralaštvo. Živi i stvara u Pančevu.

Đerđ Saraz Mikloš, rođen je 1958. u Budimpešti. Piše eseje, novele, romane i bavi se publicistikom. Objavio više desetaka knjiga. Nagrađivan za književno i publicističko stvaralaštvo.

Erri De Luca, rođen je 1950. godine u Napulju, (Italija). Objavio je dvadesetak knjiga poezije i proze. Djela su mu prevedena na tridesetak stranih jezika. Član je Društva književnika Italije. Od

devedesetih godina bavio se humanitarnim radom, pomažući ljude s naših područja pogođenih ratom.

Felinger Karolj, rođen je 1963. godine u Bratislavi (Slovačka). Objavio je petnaest knjiga poezije i dvadesetak knjiga pjesama i bajki za djecu. Većina njegovih knjiga prevedeno je na jedanaest jezika. Dobitnik je brojnih nagrada i priznanja za književno stvaralaštvo.

Grgić Tatjana, rođena je 1979. godine u Pločama. Objavila zbirku poezije i zbirku igrokaza za djecu na hrvatskom i engleskom jeziku. Živi i radi u Kninu.

Halmoši Šandor, rođen je 1971. godine u Satmarnemeti (Rumunjska). Mađarski je pjesnik, prevodilac i matematičar. Objavio je dvanaest knjiga od kojih su neke prevedene na više jezika. Član je Evropske naučne, umjetničke i književne akademije (EASAL) iz Pariza i koordinator World Poetry Movement-a u Mađarskoj.

Ivanović Denis Fonvizin, rođen je 1745. godine u Moskvi. Pisao je komedije, koje su izvođene u Rusiji i drugim državama svijeta. Umro je 1792. godine u Sankt Peterburgu.

Kajan Ibrahim, rođen je 1944. godine u Mostaru. Piše poeziju, priče, romane, drame i putopise. Objavio tridesetak knjiga poezije, proze, drama i putopisa. Nagrađivan za poetsko, prozno i dramsko stvaralaštvo. Živi i stvara u Zagrebu.

Karakaš Jure, rođen je 1941. godine u Podlapcu kraj Udbine. Piše poeziju, prozu i stručne knjige. Objavio dvadesetak knjiga poezije i proze. Živi i stvara u Zagrebu.

Kesić Ivica, rođen je 1966. godine u Kreševu. Objavio je tri zbirke poezije i dvije zbirke aforizama. Živi i stvara u selu Vrancu kod Kreševa. Član je Udruge hrvatskih aforista i humorista.

Klarić Mato, rođen je 1963. godine u Otoku. Od umirovljenja piše poeziju i prozu. Objavio dvije prozne i jednu knjigu poezije. Živi i stvara u Slavonskom Brodu i rodnom Otoku.

Krnjić Stanko, rođen je 1969. godine u Stocu. Piše poeziju i prozu. Objavio desetak knjiga. Nagrađivan za književno stvaralaštvo. Član je Društva hrvatskih književnika i Društva hrvatskih književnika HB u Mostaru. Živi i radi kao stomatolog u Mlinima, Župa Dubrovačka.

Lero Nikola, rođen je 1991. godine u Sarajevu. Piše poeziju, prozu i novinske radove. Završio pravo u Banjaluci. Objavi zbirku pjesama. Živi i stvara u Bijeljini,

Levetei Lazar Laslo, rođen je 1972. godine. Piše poeziju i prozu. Objavio više knjiga posvećenih problemima radništva i imigranata u Mađarskoj.

Lukić Ljerka, rođena je 1961. godine u Živinicama. Piše poeziju i prozu. Objavila više knjiga pjesama i proznih radova. Živi i stvara u Torontu u Kanadi.

Marijanović Zdravka Mila, rođena je 1948. godine u Mostaru. Piše poeziju i prozu za djecu i odrasle. Objavila više knjiga. Do umirovljenja radila poslove liječnice onkologa.

Mijović Marinko, rođen je 1933. godine u Plavu. Objavio deset knjiga aforizama i drugih vedrih i mudrih misli. Živi i piše knjige u Puli i nakon svog devedesetog rođendana.

Milenić Čapo Leonid, Rođen je 1989. godine u Osijeku. Objavio tri romana i zbirku priča. Preveo je s engleskog jezika više knjiga.

Milenić Žarko, rođen je 1961. godine u Brčkom. Piše poeziju, prozu, dramske tekstove, književne prikaze, eseje i aforizme. Uređivao je časopis „Književna Rijeka“ u Hrvatskoj, a sada je urednik časopisa „Susreti“ u Brčko Distriktu. Objavio je tridesetak knjiga poezije i

proze. Bavi se prevodjenjem sa više stranih jezika. Član je Društva hrvatskih Književnika i Društva pisaca BiH. Živi i stvara u Moskvi.

Miličević Ružica, rođena je 1967. godine u mjestu Donji Svilaj kod Bosanskog Šamca. Od 1992. godine živi i radi u Austriji. Piše poeziju, prozu i kolumne. Objavila više knjiga. Pored pisanja, bavi se i autodidaktičkim slikanjem/crtanjem. Imala je više desetaka samostalnih izložbi.

Mladenoski Ranko, rođen je 1966. u Podgorcima, Struško, Makedonija. Diplomirao, magistrirao i doktorirao na Filološkom fakultetu u Skopju. Radi kao predavač na Filološkom fakultetu u Štipu. Uređivao više makedonskih listova i časopisa. Objavio 17 knjiga poezije, proze, eseja i prikaza. Živi i stvara u Skopju.

Pal Levente Daniel, rođen je 1982. godine u Budimpešti. Piše poeziju, prozu i dramske tekstove. Objavio više knjiga. Nagrađivan za književno stvaralaštvo.

Pavlović Alojz, rođen je 1943. u Korlatu kod Zadra. Piše prozu i dramske tekstove i bavi se publicistikom. Objavio je desetak knjiga proze, drama i publicistike. Zastupljen u više zajedničkih knjiga i zbornika. Živi i stvara u Zadru.

Petrović Miro, rođen je 1954. godine u Klobuku kraj Ljubuškog. Piše poeziju i uređuje časopise. Objavio je više knjiga pjesama. Član je Društva hrvatskih književnika i Društva pisaca BiH. Živi i stvara u Mostaru.

Ristić Obren, rođen je 1960. godine u Tijovcu kod Svrlijga. Objavio desetak knjiga poezije. Radovi su mi prevedeni na više stranih jezika. Nagrađivan za poeziju. Uređuje književni časopis Istok. Živi i stvara u Knjaževcu i rodnom mjestu Tijovcu.

Rjabokon Valentina, rođena je 1951. godine u mjestu Sloboda-Petrovka u Poltavskoj regiji u Ukrajini. Do umirovljenja radila je u Grobjenki. Piše poeziju za djecu i odrasle koju objavljuje u listovima i časopisima. Objavila više knjiga pjesama.

Rudež Milena, rođena je 1958. u Sarajevu. Piše poeziju i bavi se prevođenjem. Objavila više knjiga pjesama na bosanskom, danskom i engleskom jeziku. Zastupljena u zbornicima i antologijama. Živi i stvara u Kopenhagenu u Danskoj gdje je izbjegla nakon dvostrukog ranjavanja u Sarajevskoj ratnoj opsadi.

Rupčić Milan, rođen je 1948. godine u Vrbovljanima kod Okučana. Djetinjstvo i mladost proveo je u Ličkoj Rastoci kod Smiljana. Piše poeziju, prozu i aforizme. Objavio je petnaest knjiga pjesama, pripovijetki i aforizama. Član je Udruge hrvatskih aforista i humorista. Živi i stvara u Zagrebu.

Stanić Anto, rođen je 1942. godine u Crničkom Kameniku kod Kreševa (BiH). Do umirovljenja bavio se privatnim poduzetništvom. Objavio je četrdesetak knjiga poezije, proze i publicistike. Član je DHK HB i Društva pisaca BiH. Osnivač je i predsjednik Fondacije „Fra Grgo Martić“ u Kreševu. Živi i stvara u Kreševu.

Svedrović Stjepan, rođen je 1952. godine u Brezovici kod Zagreba. Objavio je osam knjiga poezije i jednu knjigu proze. Pjesme i priče objavljuje u hrvatskim i bosanskohercegovačkim književnim listovima i časopisima. Poetski i prozni radovi su mu uvršteni u veći broj zbornika i zajedničkih knjiga. Član je Društva hrvatskih književnika.

Vidaković Dušan, rođen je 1969. godine u Valjevu. Piše poeziju, prozu i novinske tekstove. Objavio šest knjiga poezije i više knjiga proze. Djela su mu prevedena na desetak stranih jezika.

BILJEŠKA O AUTORU

Ivo Mijo Andrić, rođen je 17.11.1948. godine u Čanićima kod Tuzle. Osnovnu školu pohađao je u Dobrnji, Mramoru i Lipnici, a srednju tehničku u Tuzli. Završio je Fakultet političkih nauka i postdiplomski studij na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu, gdje je proveo veći dio života. Radio je u privredi, obrazovnim ustanovama, sindikatima i državnim institucijama Bosne i Hercegovine te kraće vrijeme u hrvatskom obrazovanju. Od sredine 2004. godine živi i stvara u Zagrebu.

Piše poeziju, prozu, drame, eseje, aforizme, epigrame, ogledе i književne prikaze, koje objavljuje u listovima i časopisima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji, Sloveniji, Slovačkoj i šire.

Do sada je objavio sljedeće knjige:

PODNEBESJE, Poezija, *Svjetlost, Sarajevo, 1974.*

PONIRANJE, Poezija, *Univerzal, Tuzla, 1982.*

SLOVO O MOSTU, Poezija, *Grafit, Lukavac, 1997.*

PISMA IZ OPSADE, Poezija, *Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1998.*

TUŽNI RADIJATOR, Poezija za djecu, *NIK Kujundžić, Lukavac, 1999.*

KAD PTICE ZAŠUTE, Poezija, *Udruga umjetnika Tin Ujević, Zagreb 2000.*

ZANAVLJANJE SVIJETA, Poezija, *Društvo pisaca BiH, Podružnica HNK Mostar, 2001.*

SINDIKATIZMI I RADNIKALIZMI, Aforizmi, *PPDIV Hrvatske i PPDIVUT BiH, 2001.*

SENDVIČ, KRUŠKA I SALAMA PILI, Poezija za djecu, *NIK Kujundžić, Lukavac, 2002.*

IZABRANE I NOVE PJESME, *NIK Kujundžić, Lukavac, 2002.*

STANIĆ – PODUZETNIČKA OBITELJ IZ KREŠEVA, Monografija, *Fojnica, 2003.*

TUŽNI RADIJATOR I PJESME IZ ČESME, *NIK Kujundžić, Lukavac, 2004.* MAJCI, OCU I ŽIVOTU, Poezija, *(sa A.Kujundžićem i V.Miloševićem), NIK Kujundžić, 2004.*

VIJEĆE ZAPOSLENIKA, Priručnik, *Sindikat PPDIVUT BiH, Sarajevo, 2004.*

SAMOSTALNI SINDIKAT PPDIVUT BiH 1905.-2005., Monografija, *PPDIVUT BiH, Sarajevo, 2005.*

ČAJ S PJESMOM, Poezija za djecu, *S&A Company, Sarajevo, 2005.*

VELJA, Monografija, (sa *A.Kujundžićem i L.Manojlovićem*), *NIK Kujundžić, Lukavac, 2005.*

SONETNE ZVIJEZDE, Poezija, *S&A Company, Sarajevo, 2005.*

PISAC NA DJELU, Eseji i književni prikazi, *Arkapress, Sarajevo 2006.*

BOSNOM DO HERCEGOVINE, Poezija, (sa *A. Stanićem*), *Arkapress, 2006.*

KAPITALNE MISLI - Aforizmi, *Zaklada „Fra Grgo Martić“, Kreševo, 2007.*

PROČITANI PISCI, Eseji i književni prikazi, *Vlastita naklada, Zagreb, 2007.*

BOSANSKE ODE I DRUGE PJESME, *NIK Kujundžić, Tuzla, 2007.*

ZAGREBAČKE GODINE, Priče, *V.N. Zagreb, 2008.*

PASJE VRIJEME, Priče, *Slovo, Zagreb, 2008.*

ULOMCI OD SLOVA, Aforizmi, *V.N. Zagreb, 2008.*

BRAĆA PO PERU, Priče o piscima, *V.N. Zagreb, 2009.*

TRAGOVI ŠUTNJE, Poezija, *T3 I.D.E.M.O. Media, Kostrena, Rijeka, 2009.*

INVENTURA UMA, Aforizmi, *Narodna biblioteka Knjaževac, Srbija, 2010.*

MEDO S MEDVEDNICE, Roman za djecu, *Digitalne knjige, Zagreb, 2010.*

OTVORI SE ZEMLJO, Aforizmi, *Digitalne knjige, Zagreb, 2010.*

KIŠNE PRIČE, *Digitalne knjige, Zagreb, 2011.*

AFORIZMI U KORIZMI, *Digitalne knjige, Zagreb, 2012.*

BILJOPIJE, Poezija za djecu, *Digitalne knjige, Zagreb, 2014.*

ZAGREBAČKI VERSI, Poezija, *Digitalne knjige, Zagreb 2014.*

TRILING, Drame, *Digitalne knjige, Zagreb, 2014.*

ČITAČEVA RIJEČ, Književni prikazi, *Digitalne knjige, Zagreb, 2014.*

PROSIJANE MISLI, Aforizmi, (sa Tomislavom Supekom), *Zagreb, 2014.*

AFORIZMI I DRUGE BODLJE, (sa Savom Iličem), *VN, Pula, 2015.*

SUMNJIVE MISLI, Aforizmi, *Digitalne knjige, Zagreb, 2016.*

NEKNJIŽENE PJESME, *Digitalne knjige, Zagreb, 2016.*

SMIJEŠNE PJESME, *Digitalne knjige, Zagreb, 2016.*

PRIKAZI I POSVETE, *Digitalne knjige, Zagreb, 2017.*

MISLI PROMAŠENOG PISCA, Aforizmi, *Digitalne knjige, 2017.*

MOJE GODINE, Priče, *Digitalne knjige, Zagreb, 2018.*

RIJEČI O DJELU SAVE ILIĆA, *Digitalne knjige Zagreb, 2018.*

ANTO STANIĆ – kormilar svoga života, *Digitalne knjige, 2019.*

USUD I SUDBINA, Novele, *Digitalne knjige, Zagreb, 2019.*

MISLI POGOĐENOG PISCA, Aforizmi, *Digitalne knjige, Zagreb, 2019.*

KNJIGA ZA SOFIU, Poezija za djecu, *Digitalne knjige, Zagreb, 2019.*

VERSI ZA ZBOGUM, Poezija, *Akademski pečat, Skoplje, 2019.*

AFORIZMI & SLOBODNE MISLI, *Digitalne knjige, Zagreb, 2020.*

MOŽDANI UDAR©I, Oglеди, *Digitalne knjige, Zagreb, 2020.*

BERAČI RIJEČI, Eseji i književni prikazi, *Digitalne knjige, Zagreb, 2020.*

RASPUŠTENE MISLI, Aforizmi, gnome i sentence, *Digitalne knjige, Zagreb, 2021.*

H-UMORNE MISLI, Aforizmi i druge izreke, *Digitalne knjige, Zagreb, 2022.*

IZ MALOG MOZGA, Aforizmi i benigne misli, *Digitalne knjige, Zagreb, 2023.*

RIJEČI NA DJELU, Abecedarijum hrvatskih i bosanskohercegovačkih aforista, *Digitalne knjige, Zagreb, 2023.*

KRATKE MISLI ZA GIMNASTIKU DUHA, *Digitalne knjige, Zagreb, 2023.*

IZABRANI AFORIZMI, *Izdavačka kuća "Alma", Beograd, 2023.*

REZOLUTNO DOBA 1948. -, Aforizmi, *Digitalne knjige, Zagreb, 2023.*

TUZLANSKE GODINE, *Planjax komerc d.o.o., Tešanj, 2023.*

OBRIJANI JEZIK, Bilješke o suvremenom aforizmu, "Alma", Beograd, 2023.

GRANICE NESANICE, Zbornik hrvatskih i crnogorskih aforista, *Digitalne knjige, Zagreb, 2024.*

PIŠEM DA NE PAMTIM, Osvrti i književni prikazi, *Digitalne knjige, Zagreb, 2024.*

Pored navedenih knjiga, objavio je i tri stručne publikacije te oko 50 znanstvenih i stručnih radova s područja zaštite radničkih i ljudskih prava. Književnim i stručnim radovima zastupljen je u više desetaka zajedničkih knjiga, zbornika i antologija.

Književni radovi su mu prevedeni na engleski, njemački, danski, ruski, češki, slovački, slovenski, makedonski, kineski, rumunski, armenski i arapski jezik.

Član je Društva pisaca Bosne i Hercegovine, Društva hrvatskih književnika, Udruge hrvatskih aforista i humorista i Hrvatskog društva književnika za djecu i mlade.

Sadržaj:

ZAPISI O PROČITANOM	04
<i>Vjera je simbol dobra (Mijo Barada)</i>	05
<i>Književna slika dva bliska lika (Žarko Milenić)</i>	11
<i>Cvjetna priča o ljepoti svijeta (Zdravka Mila Marijanović)</i>	17
<i>Ništa lično, a sve dobru slično (Ružica Miličević)</i>	23
<i>U spomen dobrim ljudima (Miro Petrović)</i>	29
<i>Poetika realnog života (Ljerka Lukić)</i>	35
<i>Tetovirana prošlost u nama (Erri De Luca)</i>	43
<i>Lijepim snom protiv sumorne jave (Milena Rudež)</i>	51
<i>Život je u svemu – sve je u životu (Stjepan Svedrović)</i>	57
<i>Poezija s mirisom ljubavi (Valentina Rbjakon)</i>	63
<i>Zahvala pjesniku čežnje (Jure Karakaš)</i>	69
<i>Pitanja i odgovori (Ibrahim Kajan)</i>	76
<i>Komedijom protiv tragedije (Denis Ivanović Fonvizin)</i>	83
<i>Od soneta do sonetnog vijenca (Obren Ristić)</i>	91
<i>Fantastikom do vedrine duha (Leontin Čapo Milenić)</i>	99
<i>Život je lijepa priča (Anto Stanić)</i>	107
<i>Ostavljeni na ratištu riječi (Stanko Krnjić)</i>	115
<i>Kuda ide poezija (Nikola Lero)</i>	123
<i>Životne istine (Anto Stanić)</i>	129
<i>Neka živi haiku (Josip Balaško)</i>	133
<i>Zrnca prašine u haiku pjesmi (Milan Rupčić)</i>	139
<i>Poetsko i prozno zajedništvo (Mato Klarić)</i>	145
<i>Tajne koje svima treba javno reći (Ranko Mladenoski)</i>	155
<i>Zlatiborski lirski putokazi (Dušan Vidaković)</i>	161
<i>Crna strana bijelog svijeta (Lazar Laslo Levetei)</i>	167
<i>Zabilješke iz stvarnog života (Daniel Levente Pal)</i>	173
<i>Novac je izvor sreće i nesreće (Mikloš Đerđ Saraz)</i>	181
<i>Rodna polja podunavska (Karolj Felinger)</i>	187
<i>Pitanja bez jasnog odgovora (Šandor Halmoši)</i>	193
<i>Bošnjačka aforistička misao (Ekrem Macić)</i>	199
<i>Priče o zbilji koja opominje (Alojz Pavlović)</i>	205
<i>Poezija dušom ispjevana (Tatjana Grgić)</i>	211

<i>Dobrohotne misli i izreke (Ivica Kesić)</i>	215
<i>Vedre riječi za sretan put (Marinko Mijović)</i>	221
<i>Riječi na djelu (I M Andrić)</i>	225
<i>Pripovijesti o našoj stvarnosti (Mato Klarić)</i>	229
<i>Sjever i jug u ozračju haiku pjesme (Milena Rudež)</i>	235
<i>Smisao i važnost osmislica (Ivan Bradvica)</i>	239
<i>Granice nesanice (I M Andrić)</i>	245
<i>Antologija znanja i mudrosti (Aleksandar Čotrić)</i>	249
<i>Bio-bibliografski podaci o piscima</i>	255
<i>Bilješka o autoru</i>	260
<i>Sadržaj</i>	266

Prilog – Ugovor o korištenju digitalnih knjiga

Digitalne knjige by Impero present dopušteno je koristiti samo za osobne potrebe korisnika, čime želimo izbjeći bilo kakvu mogućnost zloupotrebe autorskih prava autora knjige. Korisnici ih mogu slobodno pregledavati, kopirati, umnožavati te pokazivati i slati prijateljima ili svim onim za koje misle da bi ih takvo što moglo zanimati, no svaka druga vrsta distribucije digitalnih knjiga ostaje isključivo i nepovredivo pravo stranice www.digitalne-knjige.com.

Nenad Grbac iz Zagreba, kao nakladnik, s jedne strane (u daljnjem tekstu: nakladnik) i posjetitelj stranice www.digitalne-knjige.com kao korisnik usluge (u daljnjem tekstu: korisnik) zaključuju klikom na link **Prihvaćam ugovor o korištenju knjige prije njezina preuzimanja (download)**, sljedeći:

UGOVOR O KORIŠTENJU DIGITALNIH KNJIGA by IMPERO present

čl. 1.

Ugovorne strane su suglasne da se digitalnim knjigama nakladnika korisnik može koristiti samo za osobne potrebe, pri tome ničim ne ugrožavajući autorska prava nakladnika i pisaca koji su nakladniku dali suglasnost da objavi njihovo djelo.

čl. 2.

U skladu s prethodnim člankom, korisnik knjigu može pregledavati, kopirati, umnožavati i slati svima onima za koje smatra da bi ih knjiga mogla zanimati, a nije mu dopušteno mijenjati sadržaj knjiga, dopunjavati ga, kao ni bilo kakva izmjena u izvornome kodu knjiga (bilo u binarnom ili izvršnom obliku).

čl. 3.

Ugovorne strane su suglasne da je svaka druga vrsta distribucije digitalnih knjiga nakladnika zabranjena odnosno isključivo i nepovredivo pravo nakladnika.

čl. 4.

Slijedom prethodnog članka zabranjena je bez znanja i suglasnosti nakladnika i pisaca bilo kakva komercijalna ili reklamna upotreba digitalnih knjiga, njihovo korištenje u državnim i privatnim ustanovama (fakultetima, školama, knjižnicama, knjižarama i slično).

čl. 5.

Temeljem članka 3. ovoga ugovora zabranjena je i distribucija digitalnih knjiga nakladnika putem elektroničkih medija i Interneta.

čl. 6.

Ovaj ugovor zaključuje se na neodređeno vrijeme, a sve sporove proizašle iz njega ugovorne strane će nastojati riješiti sporazumno, dok se u suprotnome ugovara stvarno nadležan sud u Zagrebu.

Ivo Mijo Andrić

PIŠEM DA NE PAMTIM

OSVRTI I KNJIŽEVNI PRIKAZI

Vlastita naklada

*Nenad Grbac
Srednjaci 22*

Urednik:

Nenad Grbac

Andrić, Ivo Mijo

PIŠEM DA NE PAMTIM

OSVRTI I KNJIŽEVNI PRIKAZI

www.digitalne-knjige.com

ISBN 978-953-354-340-6

Ivo Mijo Andrić, rođen je 17.11.1948. godine u Čanićima kod Tuzle. Osnovnu školu pohađao je u Dobrnji, Mramoru i Lipnici, a srednju tehničku u Tuzli. Završio je Fakultet političkih nauka i postdiplomski studij na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu, gdje je proveo veći dio života.

Radio je u privredi, obrazovnim ustanovama, sindikatima i državnim institucijama Bosne i Hercegovine te kraće vrijeme u hrvatskom obrazovanju.

Od sredine 2004. g. živi i stvara u Zagrebu.

Piše poeziju, prozu, drame, eseje, aforizme, epigrame, oglede i književne prikaze, koje objavljuje u listovima i časopisima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i drugim državama.

Književni radovi su mu prevedeni na engleski, njemački, kineski, ruski, armenski, rumunjski, češki, slovački, slovenski i makedonski jezik.